

Lærerveiledning
Kartlegging av leseferdighet
Trinn 2 -3 på somali

Tilmaamaha macallinka
U kuurgelista
akhriska afka soomaliga
Fasalka 2 - 3aad

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring har utarbeidet prøven på somali for andre og tredje trinn på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet.

I likhet med prøvene på andre og tredje trinn på albansk, arabisk, kurdisk sorani, kurdisk badini/kurmanci, persisk, polsk, russisk, spansk, tamil, thai, tyrkisk, urdu og vietnamesisk, er disse prøvene laget etter samme modell som prøvene Kartlegging av leseferdighet, som Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning (Lesesenteret) tidligere har utarbeidet for Utdanningsdirektoratet.

Kartlegging av leseferdighet på somali

Lærerveiledning for 2. og 3. trinn

Utdanningsdirektoratet
Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning
(Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring)
2002

U kuurgelista akhriska afka soomaaliga

Tilmaamaha macallinka ee fasallada 2 - 3aad

Xarunta waxbarashada iyo Xarunta cilmi baarista akhriska
2002

Innholdsfortegnelse

Retting og vurdering	5
Kartlegging av leseferdighet på somali	6
Innledning	6
Instruksjonen til elevene	6
Ukuurgelista (bayaaminta) akhriska afka soomaaliga.....	7
Gogol dhig.....	7
Tilmaanta ardayda.....	9
Prøven for 2. trinn	16
Imtixaanada fasalka 2aad	17
1. Bokstavdiktat	18
1. Yeeriska xarfaha ee af-soomaaliga	19
2. Å skrive den første bokstaven i ord	20
2. Qorista xarafka ugu horeeya ee ereyga	21
Å Øveoppgave for at elevene skal kjenne hvor lenge et minutt kan vare.....	22
3. Kobling av store og små bokstaver	22
Laylis tijaabo ah/kutababarasho ah oo loogu tala galay in ardaydu gartaan inta ay hal daqiiqo tahay	23
3. Isku xirka xarfaha yaryar iyo kuwa waaweyn	23
4. Å skrive den siste bokstaven i ord	24
4. Qor xarafaka ugu danbeeya ereyga	25
5. Ord til bilde	26
5. Isla-doonashada ereyga iyo sawirka	27
6. Bilde til ord	28
Vurdering av arbeidet med heftet.....	28
Qiimeynta ka-shaqaynta xidhmada imtixaanka	29
Prøven for 3. trinn	30
Imtixaanka fasalka 3aad.....	31
Øveoppgave for at elevene skal kjenne hvor lenge et minutt kan vare.....	34
Laylis tijaabo ah/kutababarasho ah oo loogu tala galay in ardaydu gartaan inta ay hal daqiiqo tahay	35
1. Ordkjeder	36
1. Erayo taxan	37
2. Setningsforståelse.....	38
2. Fahamka weedhaha	39

3. Fortellende tekst. Gåter	40
3. Qoraalka wax ka warramaya (sida qiso oo kale). Halxidhaalayaal.....	41
4. Skriftlig instruksjon. Fargelegging.....	42
4. Tilmaan qoran. Midabayn	43
Vurdering av arbeidet med heftet.....	44
Qiimeynta sida ay ardeydu imtixaanka uga shaqeysey	45

Somali og norsk - språklyder (fonem) og bokstaver (grafem) og alfabetet på somali.....	14
--	----

Retting og vurdering

Retting og vurdering	47
Ordliste.....	81
Fasiter.....	83
Registreringsskjema for enkeltelever og grupper.....	91
Bekymringsgrenser for alle språkgruppene som har vært med	93
Litteratur og referanser	97

Kartlegging av leseferdighet på somali

Innledning

Disse kartleggingsprøvene er utviklet som del av et prosjekt finansiert av Læringssenteret. Prosjektets formål har vært å utvikle metoder og materiell for å finne tospråklige elever som risikerer å utvikle lese- og skrivevansker. Prøvene skal kunne brukes i en vurdering av leseferdigheter hos språklige minoritets elever som har fått leseopplæring på morsmålet og går på andre og tredje klassetrinn. Kartleggingsprøvene er utviklet på albansk, somali, tyrkisk, urdu og vietnamesisk. De norske kartleggingsprøvene: *Kartlegging av leseferdighet 2. og 3. klasse (1997)* har dannet mønster for kartleggingsprøvene på forskjellige førstespråk. Senter for leseforskning (SLF) har hatt ansvaret for utviklingen av de norske prøvene. Prosjektleder, cand paed spec Liv Bøyesen, har hatt ansvaret for utviklingen av prøvene på forskjellige førstespråk. Hun har hatt faglig tilknytning til og samarbeid med SLF.

Datatilsynet har godkjent prosjektet og foreldre har gitt skriftlig tillatelse til at deres barn har kunnet delta i prosjektet. Tospråklige lærere har lagt ned et stort arbeid med å oversette, komme med forslag og drøfte oppgavene med prosjektleder. De har også oversatt veiledningstekstene. Flere tospråklige lærere har sett gjennom og kommentert oversettelsene, mens språkforskere har gitt råd og tolket der det har oppstått tvil om hensiktsmessig språkbruk. Flutra Jerliu, Enver Sefaj, Esad Osmani og Flamur Maxhuni har arbeidet med den albanske teksten. Ali Warsame, Mustafa Ahmed og Osman M. Aden har oversatt den somalske, og Hussain Gulaid har lest gjennom. Gülcan og Akın Taşdemir har oversatt til tyrkisk, mens Sinan Çorbacıoğlu og Filiz Öztürkten har kommentert. Masood Bhatti og Rukhsana Arshad har arbeidet med urdutekstene. Kinh Chan Truong, An Ngoc Do, Vu Duc Vuong og Tuyet Huong Tran Thi har oversatt og bidratt til de vietnamesiske tekstene, mens Khang Ngoc Nguyen har lest gjennom dem. Språkforskerne Olaf Husby, Rrahim Perçuku og Martin Orwin har gitt råd. Det har vært et mål at tekstene skal være korrekte, men også forståelige for flest mulige av brukerne.

Veiledere og koordinatorene for morsmålsundervisningen i 12 byer og tettsteder i Sør-Norge har hjulpet til med organiseringen av utprøvingene. Tospråklige lærere har samarbeidet om prøvetakingen, kommunikasjonen med foreldrene og vurderingen av elevenes leseferdigheter. Foreldre har svart på spørreskjema. Ledelse og enkeltlærere ved elevenes skoler har bidratt i organiseringen av utprøvingen, med å ta kartleggingsprøver på norsk, svare på spørsmål om undervisningen og drøfte elevenes leseferdigheter med prosjektleder.

Instruksjonen til elevene

NB. Det som står her, må alle lærere som skal bruke kartleggingsprøvene, lese før elevene tar prøven. Når prøven er tatt, må den som skal rette, lese nøye det som står om bedømmingen av elevenes resultater.

Når skal prøvene tas, og hvilke elever bør ta dem?

Tospråklige elever som har vært med i prosjektet, har tatt prøvene på slutten av skoleåret på andre og tredje klassetrinn. Andre- og tredje trinnselever som har fått leseopplæring på førstespråket (morsmålet) bør derfor ta prøvene mellom april og juni. Andre trinnsprøvene kan også brukes overfor elever på tredje trinn. Da kan prøvene gi mer informasjon om hvor langt tredje trinnselevene er kommet i lesing. Dette er særlig å anbefale dersom en elev er kommet kort i lese- og skriveutviklingen, og læreren ønsker å vite om eleven har problemer med bokstaver, enkelte bokstavlyder eller ordlesing. En langsom leseutvikling på førstespråket kan både skyldes at eleven har hatt lite timer i morsmålet, og at eleven har lese- og skrivevansker.

Ukuurgelista (bayaaminta) akhriska afka soomaaliga

Gogol dhig

Imtixaannadan ukuurgelidu/baadhitaanku waxay kobceen iyagoo qayb ka ah mashruuc ay maal galisay xarunta waxbarashadu. Mashruucan ula jeedadiisu waxay ahayd horumarinta habka iyo qalabka lagu heli lahaa ardayda laba-luqadlayda ah (ajnaabiga ah) ee khatarta u ah in ay la kulmaan (la kobcaan) dhibaatooyin akhriska iyo qoraalka ah.

Imtixaannada waxaa loo isticmaali karaa in lagu qiimeeyo awood akhriseedka ardayda luqad ahaan laga tirada badan yahay, kuwaas oo helay waxbarasho akhriska ah oo afkooda hooyo ah islamarkaana ah ardayda dhigata fasalada 2aad iyo 3aad. Imtixaannada ukuurgelida/ baadhitaanka waxay kusoo bexeen af- albaani, af-soomaali, af-turki, af-urduu iyo af-fiyadnami. Imtixaannada ukuurgelida/baadhitaanka ee af-noorwiiiga gaar ahaan kan ukuurgelida/baadhitaanka kartida aqooneed ee akhriska ee fasallada 2aad iyo 3aad (1997) ayaa dhaliyay habka/qaabka loo sameeyay imtixaannada ukuurgelida/baadhitaanka ee luqadaha kala duduwan ee afka hooyo. Xarunta cilmi baarista akhriska (SLF) ayaa ka mas'uul ahayd horumarka/soosaarista imtixaannada af-noorwiiiga ah. Madaxa mashruuca oo ah gabadha khabiirka ah ee Liv Bøyesen ayaa ka mas'uul ahayd horumarinta/soosaarista imtixaannada luqadaha kala duduwan ee afka hooyo.

Maaddo ahaan waxa ay ku xidhantahay wada shaqayna ay la leedahay xarunta cilmi baadhista akhriska (SLF). Haya'dda kormeerka macluumaadku (datatilsynet) way aqoonsatay mashruuca waalidkuna waxay ogolaansho qoraal ah ku bixiyeen in carrurtoodu ka qayb-qaadan karto mashruuca. Macallimiinta laba-luqadlayda ahna waxaa ka gaadhay hawl wayn xagga turjumidda, talo-bixinta iyo inay laylisyada imtixaannada kala doodoon madaxa mashruuca. Waxay kaloo turjumen qoraalada tilmaamista ah. Macallimiinta laba-luqadlayda ah oo badan ayaa howshan fiirshey ama indha indheeyey, faalana ka bixiyey turjumidda halka cilmibaadhayaasha luqaddu talo ka bixiyeen oo fasireen halkii uu yimid shaki kusaabsan hadafka luqad isticmaalku. Flutra Jerliou, Enver Sefaj, Asad Osmani iyo Flamur Maxhuni waxay ka shaqeeyeen qoraalada af-albaaniga ah. Ali Warsame og Mustafe M. Ahmed iyo Osman M. Aadan waxay ka shaqeeyeen qoraalada af-soomaaliga ah, waxaana sii akhriyay Hussain Gulaid. Gülcan iyo Akin *Taşdemir* waxay ku turjumeen af-turki, halka Sinan Çorbacıoğlu iyo Filiz Öztürkten ay ka bixiyeen faalooyin, Masood Bhatti iyo Rukhsana Arshad waxay ka shaqeeyeen qoraalada af-urduuga iyagaana sii akhriyay, Kinh Chan Truong, An Ngoc Do, Vu Duc Vuong iyo Tuyet Huong Tran Thi iyana waxay turjumeen kuna deeqeen qoraalada af-fiyadnaamiga ah, halka Khang Ngoc Nguyen uu kasii akhriyay qoraaladaas. Cilmibaadhayaasha luqadda ee Olaf Husby, Rrahim Perçuku iyo Martin Orwin way ka talo bixiyeen. Hadafku wuxuu ahaa in qoraaladu ay noqdaan kuwo sax ah isla markaana ay fahmi karaan badiba inta isticmaalidoontaa.

Hagayaasha iyo isku dubaridayaasha waxbarshada afka hooyo ee 12 magaalo iyo tuulo oo koonfurta Norway ah ayaa ku tabarucay isku habaynta imtixaamista. Macallimiinta laba-luqadlayda ah (afka hooyo) waxa ay wax ka qabteen qaadista imtixaanka, la xidhiidhka waalidiinta iyo qiimaynta kartida aqooneed ee akhriska ardayda. Waalidiintu waxa ay ka soo jawaabeen foomka su'aalaha. Madaxa dugsiga iyo macaliimiinta qaarkood waxa ay ku tabaruceen isku habaynta imtixaamista, qaadista imtixaannada ukuurgelida/baadhitaanka ee af-noorwiiiga ah, ayna ka jawaabeen su'aalo ku saabsan waxbarashada iyo iyagoo kala dooday/munaaqishooday madaxa mashruuca kartida aqooneed ee akhriska ardeyga.

Prøvene kan videre brukes enkeltvis på litt eldre elever. Da kan læreren få et bilde av hvordan disse elevene mestrer begynnerlesing. I et slikt tilfelle kan det være en idé å få eleven til å skrive hele ordet istedenfor bare første eller siste bokstav (delprøve 2 og 4 for andre trinn). Det kan gi læreren mer informasjon om elevens skriveutvikling og oppfatning av språklyder. Slik individuell og undersøkende kartlegging kan gjøres når som helst på året.

Kartlegging er ikke eksamen eller vanlig undervisning

Hele poenget med å kartlegge elever er å prøve å finne ut hva eleven kan greie på egen hånd. Dette er ikke en eksamen, men kartlegging. Det betyr at skolen og læreren vil prøve å finne ut hvor langt eleven er kommet i sin leseutvikling. En vil se hva som er lett og hva som er vanskelig for eleven, når eleven jobber alene. Etter norsk skolelov har eleven rett til det som heter tilpasset opplæring. Det betyr at elevene skal få den undervisningen som passer best til hva de klarer og ikke klarer. Å trene elevene på forhånd er å ødelegge for kartleggingen. Det er også å ødelegge for elevenes mulighet og rett til å få tilpasset opplæring. Det må læreren vite.

Å ta prøvene må ikke gi elevene følelsen av å mislykkes

Vanligvis vil læreren gjøre slik at elevene skal forstå best mulig og få til mest mulig av alle oppgaver som blir gitt. Men når læreren kartlegger, skal elevene ikke ha mer hjelp enn det som står, og de skal ikke se på hverandre. Oppgavene er laget slik at mange elever ikke greier alle oppgavene. De siste oppgavene vil være vanskelige for de fleste. Det er ikke meningen at alle elevene skal greie alt. Det må elevene få vite, slik at de ikke føler seg mislykket, og kartleggingen ødelegger for leselysten deres. Kartleggingen skal være en hjelp for at elevene skal komme videre.

For tospråklige elever er det viktig at de ved å ta prøvene, også vil være med på å kunne hjelpe andre tospråklige elever til å få hjelp og riktig undervisning. Det er fordi resultatene er med på å avgjøre hvor brukbare prøvene er. Alle elevene kan gjerne få en liten belønning - alt fra å gjøre noe ekstra hyggelig etter at prøvene er tatt, til å få et lite bevis på at de har gjort en innsats som betyr noe.

Øveoppgavene skal gi elevene sjansen til å forstå hva de skal gjøre

Elevene skal ikke ha hjelp der det står at de skal arbeide alene. Men de må få sjansen til å forstå hva oppgavene går ut på. Derfor er det laget øveoppgaver for hver delprøve. Her skal læreren passe på at alle elevene har forstått og har gjort øveoppgavene riktig. Elevene må sitte langt fra hverandre og gjøre akkurat det som læreren sier. Elevene kan ikke bruke all den tiden de trenger på hver oppgave. Læren går videre når den tiden som står i instruksjonen for hver delprøve, er gått. Det er viktig å ikke stresser elevene, men si at hvis de ikke kommer på det riktig svaret, går de bare videre. Det gjør ingen ting. Men de skal gjøre så godt de kan. Det er også viktig å oppmuntre elevene underveis.

På den første delprøven, bokstavdiktaten, for andre trinn sier læreren hvilken bokstav elevene skal sette kryss over. På delprøvene der elevene skal skrive første eller siste bokstav i det ordet som bildet viser, sier læreren hvert ord.

Det er særlig viktig at elevene begynner og stopper der de skal, på de delprøvene der de får ett, to, fire eller fem minutter og skal jobbe helt selv. Det står en oversikt over hvor mange minutter elevene skal ha på hver av disse delprøvene, for hvert klassetrinn. Det kan være greit at én av lærerne og eleven setter en strek på den linjen elevene er kommet, når tiden er ute. Da er det ikke så farlig om noen elever fortsetter litt videre, mens læreren gjør seg klar til å instruere neste delprøve.

Tilmaanta ardayda

FG. Waxa halkan ku qoran waa in dhammaan macallimiinta isticmaalaysa imtixaanada ukuurgelidu akhriyaan kahor inta aan ardaydu imtixaanka gelin. Marka imtixaanka la qaadana waa in cidda saxaysaa aad u akhrido qormada ka hadlaysa xukumista natiijooyinka ardayda.

Goorma ayaa imtixaanka la qadayaa, waana ardaydee kuwa laga qadayaa?

Macalimiinta laba-luqadlayda ah ee ka qayb qaatay mashruucu waxa ay imtixaanada ka qaadeen fasalada 2aad iyo 3aad dhamaadka sannad dugsiyeedka.

Ardayda fasalada 2aad iyo 3aad ee helay waxbarasho akhriska ah oo afka koowaad (afka hooyo) ahi waa in sidaa awgeed ay imtixaanada galaan inta u dhaxaysa Abril iyo Juun. Imtixaanada fasalka 2aad waxaa kaloo lagu isticmaali karaa ardayda fasalka 3aad. Markaa imtixaanadu waxay soo saari karaan warbixin/ macluumaad dheeraad ah oo kusaabsan inta ardayda fasalka 3aad heerkooda akhrisku uu gaadhsiisan yahay. Waxaa tan lagu talinayaa hadii gaar ahaan ardaygu uu meel gaaban ka gaadhay (aanay kobcin) horumarka akhriska iyo qorista, oo macalinku doonayo inuu ogaado in ardayga ay mushkiladi ka haysato xarfaha, qaar kamid ah dhawaaqa xarfaha ama eray-akhrinta. Koboc akhriska ah oo gaabis ah waxaa usabab noqon karta in saacadaha luqada afka hooyo ee ardaygu yaraayeen iyo in ardayga ay mushkilado ka haystaan akhriska iyo qorista.

Imtixaanada waxaa si keli keli ah loogusii isticmaali karaa arday kuwaa kayara roon roon. Markaa wuxuu macalinku heli karaa sawir muujinaya sida ardaydani ay ku yihiin akhriska bilaw-ahaan. Xaaladan oo kale waxaa ra'yi ahaan la samayn karaa in ardaygu wada qoro erayga oo dhan meeshii uu ka qori lahaa xarfaha ugu horreeya oo qudha ama kan ugu danbeeya (qaybta imtixaanka ee 2aad iyo 4aad ee fasalka 2aad). Waxay siin kartaa maclinka macluumaad dheeraad ah oo ku saabsan horumarka qorista ee ardayga iyo fahanka dhawaaqyada-luqadeed. Ukuurgelida qof-qofka ah iyo badhitaanka noocan ah waxaa la samayn kaa markasta oo kamid ah sannadka.

Ukuurgelidu (baadhitaanku) maaha imtixaan rasmi ah ama waxbarasho caadi ah

Ula jeedada ukuurgelidu waa iskudayidda helitaanka waxa uu ardaygu kaligii garan karo iyo meelaha ku adag. Taa macnaheedu waxa weeye in iskuulka iyo maclinku isku dayayaan inay helaan inta ay gaadhsiisan tahay horumarka akhriska ee ardaygu. Waxaa la arkayaa waxyaalaha ku adag iyo waxyaalaha u fudud ardayga markuu kaligii ka shaqaynayo. Marka la eego sharuucda Norway ee iskuulada ardaygu xaq ayuu u leeyahay waxa lagu magacaabo waxbarasho ku haboon. Taa macnaheedu waa in ardaydu ay helaan waxbarasho sida ugu fiican ugu haboon iyada oo la tixgelinayo waxyaalaha ku adag iyo kuwa u fudud. In marka hore lasii laylisyo/tadriibiyo ardaygu waxay burburin ku tahay ukuurgelidda (baadhitaanka). Waxay kaloo burburinaysaa/dhaawacaysaa suurta galnimada iyo xaq uu ardaygu u leeyahay inuu helo waxbarasho ku haboon. Tan waa inuu macalinku maanka ku hayaa (ogaadaa).

Gelista imtixaanku waa inaanay ardayda u keenin dareen ah in ay ku guul-darraysanayaan

Caadiyan macalinka ayaa samaynaya in ardaydu ay inta ugu badan laylisyada oo dhan ee ku jira imtixaanka ay sida ugu fiican ee ugu suuragalsan u fahmaan. Laakiin marka uu maclinku imtixaanka qadayo (baadhayo) markaa ardayda lama siinayo wax caawimo ah oo dheeraad ah oo aan ka ahayn intaas lamana rabo inay is eegaan. Laylisyada waxaa loo sameeyay hab ah in aanay arday badani wada garan laylisyada oo dhan. Laylisyada ugu danbeeyaa way ku adkaanayaan ardayda badidooda. Ujeedadu maaha in ardayda oo dhami gartaan wax kasta. Taas

Det bør være to lærere sammen når elevene tar prøven

Prøven gjennomføres best av to lærere sammen. Det bør være tospråklig lærer (morsmålslærer) som kan språket i prøvene, og en annen lærer som kan hjelpe til med gjennomføringen. Gruppen bør ikke være for stor (mer enn 8-10 elever). Lærer i grunnleggende norsk, spesiallærer, elevenes kontaktlærer eller en annen tospråklig lærer kan være en aktuell samarbeidspartner. Å gjennomføre ett hefte, tar en drøy skoletime. Men det kan være lurt å legge inn en pause omtrent halvveis i kartleggingen. Da blir ikke elevene så slitne.

Ting læreren og elevene trenger

Læreren trenger: **en stoppeklokke med sekundviser.**

Elevene trenger: **hvert sitt prøvehefte**, der læreren har satt navnet, og **en rød eller blå fargeblyant**. Elevene vil også ha bruk for et ekstra ark, gjerne fargeark som gjør at de ikke kan lese på oppgavene mens læreren forklarer hva de skal gjøre. Når de skal arbeide selv, tar de vekk arket. Elevene kan videre tegne på arket dersom de blir tidlig ferdige. Elevene skal bruke fargeblyant fordi det er lettere å rette, og fordi de ikke skal begynne å viske. Vil de forandre noe, setter de bare en strek tvers over det de vil ha vekk, og setter et nytt kryss, en ny bokstav eller en ny strek der det er aktuelt.

Til den siste delprøven for tredje trinn trenger elevene i tillegg: **fire fargeblyanter hver: en rød, en gul, en grønn og en blå**. Elevene får altså utdelt tre fargeblyanter i tillegg til den ene de fikk i starten. En må være oppmerksom på at noen av elevene kan være fargeblinde. Det må ikke gå ut over hvordan en bedømmer resultatene deres.

Instruksjon til elevene

Elevene får først vite hva som skal skje, hvordan de skal arbeide og hvordan de kan rette feil. Så kommer instruksjonen til hver delprøve. Det kan være nødvendig med noe forsikige omformuleringer til elevenes talespråk der en tror de kan ha problemer med standardspråklige formuleringer. Instruksjonene til øveoppgavene skal bli sagt to ganger. Dersom noen elever trenger enda flere gjentakelser etter dette, bør læreren merke seg hvilke elever det er som trenger gjentakelse.

Det løse arket brukes til å skille øveoppgavene fra de andre oppgavene. Bildene i delprøven *Bokstavdiktat* er kontrollbilder. De brukes til å sikre at elevene er på riktig sted når læreren dikterer. Bildene skal ikke ha noe med bokstavene i diktaten å gjøre. Vær spesielt oppmerksom på dette. Bokstaver og bilder som hører sammen, kommer i delprøven *etter* bokstavdiktaten. Det er viktig å vise elevene at noen av delprøvene går over flere sider. De må ikke stoppe opp etter første side. Men de skal vente når de er ferdige med en delprøve, og eventuelt tegne på arket.

waa in ardaydu ogaataa(loo sheegaa) si aanay u dareemin inay yihiin kuwo ku guul-darraysanaya oo markaasna ukuurgelidani/baadhitaankani uu noqdo mid burburiya rabitaankoodi akhriska. Ukuurgelidu/baadhitaanku wuxuu u yahay caawimo si ardaydu ay u horumaraan/kobcaan. Ardayda laba-luqadlayda ah waa muhiim in marka ay galaan imtixaanada ay yihiin kuwo ka qayb-qaadanaya caawinta ardayda kale ee laba-luqadlayda ah si ay u helaan caawimo iyo waxbarasho sax ah. Waayo natiijooyinku waxay wax ka go'aaminayaan sida ay imtixaanadu u yihiin kuwo la isticmaali karo. Waxaa fiican in abalgud yar lasiiyo dhammaan ardayda oo dhan si wax farxad leh loo sameeyo kadib marka ay imtixaanka galeen (dhameeyaan) si ay u helaan cadayn yar oo muujinaysa inay sameeyeen dadaal qiimo leh.

Laylisyada kutababarashada/tijaabada ahi waxay ardayda siinayaan jaanis ay ku fahmaan waxa ay samaynayaan

Ardayda lagama caawinayo meelaha ay ku taalo in ay kaligood shaqeeyaan. Laakiin waa in ay helaan fursad ay ku fahmaan waxa laylisku kusaabsan yahay. Sidaa daraadeed ayaa loogu sameeyay qayb kasta oo ka mid ah layliska, laylisyada kutababarasho/tijaabo ah. Halkan waxaa larabaa inuu macalinku dhowro/hubiyo in ay ardayda oo dhami fahmeen oo si sax ah uga shaqeeyeen laylisyada kutababarashada/ tijaabada ah. Ardaydu waa in ay kala fogaadaan sameeyaanna waxa macalinku amro. Ardaydu kuma isticmaali karaan waqtiga ay rabaan oo dhan laylis kasta. Macalinku hore ayuu uga sii soconayaa marka waqtiga ku yaal tilmaanta ee laylis-kastaa dhamaado. Waa muhiim inaan ardayda la dadajin (lawareerin) laakiin loo sheego in haddii ay jawaabta saxda ah hore u waayaan ay su'aasha kale uun u gudbaan oo hore usii socdaan. Taasi dhib maleh. Laakiin ha uga shaqeeyeen sidooda ugu wanaagsan ee ay karayaan. Waxaa kale oo muhiim ah in ardayda la guubaabiyo oo la dhiiri geliyo inta ay ku jiraan imtixaanka.

Layliska ugu horreeya waa yeedhiska xarfaha e, ee fasalka labaad macalinka ayaa sheegaya xarfka uu yahay kan ardaydu isku tallaabta ay ku dul dhigayaan. Laylisyada ay ardaydu qorayaan xarfka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya ee erayga sawirku muujinayo isna macalinka ayaa sheegaya eray kasta.

Laylisyada la siinayo hal, laba, afar ama shan daqiiqo ee ay kaligood ka shaqaynayaan aad ayay muhiim u tahay in ardaydu ka bilaabaan oo ku joojiyaan halka loogu tala galay. Waxaa ku yaalla muuqaal muujinaya inta daqiiqo ee ay u haystaan ardaydu mid kasta oo kamid ah imtixaanadan ee fasal kasta. Waxay noqon kartaa wax fiican in mid ka mid ah macalinka iyo ardaygu xariijin ku sameeyaan laynka ay ardaydu soo gaadheen/marayaan marka wakhtigii loogu tala galay uu dhamaado. Markaa wax khatar ah ma aha in qaar ka mid ah ardaydu iska sii yara wadaan inta macalinku uu u diyaar-garoobayo tilmaan-bixinta/siinta layliska kale.

Waxaa larabaa/muhiim ah in laba macallin wada joogaan marka ardaydu imtixaanka galayaan (Det bør være to lærere sammen når elevene tar prøven)

Waxay ugu wanaagsantahay marka laba macallin wada fuliyaan imtixaanka. Waana in ay ka koobnaadaan macalinka labaluqadlaha/afka hooyo oo luqada imtixaanka yaqaana iyo macalin kale oo ka caawiya fulinta. Kooxda imtixaanka laga qaadayaa waa inaanay noqon kuwo badan(aan ka badnayn 8-10). Macalinka afnoorwiijiga dadka ajnabiga ah loo dhigo, macallin takhasus gaar ah leh, maamulaha fasalka ee ardaygaas ama maccliinkale oo ah labaluqadle ayaa noqon kara kuwo ku habboon in lawada shaqeeyo. Fulinta hal xidhmo(oo waraaqaha imtixaanka ahi) waxay qaadanaysaa in kabadan hal xiisad(saacad dugsiyeed). Laakiin inta lagu jiro ukuurgelista/baadhitaanka waxa fiican in nasasho yar la sameeyo marka kala badh la marayo, markaa ardaydu aad uma daalayaan.

Hva læreren sier for begge klassetrinnene

Når elevene har fått utdelt ark, fargeblyanter og øvehefter, forteller læreren hva som skal skje. Læreren bruker morsmålet:

Du har nå fått et hefte, et ark og en fargeblyant. Men du skal vente med å bla til jeg sier fra. Snart skal vi se på bildene og gjøre noen oppgaver, men først skal jeg fortelle deg hva du skal gjøre. Jeg kommer hele tiden til å fortelle hva du skal gjøre.

For 2. trinn

Du skal finne bokstaver og sette kryss eller du skal skrive bokstaver. Du skal også finne bilder eller ord og sette kryss på dem. Jeg skal si det mer nøyaktig når vi kommer til hver nye oppgave. Du skal vite at hvis du skriver feil, skal du ikke bruke viskelær. Det tar altfor lang tid. Du skal bare sette en strek over krysset eller bokstaven og sette nytt kryss, eller skrive ny bokstav hvis du vil forandre.

Du skal få hjelp til de første oppgavene hver gang, men etter det, må du jobbe helt selv. Du skal ikke begynne på oppgavene før jeg sier fra. Da sier jeg: Begynn! Jeg sier også: Stopp! når tiden er ute. Hvis du blir ferdig med de oppgavene vi holder på med, og det står STOPP, må du vente til jeg sier at vi skal gå videre. Du kan tegne så lenge.

For tredje trinn

Du har nå fått et hefte som ligner på andre hefter du kanskje har jobbet med før. Vi skal arbeide sammen i begynnelsen av hver oppgave. Det er for at du skal forstå hvordan du skal arbeide/jobbe. Etterpå skal du arbeide for deg selv. På alle oppgavene skal du lete for å finne rett svar. Du skal gjøre forskjellige ting, sette små streker, sette kryss, trekke lange streker eller fargelegge, så du må høre godt etter. Jeg kommer hele tiden til å fortelle hva du skal gjøre.

Du skal få hjelp til de første oppgavene hver gang, men etter det, må du jobbe helt selv. Du skal ikke begynne på oppgavene før jeg sier fra. Da sier jeg: Begynn! Jeg sier også: Stopp, når tiden er ute. Hvis du blir ferdig med de oppgavene vi holder på med, og det står STOPP, må du vente til jeg sier at vi skal gå videre. Du kan tegne så lenge.

Slik skal vi arbeide til vi er ferdige med heftet. Det er mange oppgaver. Hvis det er noe du ikke finner eller ikke klarer, går du videre til neste oppgave. Men prøv først. Når alle skal jobbe helt selv, må du være stille, selv om du har lyst til å fortelle det du vet.

Waxyaalaha macalinka iyo ardayduba ay u baahan yihiin

Macallinku waxa uu u baahanyahay: **saacad la joojin karo ilbidhiqsi-tirisna leh.**

Ardeyduna waxa ay u baahan yihiin: **xidhmada imtixaanka**, oo uu macallinku ku qoray magaca ardeyga iyo **qalin qori kalar ah(midab ah) oo midabkiisuna casaan/gaduud ama buluug yahay.** Ardaydu waxa kale oo ay ubaahanyihiin warqad/xaashi midab leh si aanu qoraalku uga soo dhex bixin marka la dul saaro warqadda imtixaanka. Marka ay ardaydu ka shaqaynayaan laylisyada way iska qaadayaan warqadaas, waxna waa ay ku sawiri karaan haddii ay hore u dhameeyaan shaqada. Ardaydu waxay isticmaalayaan qalin qori midab leh waayo waxa sahlanaanaysa/fududaanaysa saxidda iyo iyada oo larabo inaanay masixin. Haddii ay rabaan in ay wax ka khaldamay ay badalaan xarriijin ayuunbay si toos ah ugu dul dhigayaan waxaas ka khaldamay dabadeetana waxay samaynayaan isku tallaab cusub, xaraf cusub ama xarriijin cusub meeshii ku habboon.

Layliska ugu danbeeya ee fasalka 3aad waxay kaloo ardaydu u baahan yihiin in midkastaaba helo afar qalin qori oo midab leh oo kala ah mid cas/guduud ah, mid hurdi/jaalle ah, mid akhtar/cagaar ah iyo buluug ah. Taa macneheedu waa in ardayda loo dhiibayo min 3 qalin qori oo midab leh oo kusii kordhaya kii markii ugu horraysay lasiiyay si midba sidaa awgeed afar u helo. Waa in la ogaadaa(lagu baraarugsanaadaa) in qaar kamid ah ardaydu ay yihiin kuwo aan midabada kalasaarin(ka indho la' midabada). Waana in aanay markaas taabanin sida loo xukumayo natiijooyinkooda.

Tilmaanta ardayga

Ardeyda marka hore waxa loo sheegayaa waxa la samayn doono, sida ay u shaqeyn doonaan iyo sida qaladka ay u saxayaan haddii ay qaldamaan. Markaa waxa la bilaabayaa tilmaanta qayb kasta oo imtixaanka ka mid ah. Waxa laga yaabaa in ay lagama-maarmaan noqoto in si taxadir leh dib loogu habeeyo haddii loo malaynayo in ay ardeyga lahjadiisu kaduwanaato ta luqadda rasmiga ah. Tilmaanta laylisyada imtixaanka waxaa lagu celinayaa laba jeer. Haddii ardayda qaar u baahdaan in mararkale loogu sii celceliyo waa in macalinku tilmaansado/calaamadsado ardayda ay yihiin kuwan u baahan kucelcelinta dheeraadka ahi.

Warqada/xaashida kelida ah waxa loo isticmaalayaa sidii laylisyada/su'aalaha kutababarashada/tusaalaha ah looga sooci lahaa kuwa kale. Sawirada ku jira qaybta *yee dhiska xarfaha* waa sawirro kontorool ah. Waxa loo isticmaalayaa sidii loo habsan lahaa in uu bogii saxda ahaa joogo/marayo marka macalinku wax yeedhinayo. Sawiradu wax shuqul ah kuma laha xarfaha yee dhiska. Tan aad ugu fiirso. Xarfaha iyo sawirada is leh waxay ku yaallaan layliska ku xiga *yee dhiska xarfaha*. Waa muhiim in ardayda la tuso in qaar kamid ah laylisyadu ay ku yaallaan bogag dhowr ah. Waa in aanay ku joogsan bogga koowaad. Laakiin waa in ay sugaan marka ay dhameeyaan qayb-su'aaleedba, oo ay haddii waqti dheeraad ahi u soo baxo ay warqada wax ku sawiraan.

Somali og norsk - språklyder (fonem) og bokstaver (grafem)

Felles fonem og grafem	b, d, f, g, k, l, m, n, r, s, t, a, e, i
Felles fonem	/u/, /o/, /ʃ/, /j/
Forskjellig grafem for disse	u og o, o og å, sh og (blant andre skj, sj, sk), y og j
Felles grafem, forskjellig fonem	c, h, j, q, w, x, z
Forekommer bare på ett av språkene	dh, kh og ' mot p, v, (æ, ø)

Alfabetet

A B C D Dh, E, F, G, H, I, J, K, Kh, L, M, N, O, Q, R, S, Sh, T, U, W, X, Y, '

Lange vokaler skrives med doble vokaler: AA, EE, II, OO, UU

Se forøvrig Olaf Husby eller Zorc og Osman (litteraturlista for en kort eller mer utdypende beskrivelse av Somali fonologi og ortografi)

Waxayaalaha macalinku uu u sheegayo labada fasalba

Marka ardayda loo qaybiyo warqada, qalin-qoriga midabka leh iyo xidhmada laylisyada/su'aalaha ayuu macalinku u sheegayaa waxyaalaha la samayn doono. Macalinku wuxuu isticmaalyaa luqada afka hooyo:

Waxaa hadda lagu siiyay xidhmadii laylisyada, warqad iyo qalin-qori midab leh. Laakiin waad sugaysaa in aad laylisyada eeg-eegto ilaa inta aan kaaga idmayo. Inyar kadib waxaynu arki doonaa sawirada waxaanaynu ka shaqayn doonaa in laylisyo ah, laakiin marka hore waxaan kuu sheegi doonaa waxa aad samayn doonto. Markasta anaa kuu sheegaya waxaad yeelayso/samaynayso.

Fasalka 2aad

Waxaa lagaa rabaa inaad hesho xarfo waxaanad ku samaysaa isku talaab ama waxaad qoraysaa xarfo. Waxaa kaloo lagaa rabaa inaad hesho sawirro ama xarfo waxaanad ku dul samaynaysaa isku tallaab. Anaa sida ugusii habboon u sheegaya marka aynu soo gaadhno laylis kasta. Waxaad ogaataa in aanad isticmaalin istiikad/goomo haddii aad khalad samayso. Waayo wakhti aad u badan ayay qaadanaysaa. Xarriijin ayuunbaad ku dul samaynaysaa isku tallaabta ama xarafka dabadeetana iskutallaab cusub ayaad ku samaynaysaa ama waxaad qoraysaa xaraf cusub haddii aad rabto inaad wax ka badasho.

Markasta waa lagaa caawinayaa laylisyada ugu horreeya laakiin intaa kadib waa in aad kaligaa uun shaqaysaa. Ma bilaabaysid kashaqaynta laylisyada illaa intaan kaaga idmayo. Markaana waxaan odhan doonaa: Bilow/bilaaba! Waxaan kaloo odhan doonaa: Jooji/joojiya! Marka wakhtigu dhamaado. Haddii aad dhamayso laylisyada aynu markaa ku jirno oo ay ku taallo JOOJI/JOOJIYA waa in aad sugtaa ilaa intaan idiinka sheegayo in lasii wado. Waqtigaa kuusoo hadhay waxbaad iska sii sawiri kartaa.

Fasalka 3aad

Waxaa hadda lagu siiyay xidhmadii laylisyada oo u eeg xidhmooyinkale oo laga yaabo inaad hore uga soo shaqasay. Laylis kasta bilawga waynu kawada shaqayn doonaa. Sababtuna waa si aad u fahanto sida aad u shaqaynayso/uga shaqaynayso. Dabadeetana kaligaa ooqudha ayaa ka shaqaynaya. Laylisyada oo dhan waxaad raadinaysaa inaad hesho jawaabta saxda ah. Waxaad samaynaysaa waxyaalo kala duwan sida inaad kusamayso xariijimo yaryar, isku tallaab ku dhigto, jeexdo xariijimo dhaadheer ama aad midabayso, sidaa awgeed waa in aad si fiican u dhagaysataa. Markasta anaa kuu sheegaya waxaad yeelayso/samaynayso.

Markasta waa lagaa caawinayaa laylisyada ugu horreeya laakiin intaa kadib waa in aad kaligaa uun shaqaysaa. Ma bilaabaysid kashaqaynta laylisyada illaa intaan kaaga idmayo. Markaana waxaan odhan doonaa: Bilow/bilaaba! Waxaan kaloo odhan doonaa: Jooji/joojiya! Marka wakhtigu dhamaado. Haddii aad dhamayso laylisyada aynu markaa ku jirno oo ay ku taallo JOOJI/JOOJIYA waa in aad sugtaa ilaa intaan idiinka sheegayo in lasii wado. Waqtigaa kuusoo hadhay waxbaad iska sii sawiri kartaa.

Sidaas ayaynu u shaqaynaynaa illaa aynu ka dhamaynayno xidhmada laylisyada/imtixaanka. Waa laylisyo badan. Haddii ay kugu soo baxaan waxyaalo aad heli waydo ama garanwaydo waxaad u sii gudbaysaa layliska kale/su'aalaha kale. Laakiin isku day marka hore inaad garato. Marka ardayda oo dhami ay kaligood oo qudha ka shaqaynayaan waa in aad aamusnaataa xataa haddii aad rabto in aad sheegto waxa aad taqaano.

Prøven for 2. trinn

Delpøvene for 2. trinn er

1. Bokstavediktat - læreren lar det gå **ca 15 sekunder** for hver bokstav. Bokstavene gjentas én gang. (side 5 - 7 i elevheftet)
2. Å skrive den første bokstaven i et ord - læreren lar det gå **ca 15 sekunder** for hvert ord. Ordene gjentas én gang. (side 8 - 9 i elevheftet)
- Øveoppgave: Å sette kryss på bilder av en bestemt ting¹ - elevene får **1 minutt** (side 10- 11 i elevheftet)
3. Å koble store og små bokstaver - elevene får **1 minutt** (side 13 - 15 i elevheftet)
4. Å skrive den siste bokstaven i et ord - læreren lar det gå **ca 15 sekunder** for hvert ord. Ordene gjentas én gang. (side 16 - 17 i elevheftet)
5. Å finne riktig bilde til et skrevet ord - elevene får **2 minutter** (side 19 - 21 i elevheftet)
6. Å finne riktig ord til et bilde - elevene får **2 minutter** (side 23 - 25 i elevheftet)
- Elevers vurdering av arbeidet med prøven (side 27 i elevheftet)

Å gjennomføre ett hefte, tar en drøy skoletime. Men det kan være lurt å legge inn en pause omtrent halvveis i kartleggingen. Da blir ikke elevene så slitne

¹ Denne oppgaven er lagt inn for at elevene skal få kjenne hvor lang tid ett minutt tar

Imtixaanada fasalka 2aad

Qaybaha imtixaanka ee fasalka 2aad waa

1. Yeedhiska xarfaha - macalinku wuxuu kuu siinayaa **qiyaastii 15 ilbidhiqsi** xaraf-kasta. Xarfaha waxaa lagu celinayaa hal mar.
2. Qorista xarfka ugu horreeya ee hal eray - macalinku wuxuu kuu siinayaa **qiyaastii 15 ilbidhiqsi** eray-kasta. Erayada waxaa lagu celinayaa hal mar.

Layliska tijaabada/kutababarashada ah: Iskutallaab kusamaynta sawirrada shay cayiman - ardaydu waxay u haystaan **1 daqiiqo**.

3. Isku-xidhka xarfaha waawayn iyo kuwa yaryar - ardaydu waxay u haystaan **1 daqiiqo**.
4. Qorista xarfka ugu danbeeya ee hal eray - macalinku wuxuu kuu siinayaa **qiyaastii 15 ilbidhiqsi** eray-kasta. Erayada waxaa lagu celinayaa hal mar.
5. Helista sawirka saxda ah ee eray qoran - ardaydu waxay u haystaan **2 daqiiqo**.
6. Helista erayga saxda ah ee hal sawir - ardaydu waxay u haystaan **2 daqiiqo**.

Fulinta hal xidhmo waxay qaadanaasaa illaa hal xiisad. Laakiin way fiicnaan kartaa in lasameeyo nasasho marka la marayo badhtanka ukuurgelista/baadhitaanka. Markaa ardaydu aad uma daalayaan.

1. Bokstavdiktat

OBS! I denne delprøven er det ikke sammenheng mellom bilde og bokstav. Bildene er kontrollbilder. De er der for at elevene skal velge mellom bokstavene i riktig rekke.

Læreren sier: Finn fram det løse arket og legg det slik at du bare ser de to første oppgavene.

Læreren fortsetter: Sett fingeren på bildet av ubax (blomst). Sett et kryss over bokstaven A. Dersom du skriver feil, kan du sette en strek over krysset og sette nytt kryss. (*Se til at alle elevene setter riktig kryss.*)

Læreren fortsetter: Sett så fingeren på bildet av ukun (egg). Sett et kryss over bokstaven R *Se til at alle elevene setter riktig kryss.*

Elevene får 15 sekunder pr oppgave.

Læreren sier: Nå er vi ferdige med å hjelpe hverandre. Ta vekk det løse arket og legg det under heftet. Sett fingeren på bildet av boombalo yar/caruusad. Sett et kryss over bokstaven D!

• ubax	blomst	A
• ukun/beed	egg	R
1. boombale yar/caruusad	dukke	D
2. muus	banan	Q
3. tufaax	eple	S
4. eey/ey	hund	B
5. suun	belte	M
6. liin	appelsin	O
7. buufin	ballong	L
8. seef	sverd	KH
9. surweel/sarwaal	bukse	T
10. ilig	tann	AA
11. fure/ muftaax	nøkkel	Y
12. shaag	hjul	W
13. goonno/haaf-toob/canbuur	skjørt	DH
14. okiyaale/murayaad	briller	II
15. ul	stokk	X
16. doon	båt	N
17. jaranjaro/sallaan	stige	OO
18. baabuur/gaari	bil	J
19. qorrax	sol	H
20. balanbaalis	sommerfugl	SH

1. Yeeriska xarfaha ee af-soomaaliga

FG. Xusuusnow qeybtan wax xiriir ah oo ka dhexeeya sawirka iyo xarafku ma jiraan. Sawiradu waa sawirro kaantarool ah. Waxaanay meesha ugu yaalaan in ardeydu ay xarfaha u kala doortaan sida saxa ah ee ay isugu xigaan.

Macallinku waxa uu oranayaa: Soo saar warqadda kelida ah oo dulsaar warqadda imtixaanka si aad u aragto labada laylis ee ugu horreeya oo kaliya.

Macallinka ayaa tilmaantii halkii ka sii wadaya oo oranaya: Farta saar sawirka ubaxa/fiyooraha isku tilaabna ku samee xarfka A. Haddii aad qalad sameysay, xariijin ku samee iskutilaabta dusheeda oo samee isku tilaab cusub.(Hubi in ardeyda oo dhan ay sameeyeen iskutilaab sax ah).

Macallinka ayaa tilmaantii halkii kasii wadaya: Markaa far korsaar sawirka ukunta/beedka, iskutilaabna ku samee xarfka R. Hubi in ardeydu dhammaan iskutilaab sax ah sameeyeen.

Adeydu 15 ilbidhiqsi ayey u heystaan qayb walba.

Macallinka ayaa waxa uu oranayaa: Hadda way inoo dhamaatay in aan is caawino. Warqadda kelida ah xidhmada laylisyada hoos dhig. Farta saar sawirka boombalada/caruusada yar. Iskutilaab ku samee xarfka D dushiisa!

• ubax	blomst	A
• ukun/beed	egg	R
1. boombalo yar / caruusad	dukke	D
2. muus	banan	Q
3. tufaax	eple	S
4. eey/ey	hund	B
5. suun	belte	M
6. liin	appelsin	O
7. buufin	ballong	L
8. seef	sverd	KH
9. surwaal/sarwaal	bukse	T
10. ilig	tann	AA
11. fure/muftaax	nøkket	Y
12. shaag	hjul	W
13. goonno/haaf-toob/canbuur	skjørt	DH
14. okiyaale/murayaad	briller	II
15. ul	stokk	X
16. doon	båt	N
17. jaranjaro/sallaan	stige	OO
18. baabuur/gaari/gaadhi	bil	J
19. qorrax	sol	H
20. balanbaalis	sommerfugl	SH

2. Å skrive den første bokstaven i ord

Læreren sier: Finn fram det løse arket og legg det slik at du bare ser de to første oppgavene.

Sett fingeren på bildet av af (munn). Nå skal du høre godt etter og skrive den første bokstaven i ordet. *(Se til at alle elevene har skrevet riktig bokstav.)*

Læren fortsetter. Sett fingeren på buug. Nå skal du skrive den første bokstaven i ordet buug. *(Se til at alle elevene har skrevet riktig bokstav.)*

Dersom elevene bruker andre ord enn dem som er oppgitt, f eks for rooti (brød) der elevene kanskje sier kibis istedenfor, kan han notere disse ordene og si: Fint, men akkurat her skal vi bruke de ordene som jeg leser høyt.

Elevene får ca 15 sekunder pr oppgave.

Læreren sier: Nå er vi ferdige med å hjelpe hverandre. Ta vekk det hvite arket og legg det under heftet.

Sett fingeren på bildet av il /indho. Skriv den første bokstaven i ordet il (noen elever kan si indho, men da kan en si at den første bokstaven er den samme.

(Instruksjonen gjentas for ordene som følger etter.)

Ordene er:

• af	mun
• <u>buug</u>	<u>bok</u>
1. il (fl tall. indho)	øye
2. baal	fjær
3. kab	sko
4. wiil	gutt
5. geri	sjiraff
6. diiq/diig	hane
7. nayl ² (baraar)	lam
8. calan	flagg
9. saacad	klokke
10. rooti	brød
11. qalin	blyant eller kulepenn
12. shimbir	fugl

²Dette lammet er tegnet ut fra norske forhold. Et lam i Somalia vil ikke ha krøllete lang pels. Dette kan læreren gjøre elevene oppmerksomme på

2. Qorista xarafka ugu horeeya ee ereyga

Macallinku waxa uu oranayaa: Soo saar warqadda kelida ah oo dulsaar warqadda imtixaanka si aad u aragto labada laylis ee ugu horreeya oo kaliya.

Farta kor saar sawirka afka. Hada waa in aad si fiican u maqashaa oo aad qortaa xarafka ugu horeeya erayga. (Hubi in ardeydu dhamaantood qoreen xaraf saxa ah).

Macalinka ayaa sii wadaya: Farta kor saar sawirka buugga. Hadda waxaad qortaa xarafka ugu horeeya ereyga buug. (Hubi in ardeyda oo dhan sax qoreen).

Haddii ay ardeydu isticmaalaan erey ka duwan ka la siiyey sida rooti oo kale haddii ay u yaqaanaan kimis, markaa macalinku wuu nootgaraysanayaa waxaanu odhanayaa waa sax laakiin halkan waxaynu isticmaalaynaa uun ka anigu aan kor u akhriyo.

Ardeydu qayb walba waxa ay ku isticmaalayaan qiyaastii 15 ilbidhiqsi.

Macallinka ayaa waxa uu oranayaa: Hadda waa ay dhamaatay is caawintii. Warqadda cad iska qaad oo xidhmada hoos dhig.

Farta saar sawirka il/indho oo qor xarafka u horeeya ereyga il(qaar kamid ah ardaydu way odhan karaan indho laakiin markaa waa in la sheego in xarafkooda ugu horreeyaa isku mid ahay).

(Tilmaanta waxaa lagu celinayaa erayada kusii xiga)

Erayadu waa:

• af	mun
• <u>buug</u>	bok
1. il(indho)	øye
2. baal	fjær
3. kab	sko
4. wiil	gutt
5. geri	sjiraff
6. diiq/diig	hane
7. nayl ³ (baraar)	lam
8. calan	flagg
9. saacad	klokke
10. rooti/roodhi	brød
11. qalin	blyant eller kulepenn
12. shimbir	fugl

² Halkan ay ku taallo lam(nayl/baraar) waa marka laga hadlayo sida Norway looga yaqaan. Naylku/baraarku deegaanka soomaalida malaha dhogor badan oo duuduuban. Tan waa in macallinku ardayda uu xasuusiyaa si ay ugu baraarugsanaadaan.

A Øveoppgave for at elevene skal kjenne hvor lenge et minutt kan vare

Oppgaven som både står i andre- og tredjetrinnsheftet, er en øveoppgave som ikke skal skåres eller registreres på den samme måten som de andre delprøvene. Den er der for at elevene skal få kjenne hvor lenge ett minutt er, når de jobber på denne måten.

Læreren sier: Legg ned blyanten og hør godt etter. Til nå har jeg fortalt hva du må gjøre for hver lille oppgave. Men på tre av de neste (del)prøvene skal du arbeide helt selv, i ett eller to minutter. Noen ganger synes vi minuttene går veldig fort, og andre ganger synes vi de tar langt tid. Oppgaven du skal gjøre nå, skal vise deg omtrent hvor fort du må arbeide.

Læreren fortsetter: På de neste to sidene er det mange forskjellige tegninger. Du skal sette kryss på noen av dem. Jeg skal snart fortelle deg hva du skal sette kryss på. Du skal arbeide i ett minutt, og dersom du blir ferdig før jeg sier stopp, legger du ned blyanten, sitter stille og venter.

Læreren fortsetter: Gå videre til neste side.

Du vet hva en frukt er? Sett kryss på alle bildene du ser av det som er en frukt. Rekker du mer enn den første siden, fortsetter du på den andre siden. Begynn nå!

3. Kobling av store og små bokstaver

Læreren sier: Finn fram det løse arket og legg det slik at du bare ser de to første oppgavene.

Læreren fortsetter: Sett fingeren på bildet av mas (slange). Ved siden av ser du først en stor bokstav. Så ser du en rekke med små bokstaver. En av de små bokstavene er samme bokstav som den store bokstaven. Sett kryss på den. Dersom du skriver feil, kan du sette en strek over krysset og sette nytt kryss. *Se til at alle elevene setter riktig kryss.*

Læreren fortsetter: Sett så fingeren på bildet av liin (appelsinen). Ved siden av ser du en liten bokstav. Så ser du en rekke med store bokstaver. En av de store bokstavene er samme bokstav som den lille bokstaven. Sett kryss på den. *(Se til at alle elevene setter riktig kryss.)*

Nå skal du gjøre på samme måte med så mange av oppgavene som du kan klare på ett minutt, men vent til jeg sier fra. Se på den første bokstaven og sett kryss på den samme bokstaven i rekken ved siden av. Noen ganger er bokstavene store, noen ganger små, men du vil alltid finne igjen den samme bokstaven i rekken ved siden av. Ta vekk det løse arket og begynn!

Laylis tijaabo ah/kutababarasho ah oo loogu tala galay in ardaydu gartaan inta ay hal daqiiqo tahay

Layliska ku yaalla xidhmada fasalka 2aad iyo fasalka 3aadba waa laylis tijaabo/kutababarasho ah oo aan darajo lagu gaadhayn ama aan loo diiwaan galinayn sida qaybaha kale ee imtixaanka. Wuxuu halkaa ugu yaallaa si ardaydu ay u gartaan inta ay hal daqiiqo leegtahay/gaadhayso marka ay sidanoo kale uga shaqaynayaan.

Wuxuu macalinku odhanayaa: Iska dhig qalin-beensalka oo si fiican u dhagayso. Illaa hadda waxaan sheegay waxaad samaynayso ee laylis-kasta oo yar. Laakiin saddex ka mid ah laylisyada soo socda(halkan kusii xiga) adiga keligaa ayaa ka shaqaynaya muddo hal ama laba daqiiqo ah. Marmarka qaarkood waxaynu u qaadanaynaa in daqiiqaduhu ay si aad degdeg u ah u soconayaan marar kalena waxaynu u qaadanaynaa inay gaabinayaan. Layliska aad hadda ka shaqaynayso ayaa ku tusaya sida ugu degdegan ee lagaa rabo inaad u shaqayso.

Macalinku wuu siiwadayaa isagoo leh: Labada bog ee soo socda waxaa ku yaalla sawirro badan oo kala duduwan. Qaar ka mid ah ku dul dhig isku tallaab. Waxaan inyar kadib idiin sheegi doonaa waxa aad isku tallabta ku dhigaysaan. Waxaad shaqaynaysaa hal daqiiqo. Haddii aad dhamayso kahor inta aanan odhan jooji waa in aad iska dhigtaa qalin-beensalka oo si deggen oon sanqadh lahayn isaga sugtaa.

Macalinku wuu siiwadayaa isagoo leh: Ugudub bogga kale.

Ma taqaanaa waxa khudradi tahay? Ku dhig isku-tallaab dhammaan sawirada aad u aragto inay kusawiran yihiin khudaari. Haddii aad dhamyn kari waydo in kabadan bogga ugu horreya usii gudub bogga kale. Bilaw hadda!

3. Isku xirka xarfaha yaryar iyo kuwa waaweyn

Macallinku waxa uu oranayaa: Soo saar warqadda cad oo dulsaar warqadda imtixaanka si aad u aragto labada laylis ee ugu horreeya oo kaliya.

Macallinka ayaa sii wadanaya: Farta kor saar sawirka maska. Dhiniciisa waxa aad ku aragtaa xaraf weyn. Kadibna saf xarfo yaryar ah. Mid ka mid ah xarfaha yar yar ayaa waxa uu lamid yahay xarafka weyn. Isku tilaab ku samee xarafka yar ee ka weyn la midka ah. Haddii aad wax khalad ah samayso xarriijin ku samee isku-talaabta oo ku dhig isku talaab cusub. *Hubi in ardeydu ay iskutilaab saxa samaysay.*

Macallinka ayaa sii wadanaya: Farta saar sawirka liinta. Dhinaceeda waxa aad ku aragtaa xaraf yar. Kadibna waxa aad aragtaa saf xarfo waaweyn ah. Mid ka mida xarfahaa waaweyn ayaa la mid ah xarafka yar. Isku talaab ku samee xarafka weyn ee ka yar la midka ah. *(Hubi in ardeydu ay midka saxa ah isku tilaabta saareen).*

Hadda waxa aad samaynaysaan sida aan soo samaynay oo kale adiga oo samaynaya inta ugu badan ee aad ku sameyn karto hal daqiiqo, laakiin sug ilaa aad amar aniga iga heleyso. Fiiri/eeg xarafka ugu horeeya iskutilaabna ku samee xarafka la midka ah ee safka xarfaha ah ee dhiniciisa ku jira. Mar marka qaarkood xarfuhu waa ay waaweyn yihiin, mar marna waa ay yaryaryihiin, laakiin mar kasta xaraf la mid ah waxa aad ka heleysaa safka xarfaha ah ee dhiniciisa. Iska qaad warqadda kalida ah oo bilow!

4. Å skrive den siste bokstaven i ord

I denne delprøven skal elevene skrive den siste bokstaven i ordene som det er bilde av. Det er viktig å være nøye med øveoppgavene, og gjøre det klart at det er den **siste** bokstaven som skal skrives, ikke den første.

Læreren sier: Sett fingeren på bildet av eey/ey (hund) Nå skal du høre godt etter og skrive den **siste** bokstaven i ordet eey/ey. *Se til at alle elevene har skrevet riktig bokstav.*

Læren fortsetter. Sett fingeren på far (finger). Nå skal du skrive den siste bokstaven i ordet far. *Se til at alle elevene har skrevet riktig bokstav*

Elevene får ca 15 sekunder pr oppgave.

Læreren sier: Nå er vi ferdige med å hjelpe hverandre. Ta vekk det hvite arket og legg det under heftet.

Instruksjonen gjentas for ordene som følger etter

Sett fingeren på muus (banan). Skriv den **siste** bokstaven i ordet muus.

Ordene er :

• eey/ey	hund
• <u>far</u>	<u>finger</u>
1. muus	banan
2. liin	appelsin
3. dab	bål
4. sac	ku
5. geed	tre
6. guri	hus
7. ilig	tann
8. ubax	blomst
9. baraf	snø
10. boqor	konge
11. hooyo	mor
12. wadne	hjerter

4. Qor xarafaka ugu danbeeya ereyga

Qeybtan ardeydu waxa ay qorayaan xarafka ugu danbeeya ereyada sawirada leh.

Waxa muhiim ah in si aad ah loo cadeeyo qaybtan tijaabada ah in ay tahay xarafka ugu danbeeya waxa la qorayaa ee aanu ahayn ka ugu horeeya.

Macallinka ayaa oranaya: Farta saar sawirka eeyga. Hadda waa in aad si fiican u maqashaa kadibna qortaa xarafka u **danbeeya** ereyga eey. Hubi in ardeyda oo dhan xaraf sax ah qoreen.

Macallinka ayaa sii wadaya: Farta saar sawirka farta. Hadda waa in aad qortaa xarafka ugu **danbeeya** ereyga far. Hubi in ardeydu xaraf sax ah qoreen.

Ardeydu 15 ilbidhiqsi ayey u haystaan su'aashiiba/layliskiiba.

Macallinka ayaa oranaya: hadda is caawintii waa ay dhamaatay. Warqadda cadna iska qaad oo xidhmada(imtixaanka) hoos geliya.

Tilmaanta waxaa lagu celinayaa erayada kusii xiga

Farta kor saar sawirka muus. Oo qor xarafka u **danbeeya** ereyga muus.

Erayadu waa:

• eey/ey	hund
• <u>far</u>	<u>finger</u>
1. muus	banan
2. liin	appelsin
3. dab	bål
4. sac	ku
5. geed	tre
6. guri	hus
7. ilig	tann
8. ubax	blomst
9. baraf	snø
10. boqor	konge
11. hooyo	mor
12. wadne	hjerte

Ordlesing

5. Ord til bilde

Dette er ordlesingoppgaver der elevene for hver linje skal finne fram til det bildet (den tegningen) som viser det ordet de har lest. Elevene får hjelp på de to første øveoppgavene. Men med resten av oppgavene skal elevene arbeide selvstendig.

Elevene får 2 minutter til dette arbeidet.

Læreren sier: Finn fram det løse arket (ventarket) og legg det slik at du bare ser de to første oppgavene.

A: Øverst på denne siden ser du første en firkant/rute hvor du kan lese et ord. Ved siden av ser du en rad med bilder (tegninger). Ett av bildene viser det ordet som du har lest. Sett et stort kryss på det bildet.

(På øveoppgaven passer læreren på at alle setter kryss på riktig sted og forklarer hvorfor det ikke kan være de andre bildene.)

B: Se på det neste ordet, altså dette (læreren holder opp heftet og demonstrerer). Ved siden av ser du en rekke bilder. Ett av bildene viser det ordet som du har lest. Sett kryss på det bildet.

(På øveoppgaven passer læreren på at alle setter kryss på riktig sted og forklarer hvorfor det ikke kan være de andre bildene.)

Nå skal du gjøre på den samme måten med så mange oppgaver som du kan klare på 2 minutter på denne og de to neste sidene (*her holder læreren opp prøveheftet og viser at det er tre sider med oppgaver*). Men vent til jeg sier fra. Se først på ordet som står skrevet, se deretter på tegningene i rekken ved siden av. Sett så kryss på den tegningen som viser det ordet du leste. Ta vekk arket og begynn!

Erey akhrin

5. Isla-doonashada ereyga iyo sawirka

Tani waa laylisyoo erey-akhriis ah taasoo ay ardeydu sadar/layn kasta ka soo saarayaan sawirka tilmaamaya ereyga ay akhriyeen. Ardeyda waa laga caawinsyaa labada su'aalood/laylis ee ugu horreeya. Laakiin waxa danbe iyaga ayaa kaligood ka shaqaynaya.

Ardeydu 2 daqiiqo ayey u heystaan shaqadan.

Macallinku waxa uu oranayaa: Soo saar warqadda kelida ah(warqada kusiisugista) oo dulsaar warqadda imtixaanka si aad u aragto labada laylis ee ugu horreeya oo kaliya.

A: Xagga sare ee boggan waxa aad marka hore ku arkeysaa afar gees aad eray ka dhex akhriyi karto. Dhinaciisa waxad ku arkaysaa saf sawirro ah. Sawir ka mid ah sawirada ayaa tilmaamaya/tusaya ereyga aad akhriday. Isku tilaab weyn ku samee sawirkaas.

(Su'aasha tusaalaha ah waa in macallinku hubiyaa in ay isku tilaabta ku sameeyeen halkii saxda ahayd aanu u faahfaahiyaa sababta ay sawirada kale u noqon weydey.)

B:Fiiri/eeg ereyge xiga, weliba (waa in macallinku kor u qaadaa warqadda imtixaanka oo tusaa). Dhinaciisa waxa aad ku araktaa saf sawirro ah. Mid ka mid ah sawirrada ayaa waxa uu tusayaa ereyga aad akhriday. Isku tilaab ku samee sawirkan.

(Su'aasha tusaalaha ah waa in macallinku hubiyaa in ay ardeydu isku tilaab ku sameeyeen halkii saxda ahayd aanu u faahfaahiyaa sababta ay sawirada kale u noqon weydey.)

Hadda sida aan soo samaynay si lamid ah adiga oo sameynaya ka shaqee inta su'aalood ee aad ka gaarsiin karto 2 daqiiqo boggan iyo labada bog ee xiga (*Markaa waa in macallinku warqadda imtixaanka kor u qaadaa oo tusaa in ay yihiin seddex bog oo su'aaluhu/laylisyadu ku qorran yihiin*). Laakiin suga inta aan idiinka sheegayo. Marka hore fiiri/eeg ereyga qoran, kadibna fiiri/eeg safka sawirrada ah ee dhinaciisa. Kadib iskutilaab ku samee sawirka tilmaamaya ereyga aad akhriday. Xaashida ka kor qaad oo biloow!

6. Bilde til ord

Dette er også ordlesingsoppgaver. Men her skal elevene finne fram til det ordet som tegningen i første linje viser. Elevene får hjelp til de to øveoppgavene. Deretter skal de arbeide selvstendig (over tre sider).

Elevene får 2 minutter til dette arbeidet.

Læreren sier: Finn fram det løse arket (ventarket) og legg det slik at du bare ser de to første oppgavene.

A: Øverst på denne siden ser du første et bilde. Så ser du en rad med ord. Ett av ordene er det ordet som bildet viser. Sett et stort kryss på dette ordet.

(På øveoppgaven passer læreren på at alle setter kryss på riktig sted og forklarer kort hvorfor.)

B: Se på det neste bildet. Se på rekken ved siden av og finn det ordet som bildet viser. Sett kryss på det ordet.

(På øveoppgaven passer læreren på at alle setter kryss på riktig sted og forklarer hvorfor det ikke kan være de andre ordene.)

Læreren fortsetter:

Nå skal du gjøre på den samme måten med så mange oppgaver som du kan klare på 2 minutter på denne og de to neste sidene (*her holder læreren opp prøveheftet og viser at det er tre sider med oppgaver*). Men vent til jeg sier fra. Se først på bildet som er tegnet, se deretter på ordene i rekken ved siden av. Sett så kryss på det ordet som bildet viser. Er et ord for vanskelig, så gå videre. Men prøv først så godt du kan. Ta vekk arket og begynn!

Vurdering av arbeidet med heftet

På slutten av heftet skal elevene gi uttrykk for hvordan de opplevde å arbeide med oppgavene.

Læreren sier: På den siste siden ser du tre ansikter. Sett nå et kryss på den tegningen som viser hvordan du likte å arbeide med oppgavene i dette heftet. Det ene ansiktet viser en som syntes det var bra eller fint, det i midten viser en som syntes det var sånn midt i mellom, og det siste ansiktet viser en som syntes det var dumt. På denne oppgaven er det ikke noe riktig eller galt svar. Det er du som vet best hva du synes. Du skal sette det du mener. Sett kryss på det ansiktet som best forteller hva du synes. Etterpå kan du fortelle læreren hva du likte eller ikke likte med prøven.

6. Isla doonashada sawirka iyo ereyga

Tan lafteedu waa laylisyo(qeyb) erey-akhriis ah. Laakiin halkan ardeydu waa in ay soo saaraan ereyga uu sawirka laynka ugu horeeyaa tusayo. Ardeyda caawimo ayaa laga siinayaa labada su'aalood/laylis ee tusaalaha ah ee ugu horeeya. Kadib si madax bannaan ayey u shaqeynayaan(saddexda bogba).

Ardeydu 2 daqiiqadood ayey u haystaan qeybtan/shaqadan.

Macallinku waxa uu oranayaa: Soo saar warqada kelida ah(warqada kusiisugista) oo dulsaar warqadda imtixaanka si aad u aragto labada laylis ee ugu horreeya oo kaliya.

A: Xagga sare ee boggan waxa aad ugu horraynba ku aragtaa sawir, kabacdina saf ereyo ah. Mid ka mid ah erayada ayaa ah erayga uu sawirku muujinayo. Iskutlaab wayn ku samee ereygaas.

(Layliska/su'aalaha tijaabada ah waa in macallinku hubiyaaa in ardeyda oo dhami ay meel sax ah iskutlaabta ku sameeyeen, aanu si kooban ugu sharxaa sababta.)

B: Sawirka xiga fiiri/eeg. Fiiri/eeg safka ereyada ah ee dhiniciisa oo hel erayga uu sawirku muujinajo. Iskutlaab ku samee ereygaas.

(Layliska/su'aalaha tijaabada ah waa in macallinku hubiyaaa in ardeyda oo dhami ay meel sax ah iskutlaabta ku sameeyeen, aanu usharxaa sababta aanay u noqon karayn erayada kale.)

Macalinka ayaa sii wadanaya isagoo odhanaya:

Hadda waxa aad samaeynaysaa sidii aan samaeynay adiga oo samaynaya/kashaqaynaya inta su'aalood ee aad kaga shaqayn karto 2 daqiiqo ee boggan iyo labada bogg ee xiga (*Markaa waa in macallinku xidhmada imtixaanka kor u qaadaa oo tusaa in ay yihiin seddex bog oo su'aaluhu/laylisyadu ku qorran yihiin*) Laakiin sug inta aan kaaga sheegayo. Marka hore fiiri/eeg sawirka la sawiray, kadibna fiiri/eeg erayada sawirka dhiniciisa ah. Kadib isku tilaab ku samee ereyga uu sawirku muujinayo. Haddii eray aad kuugu adkaadu u gudub kuwa kale. Laakiin marka hore isku day adigoo waxba lakala hadhin. Iska qaad warqadda oo bilaw!

Qiimeynta ka-shaqaynta xidhmada imtixaanka

Dhamaadka waraaqaha imtixaanka ardeydu waxa ay fikradooda ka bixinayaan sidii ay ula muuqatay ka-shaqayntii imtixaanku.

Macalinka ayaa odhanaya: Boggan waxa aad ku arkaysaa saddex waji. Hadda iskutlaab ku samee sawirka tusaya/muujinaya sidii aad u jeclayd in aad imtixaankan uga shaqeyso. Sawirada mid wuxuu ku tusayaa qof u arka in uu imtixaanku fiicnaa, ka dhexduna wuxuu ku tusayaa inuu dhexdhexaad ahaa, ka ugu dan beeyaana waxa uu ku tusayaa inuu xumaa. Layliskan majirto wax jawaab ah oo sax ama khalad ahi. Adiga ayuunbaa sifiican u garanaya waxa aad u aragto imtixaanka. Waxaanad markaa calaamadinaysaa waxa ay kula tahay. Isku tilaab ku samee wejiga sida ugu fiican u tilmaamaya sida aad adigu u aragtay imtixaanka. Intaa kadibna macalinka ayaad u sheegi kartaa waxa aad imtixaanka ka jeclaatay ama aanad ka jeclaan (waxa imtixaanku ku fiicnaa ama aanu ku fiicnayn).

Prøven for 3. trinn

Delprøvene for 3. trinn er

Øveoppgave på **1 minutt**, som for trinn 2 (side 2 - 3 i elevheftet)

1. Ordkjeder -	2 minutter (s. 5 i elevheftet)
2. Setningsforståelse -	4 minutter (s. 6 - 9 i elevheftet)
3. Fortellende tekst. Gåter -	5 minutter (s. 11 - 13 i e-heftet)
4. Skriftlig instruksjon. Fargelegging -	5 minutter (s. 15 - 15 i e-heftet)

Å gjennomføre ett hefte, tar en drøy skoletime. Men det kan være lurt å legge inn en pause omtrent halvveis i kartleggingen. Da blir ikke elevene så slitne.

Imtixaanka fasalka 3aad

Qaybaha imtixaanka ee fasalka 3aad waa:

Laylis tijaabo/kusii tababarasho ah, sida fasalka labaadba - ardaydu waxay u haystaan **1 daqiiqo**

1. Ereyada taxan - ardaydu waxay u haystaan **2 daqiiqo**.
2. Fahamka weedhaha - ardaydu waxay u haystaan **4 daqiiqo**.
3. Qoraalka wax ka warramaya(sida qiso oo kale). Halxidhaalayaal - ardaydu waxay u haystaan **5 daqiiqo**.
4. Tilmaan qoran. Midabayn - ardaydu waxay u haystaan **5 daqiiqo**.

Fulinta hal xidhmo waxay qaadanaayaa illaa hal xiisad. Laakiin way fiicnaan kartaa in lasameeyo nasasho marka la marayo badhtanka ukuurgelista/baadhitaanka. Markaa ardaydu aad uma daalayaan.

Før du bruker 3.trinnsprøven, les først det som står om instruksjonen for både 2. og 3.trinnsprøvene.

Hva slags prøve er det for 3.trinn?

3.trinnsprøven skal måle både ordlesing og lesing av sammenhengende tekst. Aller først kommer en øveoppgave for at elevene skal kjenne hvor lenge ett minutt varer. Så kommer en delprøve kalt Ordkjeder. Her er oppgaven å dele en kjede med 3 ord som er satt sammen uten mellomrom, slik at ordene igjen står for seg selv. Dette er en type ordlesingsoppgaver. En bør være nøye med instruksjonen, fordi denne oppgavetypen kan være uvant for elevene.

Så skal elevene lese setninger for at en skal kunne se om de greier å lese enkel tekst. Etter dette følger delprøven Fortellende tekst, Gåter. Den skal si noe om hvor godt elevene leser korte avsnitt. Denne delprøven krever også at elevene skal tenke litt ekstra og resonnere seg fram til det riktige svaret. Til slutt kommer en delprøve der elevene skal fargelegge et bilde ut fra beskrivelsene i en tekst som er lengre enn de andre tekstene. Her er det også et par setninger midt i teksten, som er litt kompliserte.

Standardspråk og dialekt

Noen elever kan snakke annerledes enn enkelte lærere regner som korrekt og fint. De bruker andre ord enn det som står i bøkene. De har altså et muntlig språk som er forskjellig fra standardspråket de lærer på skolen. Mange språk har forskjellige dialekter. Norsk har mange dialekter. De siste 20 årene er det blitt vanlig at folk bruker dialekten sin og ikke skifter til en standard, når de for eksempel skal snakke i radio eller fjernsyn i Norge. Lærere skal vanligvis ikke rette på elevenes muntlige språk eller dialekt i norsk skole⁴. Men elevene skal etterhvert lære å følge vanlige rettskrivningsregler.

Det er dialektforskjeller innen alle de fem morsmålene som det er laget kartleggingsprøver for. Derfor må lærerne som bruker kartleggingsprøvene, være klar over dette: Disse kartleggingsprøvene er leseprøver og ikke lærebøker. Det er ikke om å gjøre å finne ut om elevene har lært standardspråket, men om de kan lese og forstå en tekst. Dersom elevene bruker andre ord i sitt muntlige språk enn dem som står i prøvene, blir kartleggingsprøvene prøver i ordkunnskap og ikke leseprøver. Det blir som når tospråklige elever skal ta norske leseprøver uten å kunne mange av de norske ordene. Derfor er noen dialektord som en del av elevene har vist seg å bruke, satt i parentes etter standardordene. Dette gjelder særlig albansk, men også urdu. Der det er geografisk forskjellige dialektord som begge kan regnes som standard, er disse satt med skråstrek mellom. Dette gjelder særlig for somali.

Ikke alle som bruker et språk, bruker de samme ordene på fargene. Derfor er flest mulige av de navnene på fargene gul, rød, grønn og blå, som kan være i bruk blant elevene, forsøkt tatt med. Det er viktig at læreren først snakker om navnet på fargene og gjør elevene oppmerksomme på hva parentesene og skråstrekene betyr. Det kan passe å diskutere fargebetegnelse når de fire fargeblyantene er delt ut.

Først gir læreren elevene den instruksjonen som står beskrevet i avsnittet: Hva læreren sier, for begge klassetrinnene.

⁴ En annen sak er at for elever som holder på å utvikle språket sitt, kan en generelt være en god språkmodell og hjelpe elevene til å uttrykke seg. Det gjelder hva som er god språkbruk og hvordan det kan være lurt å uttrykke seg, dersom en vil bli forstått av andre. Dette står det mer om i læreplanene.

Kahor inta aanad isticmaalin imtixaanka fasalka 3aad akhri waxa ku qoran tilmaanta imtixaanada fasalka 2aad iyo fasalka 3aad.

Imtixaan nooc ee ah weeye kan fasalka 3aad?

Imtixaanka fasalka 3aad wuxuu cabirayaa(miisaamayaa/qiyaasayaa) eray-akhrin iyo akhrinta qoraal xidhiidhsan. Marka ugu wada horraysa waxaa meesha lagu dhigay laylisyo/su'aalo tijaabo/kusii-tababarasho ah si ardaydu u gartaan inta hal daqiiqo tahay. Intaa kadib ayaa loo galayaa qaybta imtixaanka kamidka ah ee lagu magacaabo erayada taxan. Halkan waxaa larrabaa in la qayb-qaybiyo taxane erayo ah oo isku wada dhegsan oo ka kooban 3 eray oo aan wax masaafad ahi u dhaxayn(yacni aan kala goo-go'nayn) si marka la qayb-qaybiyo uu eray kastaa kaligii usoo baxo. Kani waa nooc ka mid ah laylisyada/ su'aalaha eray-akhrinta. Waa in aad loogu fiirsadaa tilmaanta waayo layliska/su'aalaha noocan ihi waxay noqon karaan kuwo ardaydu aanay u baran.

Markaa kadib ardaydu waxay akhriyayaan weedho si loo arki karo/loo ogaado in ay akhriyi karaan qoraal keli ah (kooban). Intaas kadib waxaa kusii xigaya qaybta imtixaanka kamidka ah ee lagu magacaabo qoraalka wax ka warramaya(sida qiso oo kale), Halhidhaalayaal. Kanna wuxuu wax ka sheegayaa heerka uu gaadhsiisan yahay akhriska qaybaha yaryar ee qoraalka ah ee ardaydu. Qaybtan iyana waxaa lagu dalbayaa in ardaydu ay si sidaa ka yar badan u fakiraan oo ay beegsadaan jawaabta saxda ah. Ugu danbayntuna waa qaybta imtixaanka kamidka ah oo ay ardaydu midabaynayaan sawir iyagoo raacaya faahfaahin ku qoran qoraal ka dheer qoraalada kale. Halkan waxaa ku qoran laba weedhood oo ku yaalla badhtanka qoraalkaas oo ah kuwo yara adag (fahankoodu yara adag yahay).

Luqad rasmi ah iyo lahdad

Qaar ka mid ah ardaydu waxay u hadli karaan si ka duwan sida macalimiinta qaarkood ay u xisaabinayaan inay tahay si sax ah oo wanaagsan. Waxay ardaydaasi isticmaalaan ereyo kale oo aan ahayn kuwa ku qoran buugaagta. Waxay ku hadlaan luqad aan qornayn(afka ah) oo ka duwan luqada rasmiga ah ee ay ku bartaan iskuulka/dugsiga. Luqado badan ayaa lahdado kala duwan leh. Af-noorwiiigiga wuxuu leeyahay lahdado badan. 20kii sano ee ugu danbeeyay waxay noqotay caadi Norway in dadku isticmaalaan lahdadahooda oo aanay isticmaalin qoraallada luqada rasmiga ah marka ay tusaale ahaan ka hadlayaan raadyowga ama tiifiiga. Iskuulada Norway caadiyan macalimiintu ma saxayaan luqadda afka ah ee ardayga amaba lahdadiisa⁵. Laakiin ardaydu waxay marba marka ka danbaysa baranayaan raacista shuruucda/xeerarka caadiga ah ee sixidda.

Dhammaan shanta luqadood ee afka hooyo ee loo kuurgalayey/lasoo baadhayey waxay lee yihiin lahdado kala duwan. Sidaa daraadeed waa in ay ku baraarugsanaadaan macalimiinta isticmaalaya baadhitaanku/ ukuurgelistu tan: Imtixaannadan ukuurgelistu/baadhitaanku waa imtixaanno akhriska ah ee maaha buugaag wax laga barto. Ma aha in laga dhigo in la ogaado in ardaydu ay barten luqaddii rasmiga ahayd ee waa in la ogaado in ay akhriyi karaan oo fahmi karaan qormo/qoraal. Haddii ardaydu ay isticmaalaan erayo kale oo ah kuwa luqadiisa afka ah oo ah kuwo aan ku jirin imtixaanka markaa imtixaanada ukuurgelistu/baadhitaanku waxay noqonayaan imtixaano aqoonta erayada ah ee ma noqonayaan imtixaano akhriska ah. Taasi waxay lamid noqonaysaa marka ardayda laba-luqadlayda ahi ay galayaan imtixaanada akhriska

⁵ Arrin kalena waxay tahay in ardayda ku hawlan kobcinta luqadoodu ay guud ahaan u noqon karto hab luqadeed oo ka caawinaya in ay ardaydu ra'yigooda dhiibtaan. Waxay ku saabsan tahay waxa ay tahay si fiican u-isticmaalista luqadda iyo sideebaa ugu fiican oo loogu hadli karaa, haddii qofku rabo in la fahmo. Tani waxay kusii faahfaahsan tahay qorshayaasha waxbarashada.

Øveoppgave for at elevene skal kjenne hvor lenge et minutt kan vare

Oppgaven som både står i andre- og i tredjetrinnsheftet er en øveoppgave som ikke skal skåres eller registreres på den samme måten som de andre delprøvene. Den er der for at elevene skal få kjenne hvor lenge ett minutt varer, når de jobber på denne måten. Gi instruksjonen før elevene slår opp på siden med øveoppgaven.

Læreren sier: Legg ned blyanten og hør godt etter. På de neste oppgavene skal du arbeide helt selv, i ett, to, fire eller fem minutter. Noen ganger synes vi minuttene går veldig fort, og andre ganger synes vi de tar langt tid. Oppgaven du skal gjøre nå, skal vise deg omtrent hvor lenge ett minutt varer.

Læreren sier: På de neste to sidene er det mange forskjellige tegninger. Du skal sette kryss på noen av dem. Jeg skal snart fortelle deg hva du skal sette kryss på. Du skal arbeide i ett minutt, og dersom du blir ferdig før jeg sier stopp, legger du ned blyanten, sitter stille og venter.

(La elevene slå opp på siden med øveoppgaven.)

Læreren fortsetter: Du vet hva en frukt er? Sett kryss på alle bildene du ser av det som er en frukt. Rekker du mer enn den første siden, fortsetter du på den andre siden. Begynn, nå!

ah ee af-noorwiiigiga ah iyaga oo aan garanayn inbadan oo ka mid ah erayada af-noorwiiigiga. Sidaa daraadeed ayaa erayo-lahjadeed oo la ogaaday in ardayda qaar isticmaalaan loo geliyay qows ku xiga erayada rasmiga ah.

Tani waxay gaar ahaan khusaysaa af-albaaniga iyo waliba af-urduuga. Meeshii ay jirto lahjado degaan ahaan ku kala duwan oo labadaba la xisaabiyo rasmi ahaan waxaa kuwaa loo dhexaysiiyay xarriijinta janjeedha(/). Tani waxay gaar ahaan khusaysaa af-soomaaliga.

Dhammaan dadka hal luqad wada isticmaalaa uma isticmaalaan erayo isku mid ah midabada. Sidaa daraadeed inta ugu badan ee loo yaqaano magacyada midabada hurdi/jaalle, casaan/guduud, akhtar/cagaar iyo buluug ee la filayo in ardaydu isticmaasho waxaa la isku dayay in ay imtixaanka ku wada muujisnaadaan. Waxaa muhiim ah in macallinku marka ugu horraysa uu ka hadlo magacyada midabada isla markaana ardayda u sheegaa oo ka dhigaa kuwo ku baraarugsan macnaha ay leeyihiin qowsaska iyo xariijimaha janjeedhaa. Waxay ku habboon tahay in lagala doodo/munaaqishoodo magacyada midabada marka la qaybinayo afarta qalin-qori ee midabka leh.

Marka hore macalinku wuxuu ardayda siinayaa tilmaanta ku sharraxan qaybta: Waxa macalinku odhanayo labada fasalba.

Laylis tijaabo ah/kutababarasho ah oo loogu tala galay in ardaydu gartaan inta ay hal daqiiqo tahay

Layliska ku yaalla xidhmada fasalka 2aad iyo fasalka 3aadba waa laylis tijaabo/kutababarasho ah oo aan darajo lagu gaadhayn ama aan loo diiwaan galinayn sida qaybaha kale ee imtixaanka. Wuxuu halkaa ugu yaallaa si ardaydu ay u gartaan inta ay hal daqiiqo leegtahay/gaadhayso marka ay sidanoo kale uga shaqaynayaan. Sii tilmaanta kahor inta aanay ardaydu eeg-eegin bogga uu ku qoran yahay laylika/su'aalaha tijaabada ahi.

Wuxuu macalinku odhanayaa: Iska dhig qalin-beensalka oo si fiican u dhagayso. Illaa hadda waxaan sheegay waxaad samaynayso ee laylis-kasta oo yar. Laakiin saddex ka mid ah laylisyada soo socda(halkan kusii xiga) adiga keligaa ayaa ka shaqaynaya muddo hal ama laba daqiiqo ah. Marmarka qaarkood waxaynu u qaadanaynaa in daqiiqaduhu ay si aad degdeg u ah u soconayaan marar kalena waxaynu u qaadanaynaa inay gaabinayaan. Layliska aad hadda ka shaqaynayso ayaa ku tusaya inta hal daqiiqo le'eg tahay.

Macalinku wuu sii wadayaa isagoo leh: Labada bog ee soo socda waxaa ku yaalla sawirro badan oo kala duduwan. Qaar ka mid ah ku dul dhig isku tallaab. Waxaan inyar kadib idiin sheegi doonaa waxa aad isku tallabta ku dhigaysaan. Waxaad shaqaynaysaa hal daqiiqo. Haddii aad dhamayso kahor inta aanan odhan jooji waa in aad iska dhigtaa qalin-beensalka oo si deggen oon sanqadh lahayn isaga sugtaa.

(U ogolow in ardaydu ay eeg-eegaan bogga uu ku qoran yahay laylika/su'aalaha tijaabada ahi)

Macalinku wuu sii wadayaa isagoo leh: Ugudub bogga kale.

Ma taqaanaa waxa khudradi tahay? Ku dhig isku-tallaab dhammaan sawirada aad u aragto inay kusawiran yihiin khudaari. Haddii aad dhamyn kari waydo in kabadan bogga ugu horreya usii gudub bogga kale. Bilaw hadda!

1. Ordkjeder

Denne delprøven skal si noe om elevenes evne til å lese hele ord. Ordene er satt sammen med vilje. Hver ordkjede skal ikke bety noe slik de står. Elevene skal skille ordene fra hverandre i hele enkeltord på det riktige stedet. Elevene skal sette to streker mellom ordene, slik at de får tre ordentlige (meningsfulle) ord.

Læren skriver det første ordet på tavla og sier: Se på dette ordet. Her mangler mellomrom mellom ordene. Nå hjelper vi hverandre og setter en strek mellom hvert ord istedenfor mellomrom. Det skal bli tre ordentlige (meningsfulle) ord. Hvor skal den første streken stå? (*Læreren viser så med en strek mellom de to første ordene i kjeden.*) Og hvor skal den andre streken stå? (*Læreren setter den andre streken mellom de to siste ordene.*) Nå har vi fått tre ord ved å sette to streker.

Læreren sier: Finn fram det løse arket og legg det slik at du ser de tre første ordkjedene.

Nå kan du selv sette strekene slik at du får tre ord i den første ordkjeden slik vi gjorde på tavla. Prøv så selv å sette strek, istedenfor mellomrom (slik at streken skiller) mellom ordene i de to oppgavene i rekken ved siden av. (*Læren ser til at elevene setter strekene på riktig sted.*)

Elevene får to minutter på disse oppgavene.

Læren fortsetter: Nå skal du selv få sette strek mellom ordene på denne siden. Arbeid bortover slik du gjør når du leser. Dersom det kommer noen oppgaver som du ikke greier, så gå videre til neste oppgave. Men prøv å finne alle ordene i kjeden. Du får to minutter. Det er mange kjeder og ikke sikkert du blir ferdig, men gjør så godt du kan. Det er fint med hver kjede du greier. Har alle forstått hva de skal gjøre? (*Læreren forklarer dersom det er noen som ikke har fått med seg hva de skal gjøre.*)

Ta vekk det løse (vente-)arket og begynn!

1. Erayo taxan

Qaybtani waxay wax ka sheegaysaa awooda ardayga ee uu ku akhriyi karo eray dhan. Erayada ogaan ayaa la isugu daba taxay. Taxane kastaa markuu sidiisa yahay wax macno samaynaya maaha. Waxaa la rabaa in ardaydu erayadan taxanaha ah ee isku wada dhegsan ay u kala saaraan eray-eray iyagoo taxanaha meesha saxda ah ka kala qaybinaya. Waxa la rabaa in ardaydu ay erayada dhexdooda laba xarriijimood ku sameeyaan si ay u helaan saddex eray oo sax ah (macno samaynaya).

Macalinka ayaa erayga ugu horreeya ku qoraya sabuurada oo odhanaya: Eeg/eega eraygan. Halkan waxa kamaqan masaafadaha yar-yar ee u dhexeeya erayada. Hadda waan is caawinaynaa, eray (taxane) kasta dhexdiisana waxaan ku samaynaynaa xarriijin oo u taagan halkii masaafadaha yar-yar. Wuxuu noqonayaa saddex eray oo sax ah (macno samaynaya). Halkee ayaan ku dhignaa xarriijinta ugu horraysa? (Intaa kadib macalinku wuxuu tusayaa inuu xarriijin marinayo labada eray ee ugu horreeya taxanaha dhexdooda). Halkee ayaan ku dhignaa xarriijinta kalena? (Macalinku wuxuu xarriijinta kalena ku dhigayaa/marinayaa labada eray ee ugu danbeeya taxanaha dhexdooda). Hadda waxaan hellay saddex eray kaddib markii aynu laba xarriijimood ku dhex dhignay taxanihii.

Macalinku waxa uu oranayaa: Soo saar warqada kelida ah oo dulsaar warqadda imtixaanka si aad u aragto saddexda eray-taxane ee ugu horreeya.

Hadda adiga ayaa xarriijimaha ku samaynaya si taxanaha ugu horreeyaa u noqdo saddex eray sidii aan sabuuradaba ku samaynay. Haddaba adigu isku day inaad xarriijintaas ku samaysid halkii masaafadaha yar-yar (si xarriijintu u kala qaybiso) ee u dhexeeya erayada ku yaalla labada laylis ee safka dhinacooda ah. (Macalinku ha eego/hubiyo in ardaydu xarriijimaha ku sameeyeen meeshii saxda ahayn).

Ardaydu waxay u haystaan 2 daqiiqo layliskan/su'aalahan.

Macalinku halkii ayuu kasii wadayaa isaga oo leh: Hadda adiga ayaa xarriijimaha ku samaynaya erayada dhexdooda boggan. Ushaqee hadaba sida aad yeesho/samayso marka aad wax akhriyayso. Haddii ay kugu soo baxaan laylisyo/su'aalo aad garan waydo markaa u gudub kan ku xiga. Laakiin isku day inaad hesho erayada ku jira eray-taxanaha oo dhan. Waxaad u haysataa laba daqiiqo. Waa eray-taxanayaal badan lamana hubo inaad dhamaynayso, laakiin uga shaqee sida ugu fiican ee aad kari karto (yacni waxba ha la kala hadhin). Eray-taxane kasta oo aad garataaba waa wax wanaagsan. Ma lawada fahmay wixii la samayn lahaa? (Macalinka ayaa u sharraxaya haddii ay jiraan ardayda qaar aan fahmin wixii ay samayn lahaayeen)

Iska qaad warqadda kelida ah (kusiisugista ah) oo bilow!

2. Setningsforståelse

I hver linje skal eleven først lese en setning. Deretter skal eleven finne fram til det bildet som viser det som ble lest. Etter øveoppgavene skal elevene arbeide selvstendig med resten av oppgavene.

Elevene får 4 minutter til dette arbeidet.

Læreren sier: Finn fram det løse arket og legg det slik at du ser de to første oppgavene.

A. Du ser en person som spiser, en som leser, en som sover og en som tegner. Les setningen over tegningene. En av tegningene viser det du har lest. Sett kryss på det bildet som viser det du har lest.

Du skal lete og sette et stort fint kryss på det riktige bilde i denne første oppgaven. Husk at hvis du setter kryss på feil bilde, skal du bare sette en stor strek over det som var feil og så sette et nytt kryss. Her skal du bare bruke én fargeblyant.

OBS! På øveoppgaven skal læreren passe på at alle setter kryss på riktig bilde og forklare hvorfor.

B. Gå videre til neste oppgave og se på de fire tegningene der. Les setningen over tegningene. En av tegningene viser det du har lest. Sett kryss på den tegningen som viser det du har lest.

(På øveoppgaven skal læreren passe på at alle setter kryss på riktig bilde og forklare hvorfor.)

Nå skal du gjøre det samme med så mange oppgaver som du kan klare på denne og tre sider til, før jeg sier stopp. Da er det gått fire minutter. Når du er ferdig med én oppgave, går du videre til neste. Husk at det er seksten slike rader/striper/linjer med oppgaver på tre sider.

(Læreren viser at det er fire sider):

Ta vekk arket og begynn!

2. Fahamka weedhaha

Sadar/layn kasta waa in uu ardeygu marka hore akhriyaa weer/weedh. Kadibna waa in uu ardeygu soo helaa sawirka tusaya wixii la akhriyey. Tusaalayaasha ka dib waa in uu ardeygu si madaxbanaan uga shaqeeyaa qaybta inteeda kale.

Ardeydu 4 daqiiqo ayey u haystaan shaqadan/qaybtan.

Macallinka ayaa oranaya: La soo baxa warqadda kelida ah oo dulsaara warqadda imtixaanka si aad u aragtaan labda su'aalood ee tusaalaha ah.

A. Waxa aad aragtaa qof wax cunaya, mid wax akhriyaya, mid hurda iyo mid wax sawiraya. Akhri weedha ka sareysa sawirada. Mid ka mid ah sawirrada ayaa ku tusayaa wixii aad akhriday. Iskutilaab ku samee sawirka muujinaya wixii aad akhriday.

Waa in aad raadisaa oo aad iskutilaab weyn oo muuqata ku samaysaa sawirka saxda ah ee layliska/su'aasha koowaad. Xusuusnow in haddii aad iskutilaabta meel khalad ah ku sameyso aad xariijin wayn uun ku dul dhigayso wixii khaldamay, kadibna ku dhigayso iskutallaab cusub. Waxa aad isticmaali kartaa oo qudha qallin-qori midab leh.

FG! Layliska/su'aasha tusaalaha ah waa in macallinku hubiyaa in ardeyda oo dhan ay sawirkii saxda ahaa isku tilaabta ku sameeyeen aanu u sharaxaa sababta.

B. Ugudub layliska ku xiga oo eeg afarta sawir ee halkaa ku yaalla. Akhri weedha ka sarreysa sawirka. Mid ka mida sawirrada ayaa ku tusinaya wixii aad akhriday. Iskutilaab kusamee sawirka ku tusinaya wixii aad akhriday.

(Layliska/su'aasha tusaalaha ah waa in macallinku hubiyaa in ardeyda oo dhan ay sawirkii saxda ahaa isku tilaabta ku sameeyeen aanu u sharaxaa sababta)

Hadda waa in aad samaysaan sida aan soo samaynay aanad ka shaqaysaan inta laylis/su'aalood ee aad ka shaqayn kartaan ee boggan iyo seddex bog oo kale ilaa aan idunku idhaahdo joojiya. Markaa afar daqiiqo ayaa tagey ama aynu isticmaallay. Marka aad qayb dhamaysaba qaybta xigta ayaad u gudbaysaa. Xusuusnow in lix iyo toban sadar/layn ama saf oo layliso/su'aalo noocan ahi ay ku yaalliin saddex bog.

(Macallinku waa in uu tusaa in ay afar bog yihiin.)

Iska qaad warqadda oo biloow!

3. Fortellende tekst. Gåter

Her skal elevene løse ni gåter (eller detektivoppgaver) der de må tenke ekstra for å finne svaret. Etter at elevene har lest hver oppgave, skal de trekke strek fra setningen som ikke er ferdig "Jeg er en" til den tegningen som passer til beskrivelsen i oppgaven. Det er ikke feil om de skriver det ordet bildet viser på prikkene.

Det er viktig at elevene forstår at de skal lese **hele** teksten i hver oppgave før de begynner å lete etter riktig bilde. Det er også viktig at de forstår at de må lete blant **alle** bildene på siden, ikke bare de bildene som står rett ved siden av oppgaven.

Delprøvetiden er fem minutter.

Læreren sier: Finn fram det løse arket og legg det slik at du ser den første oppgaven og alle bildene.

A. Se på den første oppgaven. Dette er en lureoppgave. Der har du først en setning: "Jeg vokser i jorda". Men det kan jo være flere ting som vokser i jorda, både sopp og blomster, men ingen av de andre tingene. Nå må du ikke sette strek, men lese videre for ikke å bli lurt. Det står: "Jeg har grønne blader. Jeg er en...." Hvem er det som har grønne blader og vokser i jorda? Er det soppen eller kniven? Nei, det er blomsten. Da trekker du en strek fra der det står: "Jeg er...." og til det riktige bildet. Det er blomsten.

(På øveoppgaven skal læreren passe på at alle trekker strek til riktig bilde):

Nå skal du gjøre det samme med så mange oppgaver som du kan klare på denne og to sider til, før jeg sier stopp. Da er det gått fem minutter. Når du er ferdig med én oppgave, går du videre til neste. Det er ni oppgaver til sammen. Husk at du ikke må la deg lure, men lese alt som står i hver oppgave. Hvis du rekker alt, skal du ha trukket ni streker til sammen. Hvis du trekker strek til feil bilde, kan du sette en strek over streken og trekke en ny strek. Du må se på alle bildene på den siden du jobber med. Her kan du også bli lurt, hvis du bare ser på de bildene som står ved siden av oppgaven.

3. Qoraalka wax ka warramaya (sida qiso oo kale). Halxidhaalayaal

Halkan ardeydu waxa ay furfurayaan sagaal xujo oo la rabo in ay si dheeraad ah u fakiraan si ay u helaan jawaabahooda. Kaddib marka ay ardeydu akhrido xujo(laylis) kastaba waa in ay xariiq ka jeexaan halka ay ku qorantahay weedha aan dhamays tirnayn ee “Waxa aan ahay.....” ilaa iyo sawirka ku habboon ee sharraxaada xujada (layliska). Maaha khalad haddii ay mesha bannaan ku qoraan erayga uu sawirku muujinayo.

Waa muhiim in ardeydu ay fahamto in ay akhriyaan **dhammaan** qoraalka xujo(laylis) kasta inta aanay sawirka saxda ah raadin. Waxa kale oo muhiim ah in ay iyadana fahmaan in sawirrada bogga oo dhan ay ka raadiyaan ee aanay ka raadin oo kaliya sawirada u dhow xujada(laylika).

Wakhtiga qaybtani waa shan daqiiqo.

Macallinka ayaa oranaya: La soo baxa warqadda kelida ah oo dulsaara warqadda imtixaanka si aad u aragtaan laylisk/su’aasha ugu horreeya iyo sawirrada oo dhan.

A. Eeg layliska/su’aasha ugu horraysa. Kani waa laylis/su’aal khiyaamo ku jirto. Marka hore waxaa lagu siinayaa weedh: “Waxaan kasoo baxaa/ka baxaa dhulka” Laakiin waxa jira waxyaalo badan oo dhulka ka/soo baxa sida ubaxa iyo geedka likaha u egba, laakiin waxyaalaha kale kama soo baxaan dhulka. Hadda waa in aanad xarriijin ku samayn laakiin aad sii akhridaa si aanad ugu sirmin/dagmin. Waxaa ku qoran: “Waxaan leeyahay caleemo akhtar/cagaar ah. Waxaan ahay” Muxuu yahay hadaba waxa caleemaha akhtarka/cagaarka ah leh ee dhulka kasoo baxaa? Ma geedkaas likaha u egbaa mise waa midida? Maya waa ubaxa. Markaa xarriijin ayaad ka jeexaysaa halka ay ku qoran tahay “Waxaan ahay.....”illaa iyo sawirka saxda ah. Sawirkaasi waa ubaxa.

(Su’aalaha tusaalaha ah waa in macallinku hubiyaa in ardeyda oo dhami xariiq sax ah sameeyeen.)

Hadda waa in aad samaysaan sidii aan soo samaynay oo aad ka shaqaysaan inta aad kaga shaqayn kartaan shan daqiiqo oo boggan iyo labada bog ee xiga ah waddaana ilaa aan joojiya idin iraaqdo. Markaa shan daqiiqo ayaa dhammaaday. Marka aad dhameysaan mid hore ayaad uga sii gudbaysaan ta xigta. Waa sagaal laylis/su’aalood marka la isku daro. Xusuusnow in aan lagu khiyaameyn, ee aad akhrido wax kasta oo ku qoran su’aal kasta. Haddii aad ka gaadho inaad kulli samaysay taa macnaheedu waxa weeye sagaal xariijimood ayaad sameysey. Haddi aad xariijin ku samayso sawir khalad ah, iskutillaab ayaad ku samaynaysaa xariiqda korkeeda, kadibna xariijin cusub ayaad samaynaysaa. Waa in aad fiirisaa/eegtaa dhammaan sawirada ku yaalla bogga aad ka shaqaynayso. Halkanna waa lagugu khiyaamayn karaa, haddii aad fiiriso/eegto sawirada xujada(layliska) udhow oo kali ah.

4. Skriftlig instruksjon. Fargelegging

I denne delprøven skal elevene fargelegge tegningen ut fra instruksjoner som de finner i teksten.

Maksimumstid på disse oppgavene er fem minutter, og læreren sier fra etter at halv tid er gått.

Når fargeblyantene er delt ut, går læreren gjennom navnene på de fire fargene: gul, rød, grønn og blå: Hva kaller du den fargen som denne fargeblyanten gir? Læreren gjentar det navnet eleven bruker og sier for eksempel⁶: Ja, du sier guduud, men andre kan si cas. Derfor står begge ordene i denne prøven, og de har en skråstrek mellom seg for at du kan velge. Begge måtene å si fargen på er tatt med, fordi at alle skal kunne forstå hvilken farge en mener.

Læreren demonstrerer og skriver på tavla eller på en overhead. Han eller hun fortsetter å spørre hva elevene sier for det norske ordet 'kjole'. Det kan være 'toob' eller 'canbuur'. Hva sier elevene for det norske ordet 'ballong'? En kan få både 'buufin' (fra sør) og 'biibiile' (fra nord). Eksempler på andre ord kan f.eks. være: 'egg' (ukun/beed), 'dukke' (boombalo yar/ caruusada), 'sykkel' (baiskill/buskuleeti), 'strykejern' (feero/ kaawiyada), 'håndkle' (shukumaan/tuwaal) og 'lampe' (nal/ laydh). Dette kommer i tillegg til uttaleforskjellene der 'r' brukes i sør mens 'dh' brukes i nord.

Læreren sier videre: Finn fram det løse arket og legg det inntil streken slik at du ser de første to setningene. Se på det som står øverst på arket og tegningen på arket ved siden av. Setningen forteller deg hvordan du skal begynne å fargelegge tegningen. Hør nå godt etter: " Marjan spiser en kake. Hun har blå kjole og rød hatt". Nå kan du fargelegge slik det står. Hvem er Marjan? Det er hun som spiser en kake. Du ser hun har den i munnen sin. Hvilken farge er kjolen? Den er blå. Og hvilken farge er hatten? Den er rød. Nå kan du fargelegge slik det står.

Læreren passer på at alle kommer i gang og setter riktig farge på kjolen og hatten: Nå skal du fargelegge mer selv. Du skal fargelegge det som hører til de andre barna og noen av ballongene (obs – 'buufin' og 'biibiile'. Det står bare 'buufin' i teksten). Du får fem minutter til å gjøre ferdig oppgaven, og jeg kommer til å si fra når det er gått halv tid. Ta vekk arket og sett i gang!

⁶ Dersom eleven bruker et fargenavn som verken brukes i sør- eller nord-variantene av somali, og læreren vet at dette er et dialektord, gjentar læreren dette og spør om eleven kjenner noen av de fargenavnene som oftest står i bøkene – enten sør- eller nord-varianten av somali. Læreren bør tenke over om elevene kan være fargeblind, har problemer med å huske fargenavn, eller rett og slett har lært fargebetegnelser på norsk og ikke somali.

4. Tilmaan qoran. Midabayn

Qaybtan ardeydu waxa ay midabaynayaan/kalaraynayaan sawiraka iyaga oo isticmaalaya tilmaanta ay ka helaan qoraalka.

Waqtiga ugu badan ee qaybtani waa 5 daqiiqo macalinka ayaana ardeyda u sheegaya marka kala badh waqtiga la isticmaalo.

Marka qolin-qoriyada midabka leh la qaybiyo (ardayda la siiyo) ayuu macalinku guud marayaa magacyada afarta midab: hurdi/jaalle, casaan/guduud, akhtar/cagaar iyo buluug waxaanu odhanayaa: Maxaad u taqaanaa midabka qalin-qorigan? Macalinka ayaa ku celinaya mar kale magaca midabka ee uu ardaygu isticmaalo waxaanu tusaale ahaan odhanayaa⁷: Haa, waxaad tidhi guduud, laakiin ardayda qaar ayaa u yaqaana casaan. Sidaa daraadeed ayay labada erayba ugu yaalliin imtixaankan, waxaana u dhaxaysa labada eray xarriijinta janjeedha si aad u kala dooran karto. Labada nooc ee loo odhan karo midabku way ku jiraan halkan, sababtuna waa si dhammaan ardayda oo dhami ay u fahmaan midabka loo jeedaa ka uu yahay.

Macalinka ayaa tusaya oo ku qoraya sabuurada ama mishiinka yar ee ofarhiidhka. Waanu sii wadayaa oo waydiinayaa waxa ardaydu u yaqaaniin erayga af-noorwiiijiga ah ee ‘kjole’. Eraygani af-soomaali wuxuu ku noqonayaa ‘toob’ ama ‘canbuur’. Maxay u yaqaanaan ardaydu erayga af-noorwiiijiga ah ee ‘ballong’? Waxay u yaqaanaan ‘buufin’(reer konfureedka) ama ‘biibiile’(reer waqooyiga). Tusaalayaal kale oo erayada ahi waxay kaloo noqon karaan tusaale ahaa: ukun/beed, boombalo yar/caruusad yar, bushkuleeti/baaskiil, feero/kaawiyad, shukumaan/tuwaal iyo nal/laydh. Waxaa waliba taas sii dheer farqiga u dhexeeya xagga ku dhawaaqista ee sida meelaha ‘r’ looga isticmaalo koonfurta, waqooyigana laga isticmaalo ‘dh’.

Macallinka ayaa sii oranaya: La soo baxa warqadda kelida ah oo dulsaara illa xarriijinta si aad u aragtaan labada weedhood ee ugu horreeya. Eeg waxa ku qoran halka ugu saraysa ee warqadda iyo sawirka ku yaalla warqada agteeda ah. Weedhu waxay kuu sheegaysaa sida aad u midabaynayso sawirka. Hadda si fiican u dhagayso: “Maryan waxay cunaysaa keeg”. Waxay gashan tahay/labisaan tahay toob/canbuur buluug ah iyo koofiyad cas/guduudan. Hadda u midabee sida ay u qoran tahay. Maryan waa tee/tuma? Waa ta cunaysa keega. Waxaad aragtaa in ay keega afka ku haysato. Midabka toobku/canbuurku waa caynkee? Waa buluug. Midabka koofiyaduna waa caynkee? Waa casaan/guduud. Hadda waxaad u midabayn kartaa sida ay u qoran tahay.

Macallinku waa in uu ilaaliyaa in ardeyda oo dhami midab sax ah mariyeen toobka/canbuurka iyo koofiyadda: Hadda kaligaa ayaa midabaynaya inta kale. Waa in aad midabaysaa waxyaalaha ay ilmaha/carrurta kale haystaan/iska-leeyihiin iyo qaar ka mid ah buufimaha/biibiilayaasha(FG. ‘buufin’ iyo ‘biibiile’, Qormada waxaa ku yaal oo qudha ‘buufin’). Waxa aad haysataa shan daqiiqo in aad ku dhamayso midabaynta, aniga ayaana idiin sheegaya marka kala badh waqtiga ay ka hadhay. Iska qad warqadda oo bilaw!

⁷ Haddii ardaygu uu isticmaalo magac midabka ah oo aan koonfurta iyo waqooyiga deegaanka soomaalida midna aan laga isticmaalin oo markaa macalinku ogaado in eraygaas uu ardaygu isticmaalay yahay eray lahaydeed markaa macalinku tan wuu kusoo celinayaa oo wuxuu waydiinayaa in ardaygu wax ka garanayo magacyada midabada ee inta badan buugaagta ku qoran haday tahay koonfurta ama waqooyiga deegaanka soomaalida. Macalinku waa in uu ka fakaraa oo maanka ku hayaa in ardayda qaar noqon karaan kuwo midabada ka indha la’, mushkiladi ka haysato xasuusashada midabada, amaba iskusoo wada duuboo aan magacyada midabada ku baran af-soomaali ee ku bartay af-noorwiiiji.

Vurdering av arbeidet med heftet

På slutten av hvert hefte skal elevene gi uttrykk for hvordan de syntes det var å arbeide med oppgavene.

Læreren sier: På den siste siden ser du tre ansikter. Sett et kryss på det ansiktet som best viser hvordan du syntes det var å arbeide med oppgavene i dette heftet. Syntes du det var "bra", eller syntes du det var "sånn passe" eller syntes du det var "dumt". Sett kryss på det ansiktet som passer til det du syntes om å arbeide med alle disse oppgavene. Hvis du vil, kan du skrive litt om hvorfor du syntes arbeidet var "bra", eller "sånn passe" eller "dumt".

Qiimeynta sida ay ardeydu imtixaanka uga shaqeysey

Dhamaadka waraaqaha imtixaanka ardeydu waxa ay fikradooda ka bixinayaan sidii ay ula muuqatay shaqadii imtixaanku.

Macalinka ayaa odhanaya: Boggan ugu danbeeya waxa aad ku arkaysaa saddex waji. Isku tilaab ku samee sawirka sida ugu fiican u muujinaya sida ay kuula muuqatay in aad uga shaqeysay laylisyada/su'aalaha imtixaankan. Ma waxay kuula muuqatay in ay ahayd wax “fiican”, mise waxay kuula muuqatay in ay ahayd “iska caadi” mise waxaabay kuula muuqatay inay ahayd “si xun”. Isku tilaab ku samee wejiga ku habboon sida ay kuula muuqatay/aad u aragtay in ay ahayd ka-shaqaynta dhamaan laylisyadan/su'aalahan oo dhami. Haddaad rabto wax yar waad ka qori kartaa sababta ay kuula muuqatay/aad ugu aragtay in ka shaqayntu ahayd mid “fiican”, ama “iska caadi ah” ama “xun”.

Retting og vurdering	47
Delprøve 1. Bokstavdiktaten.....	55
Delprøve 3. Å koble store og små bokstaver, eller bokstaver i isolert form med bokstaver først i ord	57
Delprøve 1. Ordkjedeoppgaven	60
Delprøve 2. Setningslesing	61
Delprøve 3. Gåter.....	61
Delprøve 4. Fargelegging.....	61
Imtixaanadu waxay wax ka caawiyaan ardayda u baahan.....	62
Xaalado badan ayaa saamayn ku yeesho sida uu ardagu uga shaqaynayo imtixaanada	62
Qaar ka mid ah laylisyadu way u fudud yihiin halka qaarna kalena ay kaga adag yihiin badidooda.....	63
Sidee loo gaadhayaa natiijooyinka (hvordan skåre)	63
Jawaabta saxda ah ee yeedhiska xarfaha iyo laylisyada eray-akhrinta.....	63
Imtixaanadu (delprøvene) isku si uguma adka luqadaha oo dhan	64
Maxaa larabaa in lagaga ogaado ardayda imtixaanada baadhitaanka?	68
Heerkeebu gaadhsiisan yahay hubinta imtixaanada iyo xuduudaha ee ardayda laba-luqadlayd ah? (sikre grenser)	70
Goorma ayaa sabab loo walwalo oo akhriska ahi ka jirtaa arday cayiman?.....	71
Natiijadda ardayga imtixannada ukuur gelidda ee af-soorwiijiga ahi waxay xaawin karaan turjumaadda (fasiraada) (norsk hjelpe til)	71
Doodda imtixaanka baadhitaanka ee fasalka 2aad.....	72
Doodda imtixaanka baadhitaanka ee fasalka 3aad.....	79
Imtixaanka (Delprøve) 1aad - Layliska erayada taxan(isku xidhiidhsan)	79
Imtixaanka (delprøve) 2aad – Akhrinta weedhaha	80
Imtixaanka (delprøve) 3aad – Hal-xidhaalayaal	80
Imtixaanka (delprøve) 4aad – Midabaynta	80
Ordliste.....	81
Fasiter (rettemaler), Trinn 2	83
Fasiter (rettemaler) Trinn 3	89
Registreringsskjema for enkeltelever, Trinn 2 og 3.....	91
Registreringsskjema for elevgrupper, Trinn 2 og 3	92
Bekymringsgrenser for alle språkgruppene	93
Litteratur	97

Retting og vurdering

Du må lese dette før du lar elevenes resultater fortelle deg hvor langt elevene er kommet i lesing.

Prøvene skal være med på å hjelpe elever som trenger det

Det er vanlig at begynnerlesere strever litt med lesing og skriving. Å lære seg å lese og skrive tar tid for de fleste elever. For å bli flinke til å lese, trenger elever trening. Hovedhensikten med kartleggingen er å finne elever som har større problemer med lesing og skriving enn andre. Disse elevene har rett til tilpasset opplæring, eventuelt spesialpedagogiske tilbud. Dette står nevnt i §5 i Opplæringsloven. Opplæringsloven og forskriftene til den gjelder for alle barn som er i Norge, unntatt dem som er på ferie (kortere enn 3 måneder). Det betyr blant annet at barna har rett til tospråklig opplæring¹ og spesialpedagogiske tiltak slik loven og forskriften beskriver det². Resultatene må derfor brukes slik at de kan gi elevene et bedre tilbud gjennom god oppfølging. Det er viktig å fange opp elever som ser ut til å ha lese- og skriveproblemer tidlig. Erfaring og forskning sier at det nytter å gjøre noe for dem. Når noen elever får lave skårer, bør skolen tenke gjennom hva årsaken kan være. Hvordan er elevenes skole- og livssituasjon? Bør eleven henvises til videre utredning? Det er mange forhold som påvirker hvordan elevene gjør det på prøvene

Læreren må vurdere om en elevs resultater ikke stemmer med det daglige inntrykket av elevens ferdigheter. Forklaringene på hvorfor noen elever skårer annerledes enn forventet, kan være mange. Dersom læreren ikke har fulgt instruksjonen, vil som tidligere nevnt, resultatene være verdiløse. Men elever kan ha vært stresset, de kan ha vært ekstra slitne, eller de kan ha sittet litt for tett og kikket på hverandre. Noen elever kan også bare ha krysset av eller svart tilfeldig. Da gjenspeiler ikke prøveresultatet hva elevene kan. Det er viktig å finne ut hva som har skjedd under prøvetakingen og se om en forklaring ligger der. Videre kan noen elever ha lite ordforråd på førstespråket, eller de har vært mye borte og har derfor ikke fått tilstrekkelig med leseopplæring på førstespråket. Andre elever kan ha opplevd ting i nær fortid som forstyrrer deres evne til å konsentrere seg. Men noen elever kan også ha spesielle problemer med lesing og skriving. Dette kalles dysleksi eller spesifikke lese- og skriveproblemer. Fenomenet er ikke kjent i alle deler av verden, og blir beskrevet nærmere under.

Noen av oppgavene er lette, mens andre er vanskelige for de fleste

Det er viktig å vite at ikke alle elevene som har vært med på utprøvingen, har fått riktig svar på alle prøvene. For andre klasse er de prøvene som kommer først i heftet, lettere enn de siste. Oppgaven der elevene skal koble store og små bokstaver, ser også ut til å være lett for de fleste. På urdu, som ikke har helt det samme systemet med store og små bokstaver som alfabetene med latinske bokstaver er oppgaven litt annerledes. Der kobles en bokstav, slik den ser ut når den står fritt, med bokstaven slik den ser ut når den står først i ord. Særlig etter at øveoppgaven ble lagt inn, ser det ut til å være færre elever som feilberegner tiden på denne tredje delprøven. For tredje

¹ Opplæringsloven § 2.8

² Se NAFOs hjemmeside for informasjon om lover som regulerer opplæringen av elever fra språklige minoriteter:

klasse ser setningslesingen ut til å være den letteste, mens det varierer for de andre delprøvene. Oppgaven der elevene skal dele ordkjeder opp i enkeltord, ser ut til å ha vært uvant for mange elever. Noen har greid alt, mens andre ser ut til å ha hatt problemer med å forstå oppgaven. Derfor blir det ikke oppgitt noen grenseverdier for denne foreløpig.

Hvordan skåre resultatene

Delprøvene skåres ved at læreren teller opp og noterer hvor mange oppgaver eleven har greid å gjøre korrekt. Hver enkelt oppgave teller like mye innenfor hver delprøve. Men læreren må være klar over at på delprøvene der elevene skal skrive første og siste bokstav, samt ordlesingsoppgavene, blir enkeltoppgavene vanskeligere etter hvert. Det er beregnet en skåreavstand fra gjennomsnittet som kalles et standardavvik. De fleste elevene som har vært med på utprøvingen, befinner seg innenfor denne avstanden fra gjennomsnittet. Men rundt 20% kommer under denne grensen. Det ser ut til at det kan være grunn til å gå nærmere inn på elever som skårer under dette avstandssmålet. Det blir derfor brukt som en nedre grense. Men dette er ingen standardisert grense. Det er relativt få elever med i forhold til standardisering, og elevene er ikke valgt ut tilfeldig. Grensene må derfor betraktes som veiledende og foreløpige. Det skal fortsatt samles inn resultater i flere omganger for at resultatene skal bli sikrere.

Rettemal (fasit) for bokstavdikt og ordlesingsoppgavene

Det er laget en rettemal for hva som er rett svar på delprøvene bokstavdikt og de to ordelesingsprøvene i andre klasse. For alfabetdiktaten er rett bokstav uthevet. Det kan lønne seg å fargelegge de riktige bokstavene, så går det forttere å rette. Også for ordlesingsoppgavene er rett svar uthevet. Norsk oversettelse av ordene står under oppgaveordene.

Hvilke bokstaver som er rett, når elevene skal skrive første og siste bokstav, eller koble bokstavene, sier seg selv ut fra instruksjonen. Speilvendte bokstaver er regnet som feil, selv om det er vanlig at barn speilvender bokstaver i starten. Bokstaver som ikke er korrekte, men som egentlig viser at elevene er gode til å høre språklyder, er regnet som feil her. Dette er litt urettferdig og går særlig ut over elever som skriver på vietnamesisk og urdu. Dette blir beskrevet nærmere i avsnittet under og under hver delprøve.

Delprøvene er ikke like vanskelige på alle språkene

Vær oppmerksom på at det er forskjellige skåringer for hvert språk. Det kommer sannsynligvis for en stor del av forskjellene i skriftsystemene. Men en kan ikke se bort fra at dette også kan ha noe å gjøre med antall timer elevene får til lese- og skriveopplæring, hva slags opplæring de får og hvilken sjanse foreldrene har til å støtte og hjelpe i leseinnlæringen. For at elevenes skårer ikke skal bli misforstått, er det viktig å vite hvordan skriftsystemet kan påvirke hvordan elevene leser og skriver i starten.

Gjennomsiktige og ugjennomsiktige ortografier

I noen skriftsystemer er det et entydig forhold mellom en bokstav og den språklyden³ som knyttes til bokstaven. Et godt eksempel på en entydig ortografi er tyrkisk. En

³ For å demonstrere en språklyd på norsk, kan en prøve å si bokstavnavnet uten å uttale vokalen i navnet. Lyden til bokstaven 'p' blir omtrent som 'pø', sagt med kort vokal.

bestemt bokstav kan stort sett bare leses på én måte. Ta for eksempel bokstaven 'c'⁴. På tyrkisk leses denne bokstaven grovt sagt på samme måte, uansett hvilke bokstaver den står sammen med. Og det er ingen andre bokstaver på tyrkisk som knyttes til den lyden som hører til 'c'⁵. På norsk og spansk er det annerledes med 'c'. Den kan uttales enten som 's' i navnet Cecilie, eller som 'k' i navnet Carl. Og skal en elev skrive en 'k'-lyd på norsk eller spansk, uten å vite hvilken bokstav som er den riktige, kan hun eller han velge mellom bokstavene 'k' og 'c'. Tyrkisk er derfor mer forutsigbart og en sier det er mer gjennomslutning enn norsk og spansk.

Å ha to bokstaver å velge mellom for 'k'-lyden, nemlig 'k' og 'c', har også elever som skal skrive vietnamesisk. Forholdet er ikke entydig, slik som på tyrkisk. Det betyr at det er lettere å skrive feil i starten, før ordet har vært lest noen ganger og er blitt kjent. Et språk som regnes som svært flertydig og derfor vanskeligere å forutsi for elever som lærer å lese og skrive, er engelsk. Forskjellen på engelsk og tysk for begynnerlesere har vært studert. Engelsklesende elever leser mer feil enn de tyske. Urdu er heller ikke entydig, fordi en bokstav som for eksempel, و (vav), kan leses som norsk 'v', 'o' eller 'å', mens چ (choti-je) kan leses som 'j', 'i' eller 'e'. I tillegg er det flere måter å skrive de bokstavene som tilsvarer norske 'z-', 's-' og 't'-lyder på. Og fordi korte vokaler i ordene ikke blir skrevet på urdu, blir det flere mulige måter å lese et skrevet ord på. En må i større grad bruke den sammenhengende ordene står i, for å forstå hvilket ord det skal være, på urdu. Arabisk for nybegynnere bruker diakritiske tegn for å angi vokaler, men viderekommende lesere på arabisk støter på mange av de samme utfordringene som lesere av urdu.

Albansk og tyrkisk har så godt som entydige ortografier, selv om dobbelt-bokstavene 'xh' og 'gj' for Kosovo-albanere høres ut som om de står for den samme språklyden. Spansk regnes også for å ha en relativt gjennomslutning ortografi, men for eksempel for språklyden /s/ har latinamerikanske elever valget mellom tre ulike bokstaver: "z", 'c' og 's'. Vietnamesisk er derimot ikke så entydig. Flere bokstaver kobles til den samme språklyden, ikke bare 'k' og 'c', men også 'i' og 'y'. I tillegg har vietnamesisk noe som kalles dobbel artikkel. Det betyr for eksempel at bokstaven 'c' i slutten av ord etter bestemte vokaler uttales som en kombinasjon av 'k' og 'p'⁶. På en måte kan en si at bokstaven 'c' også representerer en 'p'-lyd ved siden av 'k'-lyden i dette tilfellet.

Somali er relativt entydig, men lærere kan vite at på somali kan hvert vokaltegn representere språklyder som kan oppfattes som to forskjellige vokaler. For mange somalitalende elever og enspråklige nordmenn vil 'oo'-lyden i ordet 'maroodi', høres ut som en norsk 'ø'-lyd, mens 'oo'-lyden i ordet 'roob' ligner mer på en norsk 'å'-lyd.

Elevenes ordforråd

Prøvene er prøvd på flere elever på forhånd, før utprøvingene våren 2000 og 2001. Det har vært for å sikre at elevene skal kjenne ordene. Flere av ordene som brukes i ordlesingsoppgavene er også brukt i bokstavediktaten og i prøvene der elevene skal

⁴ I denne veiledningen skrives bokstaver, ord og setninger mellom disse to tegnene ' ' når det er snakk om dem. Det er vanlig innen språkforskning. Det kan kanskje virke forvirrende når det blir gjort for bokstaver på vietnamesisk, fordi det brukes ekstra vokaltegn og tonetegn i denne ortografien. I diskusjonen av delprøven Bokstavediktat brukes det store bokstaver når det er snakk om bokstaver fordi det er dette som brukes i denne delprøven. Når norske ord står i parentes, brukes ikke tegn for at dette er ord fordi det ikke skulle være til å misforstå. Urdu ord og bokstaver er heller ikke markerte i den norske teksten fordi det vil virke forvirrende.

⁵ Det er den samme språklyden som g-lyden i navnet George på engelsk eller j-lyden i ordet journalist.

⁶ Olav Husby (1991) skriver om dette i sin vietnamesiske grammatikk.

skrive første og siste bokstav i et ord. Det er også for å sikre at ordene skal være kjente. Men fordi elevene befinner seg i en språklig minoritetssituasjon, er det vanskelig å sikre at alle elevene faktisk kjenner de ordene som står i prøvene. Dersom elevene ikke kjenner ordene, kartlegger disse prøvene i større grad ordforråd enn leseferdighet. Se forøvrig kommentarene under instruksjonen til tredjeklasseprøvene om dialekt og standardspråk.

Dysleksi og spesifikke vansker

Prøvene er laget for at elever med lese- og skriveproblemer skal kunne oppdages og få hjelp tidlig. En type lese- og skriveproblem kalles for dysleksi. Hva dysleksi egentlig er, og hvilke elever det er som har dette problemet, diskuteres fortsatt blant forskere og fagfolk. Men det er i dag forholdsvis stor enighet om at dette lese- og skriveproblemet for mange elever handler om å ha vanskeligheter med noen av de minste bitene i språket⁷. Det er snakk om å ha problemer med å oppfatte språklyder og forhold knyttet til disse språklydene. Men det snakkes også om problemer med mer generelle informasjonsprosesser og mulige problemer med å bearbeide synsinntrykk i hjernen. At det finnes et lese- og skriveproblem som skyldes biologiske forhold i hjernen, og at dette problemet ser ut til å kunne arves, er det også overveiende stor enighet om. Noen fagfolk snakker om *spesifikke* lese- og skrivevansker. Ordet 'spesifikke' er brukt for å skille mellom det å bare ha problemer med lesing og skriving på et biologiske grunnlag, og det å ha en kombinasjon av problemer som også kan ha andre årsaker.

Det har vært vanlig å snakke om dysleksi der hvor elevene ikke har tilleggsproblemer. Men en slik avgrensning diskuteres blant fagfolk i dag. Omfanget av vansker, og hvordan den enkelte eleven rammes, er ikke den samme for alle. Men det viktigste er at det nytter å gjøre noe for de aller fleste av elevene med lese- og skriveproblemer. Les avsnittene om hva en kan gjøre, under tiltak.

Dysleksi - fonologiske vansker, ordavkodingsvansker og problemer med ledd i en leseprosess?

Det er vanlig å se på lesing og skriving som prosesser. For det første er det utviklingsprosesser. Mange barn lærer seg tidlig i livet hva bøker, skrift og tekst handler om. Etter hvert lærer mange barn seg også hva skriftegn er for noe. For det andre regner en at det som forgår i øyeblikket, når en person leser, også er en komplisert prosess. Denne prosessen starter idet øyet ser teksten og varer til ordet, eller ordene som står i teksten, blir lest høyt eller innenat. Et vanlig krav er at ordene også i en viss grad skal bli forstått, for at en skal kalle prosessen for lesing. En regner at det er mye som foregår samtidig under denne lese- og avkodingsprosessen.

En måte å definere dyslektikere på, er å si at det er elever som har problemer med å lese ord. Å se på hvordan elever leser enkeltord, blir derfor viktig. En tenker seg da at de kan ha problemer i forskjellige ledd i, eller deler av, en ordlesingsprosess⁸. Fordi alle begynnerlesere som oftest har litt problemer i starten, er det ikke så lett å skille dyslektiske elever og begynnerlesere fra hverandre ved ordlesing, nettopp i starten. Noen feil elever gjør, kan dessuten være tegn på en normal og god lese- og skriveutvikling. Men et poeng er at elevene med dysleksi har lese- og skriveproblemer, selv om de blir undervist på den samme måten, og jobber like hardt som dem som ikke har problemer. Dyslektiske elever vil ofte kunne kjennes ved at de kommer senere i gang

⁷ Høien 1999, Snowling og Nation 1997

⁸ Modeller for lesing diskuteres selvfølgelig også. Det blir for omfattende å gå inn på her, men se f.eks. Oftedal (2000) og Bøyesen (2002).

med leseutviklingen enn andre, de vil arbeide langsommere og ha flere feil enn andre. De vil lenge kunne ha problemer med å høre forskjell på enkelte bokstavlyder, ha problemer med å huske hvilken lyd som hører til hvilken bokstav, og ha problemer med å hekte sammen bokstavlyder til ord.

En kaller bokstavlydproblemer for fonologiske problemer. Men det betyr ikke at elever med fonologiske problemer ikke kan uttale enkeltlyder isolert. En skoleelev kan si 'ayakbakı' istedenfor 'ayakkabı' på tyrkisk langt opp i skolealder. Men en slik elev vil ikke ha problemer med å uttale de lydene som er i dette ordet hver for seg. Eleven vil trolig også kunne si ordet riktig etter at noen først har sagt biter av ordet etter hverandre, langsomt og tydelig: ay – a –ka–bı. Grunnen til at en slik elev har sagt ordet feil, kan være fordi det har vært vanskelig å oppfatte og holde fast på lyd-sammensetningen i dette ordet. Noen elever kan på denne måten ha større problemer enn andre med å få tak i og gjenta litt kompliserte ord, selv om de har hørt ordene flere ganger.

Problemer med å oppfatte og huske lange ord kan også skyldes at eleven har større vansker enn vanlig med å holde fast flere biter av språket på én gang. En snakker da om problemer med en hukommelse som gjelder språklig og foreløpig informasjon. Denne hukommelsen tenker en seg at jobber ut fra fonologiske prosesser. Arbeidsminneproblemer er et faglig uttrykk for slike vansker.

Etter hvert er en også blitt mer oppmerksom på at elever med lese- og skriveproblemer kan ha problemer med å hente opp det riktige ordet fra hukommelsen og komme på selv kjente ord i rask rekkefølge. I det siste tilfellet kan det være vanskelig å høre at elevene strever med språklyder ut fra hvordan de leser og skriver. Det går bare ekstra langsomt når de jobber med å lese og skrive. Noen elever med lese- og skriveproblemer har både problemer med å skille og oppfatte språklyder og å hente opp ordenes lydmessige form. Da snakkes det om et dobbelt-problem (double deficit).

Dysleksi og to språk?

Er det dysleksi når en elev med et annet førstespråk enn norsk har problemer med å lese og skrive på norsk? Svaret er oftest: "nei, ikke uten videre". I en startfase er det ofte vanskelig å lese på et språk der ordene er ukjente, og språklydene er andre enn dem en selv bruker. En slik lesing kan fort bli mekanisk og hakkete. Men dette er et problem som rammer alle i den samme situasjonen. Og det er andrespråkssituasjonen som da er problemet. Kjennskap til norsk ordforråd, grammatikk, språklyder og uttale vil sannsynligvis hjelpe. Den pedagogiske hjelpen her, må derfor bli en annen enn om problemet er dysleksi. Om eleven i en periode skriver norsk med påvirkning fra førstespråket, for eksempel 'borormun' istedenfor 'broren min' på tyrkisk, er heller ikke dette dysleksi. Det regnes som normalt. Men hvis skrivemåten etterhvert ikke nærmer seg norsk skrivemåte, kan det være grunn til bekymring.

Om en elev har dysleksi på førstespråket (morsmålet) vil eleven da også ha lese- og skriveproblemer på norsk? Både erfaring og teoretiske forklaringer sier: "ja, stort sett", men dysleksien kan komme til uttrykk på en annen måte på norsk enn på morsmålet. Det kommer blant annet an på morsmålets ortografi og hvordan morsmålet er laget, sammenlignet med norsk. Trolig kommer det også an på hvor godt eleven etter hvert mestrer lesingen på førstespråket. En del leseferdighet kan overføres. Forskerne diskuterer hvor mye. Men mang en énspråklig norsk dyslektiker har sukket over å begynne å streve med lesing og skriving på nytt, fordi de har begynt med fremmedspråket engelsk.

Antakelsen at dysleksien vil vise seg på begge språkene, er bakgrunnen for at det kan være en hjelp å undersøke elevenes leseferdigheter også på norsk. Forutsetningen er da at elevene har et minimum av kjennskap til norsk, og ikke vil få en følelse av nederlag ved at en kartlegger dem, også på norsk.

Hva skal kartleggingsprøvene forsøke å finne ut om elevene?

Delprøvene skal prøve å måle om elevene kan ting som har sammenheng med lesing. De fire første delprøvene for andre klasse krever ikke at elevene kan lese eller å skrive flytende. Delprøvene skal måle om elevene kan kjenne igjen bokstaver og oppfatte språklyder i ord. Prøvene skal i stor grad forsøke å avspeile fonologiske ferdigheter. Ordlesingsoppgavene skal måle hvor godt elevene kan lese enkelt-ordene.

Bokstavediktaten prøver ikke å kartlegge om elevene kan alfabetet på rams. En leseforsker (Geva 2000) har undersøkt elever som lærer å lese på to språk samtidig. Hun har funnet at elever som kan ett alfabet allerede, ser ut til å overføre kunnskapen uten å lære neste alfabet på rams. Å ikke kunne rekkefølgen på et bestemt alfabet, er derfor ikke noe tegn på problemer for tospråklige elever. Men de fleste elever vil etter hvert lære å kjenne igjen, kunne navnet på og høre forskjell på bokstavene. Bokstavene i prøven er satt opp slik at elevene kan bli lurt av bokstaver som ligner på den læreren sier, enten fordi bokstavene er like i utseende, eller fordi bokstavnavnene høres like ut.

Innenfor én tradisjon i norsk leseopplæring regnes det for viktig å gjøre elevene bevisste de språklydene som er knyttet til bokstavene. Det gjelder skriftsystemer som bygger på språklyder, slik latinske og arabiske ortografier gjør. Når elever skal høre lydene i ord, ønsker en at de kan høre rekkefølgen og sammensetningen av slike lyder. Når elevene skal lese, regner en at det er en god hjelp å kunne trekke sammen slike språklyder til ord.

Det er også sammenheng mellom den språklyden bokstaven står for, og navnet på bokstaven. Lydene er lettest å demonstrere for bokstaver som det tar litt tid å uttale, for eksempel alle vokalene, halv vokaler og konsonanter, som for eksempel 'j', 'l', 's', 'f', 'm', 'r'. På albansk er navnet på bokstavene veldig likt språklydene de representerer. På tyrkisk er navnene også mer konsistente enn på norsk. Konsonantene 'K', 'L', 'M', 'N' og 'R' kalles 'ke', 'le', 'me', 'ne', og 're', ikke 'kå', 'el', 'em', 'en' og 'er'. Dersom en elev i stor grad forveksler bokstaver som ligner hverandre i lyd etter at han eller hun har fått begynneropplæring, kan dette henge sammen med at eleven har fonologiske problemer.

De to delprøvene der elevene skal finne og skrive den første og den siste bokstaven, blir en måte å måle det som kalles fonologisk bevissthet eller lydutvikling på. Hvordan språk er satt sammen lydmessig kan ha noe å si for hvor lett elevene oppfatter lydene i ord. På tyrkisk er konsonanten sist i stavelsen viktig fordi det er sist i stavelsen nye endelser hektes på. Konsonanten her kan også forandre seg når det hektes nye endelser på ordet. Dette kan være en forklaring på at tyrkiske barn tidligere oppfatter siste lyd i et ord enn engelsktalende barn.

Generelt regner en at den fonologiske utviklingen går fra å oppfatte første, så siste og etter hvert lydene/bokstavene i midten av et ord⁹. Dette har bestemt rekkefølgen av delprøvene. Denne vanskegraden ser også ut til å stemme med hvordan elevene har greid oppgavene. For ordlesing er det lagt inn ord som starter og slutter likt med det ordet som er riktig. Krysser elevene av for slike ord som ligner, kan dette tolkes som

⁹ Ehri (1991)

at elevene oppfatter lydene først i ord, men kanskje ikke sist i og i midten av ord. I den norske kartleggingsprøven utgitt av Læringssentret (Kartlegging av leseferdighet, 2. klasse, 2000) tilsvarende orddiktatene delprøvene å skrive første og siste bokstav i et ord. Men den norske diktaten er generelt vanskeligere for elevene, fordi det kreves at de skal skrive hele ordet rett, for å få oppgaven rett.

Tredjeklasseprøvene skal prøve å måle hvor godt elevene kan lese tekst. For tredje klasse er det også tatt med en prøve som skal måle hvor godt elevene kan lese og oppfatte enkeltord. Det er ordkjedeoppgaven.

Hvor sikre er prøvene og grensene for tospråklige elever?

Alle som bruker disse prøvene, må vite at dette er rådgivende, og ikke grenser basert på standardiserte utvalg. For det første er ikke elevene trukket tilfeldig. Det er valgt ut etter det som har vært praktisk mulig. Det er ikke mulig å si sikkert at disse elevene representerer alle de tospråklige elevene som får leseopplæring på de fem språkene. For det andre er relativt få elever med i undersøkelsen for mindre språk. For det tredje er det spørsmål om prøvene fanger opp det de skal. Det gjelder både leseferdighet og dem som har problemer. Fordi prøvene bygger på de norske prøvene, ser det ut til at de i ganske stor grad måler leseferdighet. Tospråklige lærere har også oppgitt hvordan de synes elevene leser og resultatene stemmer relativt godt. Vanskeligere er det å si at prøvene fanger opp elever med problemer. Grensene er satt foreløpig. De blir undersøkt ved at alle de elevene som er med i utprøvingen, som det ser ut til at det er bekymring for, blir undersøkt nøyere. Tospråklige læreres vurdering, skolens vurdering og mulige tiltak, eventuelt foreldres bekymring blir sammenlignet med elevenes resultater på kartleggingsprøvene på morsmål og, hvis mulig, også på norsk.

Dette er tospråklige elever, så det er viktig å få vite hvordan elevene leser eller skårer også på norsk. I noen tilfeller har elevene skårer på norske prøver som er over de kritiske grensene som er satt der. Da skulle det ikke være noen grunn til bekymring for at elevene har lese- og skriveproblemer i sin alminnelighet.

Men for noen elever er skårene relativt lave på kartleggingsprøver på begge språk. Andre elever er kommet for kort til at det tilrådelig å ta norske prøver, morsmålsprøvene er tatt, og noen av disse elevene skårer lavt på morsmålsprøvene.

For de to siste gruppene med elever som har hatt lave utslag på én av delprøvene og altså lave skårer på førstespråket, er skolene blitt kontaktet. Det ser ut til å være relativt godt samsvar mellom skolenes og lærernes bekymring og utslag på prøvene. Unntaket er utslag bare på enkeltprøver, for noen få elever.

For noen elever kan skårene på norsk være lavere i forhold til grensene, enn på førstespråket. Da må skolen kunne anta at det er språkutviklingen på norsk som er utfordringen, ikke lesing og skriving i og for seg. Noen elever er undersøkt med andre prøver. Det har vært for å kunne bekrefte om det er grunn til bekymring. Så langt ser det ut til at det er ganske godt samsvar, og at prøvene kan brukes til å fange opp bekymrings elever med de grensene som er satt. Forutsetningen er selvfølgelig at læreren følger instruksjonen og veiledningen.

Når er det grunn til bekymring for lesingen til en bestemt elev?

Hvor absolutte er de nedre grensene? Må en elev ligge under nedre grense på én eller flere delprøver på morsmålet før det er snakk om bekymring?

Svaret er at det kommer an på. Det kommer an på hvilken prøve det er utslag på, og hvordan eleven skårer ellers. Noen elever kan ha blitt forstyrret eller har misforstått én

av oppgavene, men kan ha greid alle de andre tilfredsstillende. Elevene kan også bli trøtte mot slutten, slik at de har fungert dårligere på den siste delprøven. Før øveoppgavene ble innført, var det også mange elever som trolig feilberegnet tiden på koblingsoppgaven. Én av elevene som har vært med på utprøvingen, misforsto trolig delprøve 4, og for henne var ikke skolen bekymret. For elever som har mange utslag, altså at resultatene på flere delprøver er under den oppsatte grensen, kan en trolig være sikrere på at eleven har problemer. Og hvis det synes å være sammenheng i problemene, for eksempel den samme typen språklydsforvekslinger, kan en være sikrere på å ha avdekket et problem. Å tolke elevenes resultater ut fra én enkelt prøve er heller ikke forsvarlig. Den farligste prøven her er delprøve 3. Det er den som består i å koble store og små bokstaver, eller bokstav som står alene med bokstav som står først i ordet. Den har minst sammenheng med de andre prøvene. Her kan elever som det ellers er bekymring for, både ha høye og lave skårer. For de andre delprøvene er sammenhengen (korrelasjonen) relativt stor. Men en må generelt være forsiktig med å tolke resultatene absolutt. Det er fordi grensene er satt som veiledning, og dette ikke er standardiserte prøver.

Elevenes resultater på norske kartleggingsprøver kan hjelpe til med tolkningen. Fordi elevene er tospråklige, må lærerne samarbeid om å vurdere elevenes resultater i lesing både på norsk og morsmålet. Det kan være lite ordforråd på morsmålet som gjør at en elev har vansker med morsmålsprøven, uten at det er snakk om spesielle problemer. Lærerne må likevel ikke bare ta norske kartleggingsprøver mekanisk på tospråklige elever. Har elevene nettopp kommet til landet, eller er kommet kort i sin norske språkutvikling av andre grunner, kan en slik mekanisk kartlegging bare gi elevene nederlagsfølelse uten at en får vite noe særlig om deres leseferdigheter. Men noen elever kan også lese på norsk. De kan ha overført sine ferdigheter i lesing til norsk når de har lært å lese på morsmålet. Noen kan også ha fått parallell undervisning på begge språk i andre klasse. I tredje klasse har de fleste tospråklige elever også hatt leseopplæring på norsk. Da kan det være forsvarlig å kartlegge elevenes leseferdigheter også på norsk. Har en elev ingen utslag på kartleggingsprøver på norsk, bare på morsmålsprøvene, er det som nevnt ingen grunn til å tro at eleven har dysleksi eller spesifikke lese- og skrivevansker. En kan ikke sammenligne de norske prøvene og morsmålsprøvene direkte. Det er fordi gjennomsnittsskårene og de rådgivende kritiske grensene for på morsmålsprøvene ligger under de kritiske grensene på norsk. Morsmålsprøvene ser ut til å være vanskeligere enn de norske prøvene, selv om de er laget på den samme måten. Dette kan igjen ha sammenheng med elevenes minoritetsspråklige situasjon, med antall timer elevene får til lese- og skriveopplæring, hva slags opplæring de får og hvilke muligheter foreldrene har til å støtte og hjelpe i lese- og skriveopplæringen.

Drøfting av de enkelte delprøvene

2 klasse

Delprøve 1. Bokstavdiktaten

Å se om elevene kan kjenne igjen, se og høre forskjell på bokstaver

Dette ser ut til å være en delprøve som kan fange opp elever med problemer. En ser av de foreløpige resultatene at prøven ser ut til å være lett for de fleste elevene på alle språkene. Ca 17% av alle andreklassingene har greid alle oppgavene. Gjennomsnittsskåren ligger rundt 16 og 17 bokstaver. I første omgang kan det være grunn til bekymring dersom en elev har mange forvekslinger og feil på denne delprøven. Det ser også ut til at det kan være grunn til bekymring dersom eleven har mange utelatelser av bokstaver.

Men det er viktig å vurdere hvilke forvekslinger elevene har gjort. Dersom læreren har brukt en språklyd istedenfor navnet til bokstaven, når han eller hun dikterer, vil elevene lett kunne forveksle bokstaver som står for den samme lyden. På vietnamesisk vil elevene da forveksle X og S, D og GI, C og K, I og Y. Slike forvekslinger er tegn på at eleven hører bokstavlyden, og ikke at det er bekymring for elevenes leseutvikling. På spansk er lyden for I og Y like så her er det viktig å bruke bokstavnavnene.

Bokstaver som er lette å forveksle

Enkelte bokstaver er lette å forveksle for mange elever med det samme språket. På urdu gjelder dette bokstavene ک (kaf) og ق (qaf). Nesten halvparten av alle elevene som lærte å lese på urdu, har forvekslet disse to bokstavene. Dette er trolig fordi bokstavene høres veldig like ut. De lages på den samme måten, og det er liten avstand mellom stedene bak i munnen der språklydene lages. En fjerdedel av de elevene som har fått urduopplæring, har dessuten forvekslet گ (gaf) og ک (kaf). Dette skyldes trolig at bokstavenes er like å se på, ikke at språklydene som hører til, er så like. For det er ellers bare 2% av andreklasseselever med leseopplæring på de øvrige språkene som har forvekslet G og K i bokstavdiktaten. To av bokstavene for z-lyd , ظ (zoe) og ض (zoad), er det også mange elever som har forvekslet på urdu, uten at en slik forveksling er tegn på fonologiske problemer. Men det ser ut til at det kan være likheten i bokstavnavnene og ikke lydene som er hovedårsaken til denne forvekslingen. For det bare én elev som har forvekslet ض (zoad) med ز (ze) på urdu.

13% av elevene som har fått leseopplæring på somali har også forvekslet K og Q. Dette er bokstaver med språklyder som tilsvarer dem på urdu¹⁰.

Å høre forskjell på lang og kort vokal er vanskelig for mange 8-åringer, uansett språk. Slik ser det også ut for elevene som leser på somali. Langt fler enn dem som har problemer, forveksler A og AA og I og II. I tillegg har 13% av de somali-lesende elevene forvekslet Q med KH. Bokstavene for disse lydene lages på det samme stedet, men KH lages med mer friksjon. 13% av de somalilesende elevene har også forvekslet KH og X. Disse to språklydene lages på samme måte, men på litt forskjellig sted. Disse forvekslingene gir ikke uten videre grunn til bekymring.

Videre er det nesten umulig for elever fra Kosovo å høre forskjell på lydene for GJ og XH. Disse bokstavene er forvekslet av 40% av elevene. Det er ikke langt fra sjansen for å ta feil ved å gjette hvilken av de to dobbeltbokstavene som er rett.

¹⁰ og arabisk. I veiledningen til A.M. Hauges leseverk, er det en sammenligning mellom norsk, de fem språkene som det er laget kartleggingsprøver på, samt arabisk.

For elever med leseopplæring på tyrkisk, kan de se ut til at det for en femtedel (22%) har vært vanskelig å skille mellom Ç og C. Elever som ellers så ut til å greie seg bra, forvekslet disse bokstavene. Forskjellen på språklydene er at C er stemt og Ç er ustemt.

For de vietnamesisk-lesende elevene kan det se ut til at vokalene â og ã, er lette å forveksle uten at dette betyr grunn til bekymring. 16% av de vietnamesisk-lesende elevene har gjort denne forvekslingen. GI og D har den samme lydverdien, så 19% av de vietnamesisk-lesende elevene har forvekslet disse.

Påvirkning fra norsk?

Felles for både albansk-, somali-, tyrkisk- og vietnamesisk-lesende elever er at 18% av dem har krysset av for bokstaven O når læreren har sagt navnet på bokstaven U på førstespråket. Det samme gjelder for spansk. Trolig skyldes dette påvirkning fra norsk. For somali gjelder dette også når eleven skriver J istedenfor Y. Videre har cirka en tredjedel av de albansk-lesende elevene skrevet U istedenfor Y på albansk. Språklyden knyttet til albansk Y ligner på fransk U. Den produseres med tungryggen et sted midt mellom norsk U og Y. Videre har 17% av de tyrkisklesende elevene krysset av U istedenfor Ü. 11% av de elevene som leser på vietnamesisk har krysset av D for Đ.

Noen få elever som det ikke ser ut til å være bekymring for, har utelatt bokstaver som er mer sjeldne enn andre bokstavene i skriftsystemet. Det gjelder J på tyrkisk, og bokstaven med tilsvarende lydverdi på urdu, nemlig ج .

For spansktalende elever kan det se ut til at bokstavnavn og lyder som avviker fra de norske, kan føre til forvekslinger, slik som H for G og Q for G. Om de tospråklige elevene tenker ut fra norsk, vil trolig bokstavnavnet for G kunne kobles til språklyden H. Hvorfor Q forveksles med G er vanskeligere å tolke. Det kan være at elevene velger en av de bokstavene som er lite brukt på norsk eller det kan være at bokstavene ligner visuelt.

Forvekslinger som bare gjøres av elever som har fonologiske problemer?

Det er ikke vanlig å finne store forskjeller i feilmønstre blant elever med og elever uten problemer. Foreløpig ser det ut til at bekymringsselevene i denne utprøvingen også forvekslet det som var lett å forveksle, men hadde andre forvekslinger i tillegg. Disse varierende. Men å forveksle de stemte og ustemte konsonantparene K og G, F og V, B og P er det bare mellom én og to prosent av elevene som leser med latinsk skrift som gjør. 85 – 100% av disse ser det ut til å være bekymring for. Dette kan kanskje være et tegn på problemer. Men at bare bekymringsselevene hadde problemer med å skille stemt og ustemt konsonant generelt, kan en ikke si. Det kan som nevnt over, være vanskelig for tyrkisklesende elever i andre klasse å skille mellom stemt og ustemt konsonant: C og Ç, uten at dette skulle gi grunn til bekymring.

Delprøve 2. Å skrive første bokstav i et ord

Dette er en delprøve som ser ut til å være omtrent like lett som den foran. Ca 17% av alle elevene greide alle oppgavene her. Gjennomsnittsverdiene ligger mellom 8 og 10 rette bokstaver. Det er i første omgang grunn til bekymring dersom en elev har mange feil også på denne prøven. Likeledes er det viktig å se hvilke bokstavforvekslinger elevene har gjort på denne delprøven.

Forveksling av bokstaver som representerer samme språklyd

Noen forvekslinger kan være ubetydelige i forhold til lese- og skriveproblemer. Det gjelder særlig forveksling av bokstaver som representerer samme språklyd. Når elever gjør slike feil tidlig i skriveutviklingen, kan det like gjerne være et tegn på at elevene er kommet ganske langt. Det kan bety at de hører og har oppfattet den riktige språklyden. På urdu har 12% av andreklassingene skrevet bokstaven ث (se) istedenfor س (sin) i ordet ساپَكل (saikl). På norsk betyr dette ordet 'sykkel'. Elevene har da brukt den minst vanlige 's'-lyden, men grunnen kan være at ث (se) kommer først i alfabetet på urdu. Det kan være den elevene først tenker på.

På albansk har 7% av elevene skrevet 'gj' istedenfor 'xh' i ordet 'xhep'. Som tidligere nevnt må elevene vite at det skal være 'xh' og ikke 'gh'.

På vietnamesisk har elevene enda flere bokstaver som står for den samme språklyden. 25% av elevene har skrevet 'k' istedenfor 'c' i ordene 'cây' og 'ca', 8% har skrevet 'r' istedenfor 'gh' i ordet 'ghế' (stol), 5% har skrevet 'x' istedenfor 's' i ordet 'sữa' (melk) og 3% har skrevet 'gi' for 'd' i dao. Se ellers Husby (1991) for å få en oversikt over bokstaver med felles lyd på vietnamesisk.

Felles feiltyper i delprøve 1 og delprøve 2?

Ellers ser det ut til at bokstaver som var vanskelige for en del av elevene i bokstavdiktaten også var vanskelige i denne delprøven. Ca en fjerdedel av de urdu-lesende andreklassingene forvekslet bokstavene ک (kaf) og ق (qaf) i ordet 'kursi' (stol). Som nevnt under diskusjon av delprøven foran, er dette trolig fordi disse to språklydene lages på den samme måten på nesten samme sted i munnen. Det var vanskelig å høre forskjell for langt flere enn dem som så ut til å ha problemer.

'xh'-lyden har vært vanskelig for 17% av de albansktalende elevene, langt fler enn dem som hadde lave skårer på denne delprøven. For de tyrkisktalende elevene har 'ç'-lyden vært vanskelig for 19%. Det vanligste har vært å erstatte den med 'c' eller å utelate den. Ellers er en vanlig feil for tyrkisktalende elever å skrive 'u' istedenfor 'ü'. 18% har denne forvekslingen. Det kan være påvirkning fra norsk.

For elever med leseopplæring på vietnamesisk har denne delprøven også vist problemer med å skille 'd' og đ. 12% av elevene har skrevet 'đ' istedenfor 'd' i ordet 'đèn', (lampe) mens for 2% går forvekslingen den andre veien. De skriver 'đ' for 'd' i 'dao' (kniv). Forvekslingen av de to bokstavene kan, som tidligere nevnt, tyde på påvirkning fra norsk.

Spesielle bokstaver og lyder

For de somalitalende elevene har det å skrive den første bokstaven i ordet 'calan' vært det vanskeligste. Den var ikke med i bokstavdiktaten. 33% har ikke greid å få den rett. De fleste av disse elevene har skrevet bokstaven 'a eller aa' istedenfor. Det tyder på at de ikke har hørt dette lukket bak i halsen. Noen somalitalende elever har skrevet 'q' istedenfor 'c'. Det er en god gjetning, fordi lyden til denne bokstaven også lages langt bak i munnen. Ellers har bokstaven 'q' i 'qalin' (blyant) også laget vansker for flere somalitalende elever enn dem som har lave skårer generelt. 26% har utelatt denne bokstaven eller skrevet noe annet.

Delprøve 3. Å koble store og små bokstaver, eller bokstaver i isolert form med bokstaver først i ord

Som allerede nevnt har denne delprøven lavest korrelasjon med de andre prøvene. En kan derfor regne med at den fanger opp andre ting enn dem.

Dette er en prøve som ser ut til å være relativt lett for de fleste elevene. Men de færreste greide alle oppgavene. Noen brukte lengre tid og kom derfor kort. Noen har ikke fått med seg at oppgavene går over tre sider, selv om dette ser ut til å ha blitt bedre etter at øvingsoppgaven ble laget. Noen norske lærere har også reagert på at en del begynneropplæringen i dag bare foregår med store bokstaver. Lærere som vet at elevene ikke har erfaring med små bokstaver, bør ha dette i tankene. Ut fra resultatene fra utprøvingen ser det ut til at det kan være grunn til bekymring dersom en elev arbeider langsomt og derfor kommer kort på denne delprøven. I denne delprøven er det relativt få forvekslinger for alle språkene. Så har en elev mange forvekslinger, kan dette også gi grunn til uro. Noen av forvekslingene er likevel helt vanlige. Ca 40% av alle elevene som leser med latinske bokstaver, forvekslet stor og liten 'L'¹¹. En annen vanlig forveksling i denne delprøven er forveksling av bokstavene 'b' og 'd', både som små og som store bokstaver. Elever som er kommet både langt og kort på andre delprøver, ser ut til å kunne forveksle 'b' og 'd'.

Delprøve 4. Å skrive siste bokstav i et oppgitt ord

I denne delprøven er det påfallende forskjeller mellom språkene. Lettest har den vært for tyrkisktalende elever. 29% av alle de tyrkisktalende elevene har alt rett på denne delprøven, mens det bare er én eneste elev, og dermed under én prosent, av de vietnamesisktalende elevene som har alt rett. Det kan være grunn til bekymring dersom en elev har greid *relativt* få oppgaver her. Det betyr at en må sammenligne med elever i den samme språkgruppen.

På vietnamesisk gjør elevene forvekslinger som det fortsatt er urettferdig å regne som feil her. Den vietnamesiske ortografien ser ut til å føre til forveksling av bokstaver som representerer samme språklyd. Både 'i' og 'y' representerer 'i'-lyden på vietnamesisk. 23% av elevene har skrevet 'i' istedenfor 'y' i 'cay'. Den doble artikuleringen i slutten av ordet 'tóc' har også gitt store muligheter til forvekslinger på vietnamesisk. Noen av disse forvekslingene må betraktes som tegn på en god språklydsutvikling. En av de vietnamesisktalende elevene har først prøvd seg ut med bokstaven 'g', så 'p', og så til sist skrevet 'k' istedenfor 'c' i ordet 'tóc'. Denne utprøvingen tyder på at på dette trinnet er denne eleven sterk i sin fonologiske utvikling. Han har skrevet ned forslag som stemmer godt overens med lydene slik de uttales i dette ordet. Uttalen sist i 'tóc' er en k-lyd som uttales sammen med en p-lyd. Slik samtidig uttale, kalles dobbel artikulasjon¹². 10% av de vietnamesisktalende elevene har skrevet nettopp 'p' istedenfor 'c' i 'tóc'. Dette må betraktes som en god feil i andre klasse.

P-lyden er ueksplodert når den uttales sist i ordet på vietnamesisk (Husby, 1991). Luften blir igjen inne i munnen. Da er lyden også vanskeligere å oppfatte. Det kan være grunnen til at 32% av de vietnamesisktalende elevene har skrevet bokstaven 'm' istedenfor 'p' i slutten av ordene 'dép' og 'náp'. Nasalen (neselyden) til 'm', lages på det samme stedet som bokstaven 'p'. Når luften ikke slippes ut med en ekstra liten pust på 'p'-lyden, blir det nesten ikke forskjell på 'p'-lyd og 'm'-lyd på vietnamesisk.

For albansk er det 11% av elevene som har skrevet 's' for 'z' i ordet 'dredhëz' (jordbær). Dette kan enten være en påvirkning fra norsk eller et problem med å

¹¹ Fonten på vietnamesisk er en serif-font, altså med småverrstreker på bokstavene. Det kan ha hjulpet de vietnamesisktalende elevene til i mindre grad å forveksle stor og liten L. Det er bare 11% av dem som har gjort denne forvekslingen.

¹² Olav Husby (1991) skriver mer om dette i sin vietnamesiske grammatikk.

oppfatte forskjellen på disse to språklydene. Omtrent den samme prosenten albanskaltalende elever (10%) har skrevet 'u' for 'y' i ordet 'sy' (øye). Det kan også være en påvirkning fra norsk.

På tyrkisk har 14% av elevene skrevet 'o' for 'u' i ordet 'havlu' (håndkle). Som på bokstavediktaten er dette trolig en påvirkning fra norsk. Den siste bokstaven i ordet 'taç' har også gitt 14% av elevene problemer. 8% har utelatt denne bokstaven, mens de øvrige har skrevet 'c'¹³ eller 'ş'. Den siste forvekslingen er svært rimelig fordi 'ç' uttales som en kombinasjon av t og 'ş'.

På somali ser det ut til at noen lyder er vanskelig for flere enn dem som er kommet kort i sin alminnelighet. 13% har skrevet 'h' istedenfor 'x' i ordet 'ubax' (blomst), mens like mange har utelatt denne bokstaven.

På urdu har 25% av andreklassingene skrevet ر (re) istedenfor ر (re.) Den siste bokstavlyden lages med bakoversleng med tungespissen (retrofleks). Det kan ikke ha vært lett å skille disse to lydene i slutten av ordet گُر (gur.) for elevene som lærte å lese på urdu. Ellers er det 18% av dem som har skrevet ل (lam) istedenfor ا (alif) i ordet چولھا (chulha). Denne forvekslingen kan være tegn på en god utvikling. Elevene kan ha oppfattet a-lyden i چولھا (chulha) som kort og ikke hørt h-lyden. Ut fra ortografien i urdu er det fornuftig å slutte med konsonanten en hører sist i ordet når sist vokal er kort, altså ل (lam). Men å skrive ل (lam) kunne også være en speilvending av å skrive ا (alif). 12% av elevene hadde en slik forveksling i bokstavediktaten. Men det er langt flere elever som har skrevet ل (lam) i چولھا (chulha) enn det er elever som har forvekslet på diktaten. Og det er bare 3% av elevene som har forvekslet eller speilvendte ل (lam) i ordet لڑکی (larki), når de skulle skrive den første bokstaven i ordet. Så en kan vanskelig forklare *alle* forvekslingene med speilvending.

Delprøve 5. Ordlesingsoppgaven å sette kryss på bildet for et skrevet ord

Vær oppmerksom på at ordlesingsoppgavene er de vanskeligste. At gjennomsnittsverdiene for delprøve 5 er lavest for urdu og vietnamesisk, henger trolig sammen med at disse ortografiene er relativt ugjennomsiktige og derfor vanskeligere å forutsi for begynnerleserne.

En skal også være klar over at sjansen for å få rett ved gjetting og rask avkrysning gjør at elevene kan skåre så høyt at de kommer over kritisk grense uten å ha lest ordene. Dersom en elev har minst tre feil på rad, kan det være at han eller hun har gjettet. Da bør læreren også vurdere hvordan eleven har gjort det på de andre delprøvene, og hvor flink læreren selv mener eleven er i ordlesing.

Delprøve 6. Ordlesingsoppgaven å sette kryss på ordet til et tegnet bilde

Det som gjelder for delprøve 5 gjelder også for delprøve 6. Elevene kan gjette og få riktig svar ved tilfeldighet dersom de bare krysser av i full fart, uten å lese.

Vietnamesiske tonetegn og andre tegn

På denne delprøven er gjennomsnittsskårene lavest for vietnamesisk. Tonetegnene er et viktig trekk i vietnamesisk ortografi, og vietnamesiske ord er korte. Derfor er det laget "forstyrre" (distraktorer) som bare er forskjellige i tonetegnene i denne delprøven. Men det kan være at denne sjettede oppgaven er blitt litt for vanskelig for begynnerlesere. Det å høre og vite forskjell på ord med forskjellige tonetegn kan vær

¹³ På arabisk, kurdisk og urdu er uttalen som om ordet skulle bli skrevet med 'c'. Det er mulig 'tac' for noen tyrkisktalende elever ville være en dialektform.

noe som mestres senere i en lese- og skriveutvikling. Å høre forskjell på tonene ser de fleste vietnamesisktalende elever ut til å greie ved skolestart¹⁴. Men å greie å markere denne forskjellen i skrift, kan ta lengre tid enn å høre forskjell. Denne ferdigheten kan kanskje sammenlignes med det å mestre lang og kort vokal i skrift på norsk. Norske lærere og spesialpedagoger har tradisjonelt regnet at de fleste norske elever ikke mestrer dobbel konsonant på norsk, før leseopplæringen har vart et par år. Å høre forskjell på lang og kort vokal og forskjellige tonelag på norsk, ser også enspråklige norske elever ut til å greie ved skolestart.

Forveksling av ord som ligner hverandre av utseende

Forvekslingene av flere enn de ordene som er trukket fram på vietnamesisk, kan også forklares ved at elevene prøver å lese hele ord, men ikke har helt presise ordbilder ennå. De krysser av for ord som ligner. På dette trinnet ser slike forvekslinger ut til å være del av den normale leseutviklingen. På albansk har 11% og flere enn dem med lave skårer, krysset av for tigër istedenfor thikë. Ordene ligner av utseende, for de har tre bokstaver felles. Lydmessig skulle de ikke være spesielt like, så dette er nærliggende å tolke dette som at elevene har prøvd å lese hele ordet på én gang, men ikke har lykkes helt. På tyrkisk kan ordet 'kutu' ha vært vanskelig. Men også her er det nærliggende å trekke fram bruk av en ikke helt perfekt helordsstrategi, fordi forvekslingene har vært med ordene 'kutlu', 'kuyo' og 'kuzu'. For somali finner en den samme typen forvekslingen ved ordparene: 'far' og 'faras', 'miis' og 'muus'. Og for urdu finner en relativt mange forvekslinger av ناک (nak) og ناگ (nag), پڑوس (paros) eller پر (par) og پرس (pars).

Drøfting av delprøven for 3. klasse

I disse delprøvene er det antall rette som telles opp for hver elev. Feilmønstre blir ikke drøftet for hver delprøve, men oppgavene er laget slik at den eleven som ikke leser nøyaktig, vil ha lett for å bli lurt av svaralternativene. Den eleven som leser langsomt, vil ikke komme særlig langt.

Riktig svar gir seg selv for den som kan lese urdu, men det er satt opp en fasit for at norske lærere som samarbeider med tospråklige lærere, også kan få en oversikt.

Det har vært meningen å lage delprøver som stiger i vanskegrad. Tekstene blir lengre for hver delprøve. Men tekstmengden for alle oppgavene til sammen er størst for delprøven Gåter. Det kan være forklaringen på at elevene som leser urdu, har den laveste gjennomsnittsskåren på delprøven Gåter. Delprøvene 3 og 4 ser ut til å ha vært omtrent like vanskelige for elevene i de andre språkgruppene. De ser videre ut til å måle litt forskjellige sider ved lesing. Korrelasjonen mellom dem er ganske høy, men ikke den høyeste mellom de forskjellige delprøvene.

Delprøve 1. Ordkjedeoppgaven

Denne delprøven var ny og er foreløpig ikke satt opp med gjennomsnittsverdier og standardavvik. Svarene sprikte for mye og det er ønskelig med én utprøving til. Det er satt opp en rettemal (fasit) for riktige svar.

¹⁴ Forutsetningen er at elevene også kan vietnamesisk. Men hvor flytende de da skal være i vietnamesisk, er vanskelig å si.

Delprøve 2. Setningslesing

Oppgavene er laget slik at de skal bli vanskeligere mot slutten. For muslimske elever kan tegningen av en kino kanskje forveksles med en moské. Da er det bildet, og ikke feillesning, som lurar dem.

Delprøve 3. Gåter

Hvis elevene har skrevet kryss istedenfor å trekke streker, fordi læreren ikke har vært nøye med å lese instruksjonen, vil det ikke være mulig å rette denne delprøven.

Også disse oppgavene er laget slik at det skal bli vanskeligere mot slutten. Men oppgave 5 kan lure noen. Tomaten er satt inn for å distrahere i forhold til bananen som kan være gul eller grønn. I norsk hushold bruker en for det aller meste røde tomater. Men det er en viss mulighet for at noen elever også har tenkt at tomater blir spist grønne, og har krysset av for en tomat. Det er vanskelig å vite dette uten å spørre elevene, for de kan også bare ha valgt det nærmeste bildet, uten å ha lest så nøye.

Delprøve 4. Fargelegging

I denne delprøven er setningen midt i teksten den vanskeligste. Det er derfor å vente at mange elever ikke får med seg at klærne til én av jentene har den samme fargen som brusen til gutten. Å få med seg at både kronen og sandalene skal farges, ser det også ut til at har vært vanskelig for mange elever. Læreren må være klar over at det ser ut til å være spesielt lett å kikke etter andre elever på denne delprøven

.

Sixid iyo eegid (qiimayn)
Waa inaad akhrido halkan inta aanad natiijada ardayda ka ogaan heerka akhriskoodu uu gaadhsiisan yahay.

Imtixaanadu waxay wax ka caawiyaan ardayda u baahan

Waa caadi in dadka bilawga ahi ay kuyara daalaan akhrinta iyo qorista. Barashada akhrinta iyo qoristu wakhti ayay ku qaadataa ardayda badidooda. Si ardaydu ugu wanaagsanaato akhrinta waxay u bahan yihiin carbis(inay ku tababartaan). Ujeedada ugu wayn ee baadhitaanku waa in la helo ardayda ay dhibaataadooda akhriska iyo qoristu ka badan tahay ta ardayda kale. Ardaydani waxay xaq u leeyihiin waxbarasho ku habboon iyaga iyo haddii loo karo deeq waxbaris gaar ahaaneed. Tan waxaa lagu xusay sharciga waxbarashada ee § 5 iyo buugga qorshaha waxbarashada ee L97 boggiisa 58. Sharciga waxbarashada iyo xeerarkiisuba waxay khuseeyaan dhammaan ardayda ku sugan Norway, marka laga reebo kuwa ku maqan fasax (kayar 3 bilood). Taa macnaheeda waxaa kamid ah in carruurtu xaq u leeyihiin waxbarasho laba luqadood ah¹⁵ iyo tallaabooyin la xidhiidha waxbaris gaar ahaaneed sida sharciga iyo xerkuba sheegayo¹⁶. Sidaa darteed waa in natiijada loo isticmaalo si ay u siin karaan ardayda hab fiican oo loo marayo dabagal wanaagsan. Waa muhiim in markiiba lalasoo baxo ardayda u muuqata in ay dhibaato ka haysato akhriska iyo qorista. Waaya-aragnimada iyo baadhitaanku waxay inoo sheegayaan in faa'iido laga gaadhayo in wax loo qabto. Marka ardaydu hesho darajooyin hoos-hoose waa in iskuulku/dugsigu ka fakiro (ka baaraandego) waxa u sabab noqon kara taas. Waa sidee ardayga xaaladiisa nololeed iyo tan iskuulku/dugsigu? Ma in ardayga loosii diro baadhitaan baa?

Xaalado badan ayaa saamayn ku yeesha sida uu ardagu uga shaqaynayo imtixaanada

Waa in macalinku qiimeeyo (eego) in aan ardayga natiijooyinkiisa iyo sida caadiyan loo arko isaga kartidiisa aqooneed aanay isku mid ahayn. Way badan yihiin sharraxaadaha loo hayo sababaha ardayda qaar u gaadhayaan darajo ka duwan intii laga filayay. Sidaynu hore u sheegnayba natiijooyinku waxay noqonayaan kuwo bilaa qiimo ah haddii aanu macalinku raacin tilmaanta. Laakiin ardaydu way ku wareeri karaan oo aad ugu daali karaan ama intay isku soo yar dhawaadaan ayay is fiir-fiirin karaan. Ardayda qaarna sax ama khalad ayay bakhtiyaa- nasiib ahaan iskaga qori karaan. Markaa jawaabaha imtixaanku ma muujinayso waxa ardagu uu garanayo. Waa muhiim in la helo wixii dhacay intii lagu jiray imtixaanqaadista oo la eego in sababi halkaa taallo. Sidoo kalena waxa dhici karta in ardayda qaar ay ku yaqaana kalmado tiro yar afkooda hooyo. Kuwo kalena waxaa dhici karta in ay wakhti hore oo aan fogayn soo mareen (kusoo noolaadeen) waxyaalo ka dhexgalaya awoodooda dhug u yeelasho. Laakiin ardayda qaarna waxay kaloo mushkilado gaar ahi ka haysan karaan akhriska iyo qorista. Tan waxaa lagu magacaabaa dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) ama mushkiladaha akhsiska iyo qorista ee khaaska ah. Fenoménet (adkaanta akhriska iyo qorista) lagama yaqaan dhamaan qaybaha dunida waxaana lagusii sharxay hoos. Waxaa kaloo qormada cinwaankeedu yahay Hawlo iyo aaraa

¹⁵ Sharciga waxbarashada §8.2 iyo xeerarkiisa §24.1

¹⁶ Markay kusaabsantahay lacag waxaa kaalmada dhaqaalaha ee waxbarashada ardayda aan luqadadooda hooyo ahayn noorwiji iyo saami ka hadlaya qodobka F 19/01 ee soo baxay 13kii Maarso 2001 (kaas oo badalay qodobada F 47/87 iyo 101/97), halka kaalmada dhaqaale ee carruurta ku jirta xarumaha qaxootiga wali lagu bixiyo xeerarka F 49/88. (Qormadan yar ee halkan hoose ku qoran iyo wararka ku saabsan cidda uu khasaynayo sharciga waxbarashadu waxaa laga helay Bjørg-Karin Ringen oo katirsan ururka waxbarashada.)

(ra'yiyo) lagu soo qaaday waxyaalaha la samayn karo ama meelaha uu qofku ka heli karo warbixin ku saabsan waxa la samayn karo si ardaydu ugusii fiicnaadaan akhriska iyo qorista.

Qaar ka mid ah laylisyadu way u fudud yihiin halka qaarna kalena ay kaga adag yihiin badidooda

Waa muhiim in la ogaado in aan dhammaan ardayda ka qayb qaatay imtixaamistu wada helin jawaabtii saxda ahayd ee imtixaanada oo dhan. Fasalka labaad imtixaanada kuyaalla bogagga hore ee xidhmada warqadaha ahi way ka fudud yihiin kuwa bogaga danbe. Layliska ay ardaydu isku xidhayaan xarfaha waawayn iyo kuwa yaryar wuxuu isna u muuqdaa inuu u fudud yahay intooda badan. Af-urduuga oo aan isagu lahayn habka xarfaha waawayn iyo xarfaha yar yar sida xarfaha alifbeetada ee laatiiniga isaga layliskiisu wuu ka yara duwan yahay. Halkaas hal xaraf oo u muuqda sida uu u muuqdo marka uu kalidii yahay ayaa lagu xidhayaa xarafkii oo u muuqda sida uu u muuqdo marka uu ugu horreeyo eray. Gaar ahaan marka la guda galo layliska tijaabada ah kadib waxay u muuqataa in ardayda in yaruuni ay si khaldan u xisaabinayaan wakhtiga layliskan(deloppgavev) saddexaad. Fasalka saddexaad waxay u muuqataa in akhrinta weedhuhu ay tahay tan ugu fudud halka ay kolba si u tahay imtixaanada (delprøvene) kale. Layliska ay ardaydu erayada isku dabataxan u qayb-qaybinayaan eray-eray wuxuu u muuqdaa inaanu caadi u ahayn arday badan. Qaar way garteen dhamaantiis halka ay kuwa kale u muuqato in ay dhibaato ka haysato fahanka layliskan (deloppgaven). Sidaa daraadeed looma samayn wax xuduud ah oo xagga qiimaha ah tan wali.

Sidee loo gaadhayaa natiijooyinka (hvordan skåre)

Imtixaanada (delprøvene) waxaa darajooyinka lagu gaadhaya in uu macalinku tiriyo oo qoro inta laylis ee ardaygu si sax ah u gartay. Isla laylika (deloppgave) waxaa laylis-hoosaadyadiisa loo xisaabinayaa si isku mid ah. Laakiin waa in uu macalinku ogaadaa in laylisyada (deloppgavene) ay ardaydu qorayaan xarfka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya iyo waliba laylisyada eray-akhrinta in qaar kamid ah isla laylisyadu ay sii adkaanayaan marba marka kadanbaysa. Shaxda (tabellen) soo socota ayaa macalinku ka arki karaa sida ardayda ka qaybqaadatay tijaabintu ay u gaadheen (xagga darajada) imtixaannadan (delprøvene). Waxaa la bixiyay qiimayaasha celceliks ah. Waxaa la xisaabiyay masaafadda-gaadhitaanka darajada oo laga xisaabiyay celceliska lagu magacaabo kaduwanaanta sida caadikga ah (standardavvik). Ardayda ka qaybqaadatay tijaabinta badidoodu waxay ku sugan yihiin gudaha masaafaddaas marka laga eego dhinaca celcelicka. Laakiin in kayar 20% waxay soo gaadhaan meel kahoosaysa xuduuddan. Waxay u muuqataa inay jirto sabab loogu sii fiirsado ardayda gaadhay darajo ka hoosaysa heerka loogu talo galay (avstandssmålet). Sidaa daraadeed waxaa la isticmaalayaa si kahoosaysa xuduudda. Laakin tani maaha xuduud iskusi laga wada dhigay. Waa in yar oo arday ah marka labarbardhigo isku si kawada dhigista (standardisering) ardaydaasina maaha qaar si lama filaana loosoo doortay. Waa in sidaa daraadeed xuduudaha loo arkaa inay yihiin kuwo tilmaan bixin ah oo kumeel gaadhna ah. Waxaa wali marar badan lasoo ururinayaa natiijooyin si natiijooyinku u noqdaan qaar aad loo hubo.

Jawaabta saxda ah ee yeedhiska xarfaha iyo laylisyada eray-akhrinta

Waxaa loo sameeyay meel laga eego jawaabaha saxda ah ee laylisyada (deloppgavene) yeedhiska xarfaha iyo labada laylis ee eray-akhrinta ee fasalka 2aad. Kuwani waxay ku yaalliin cutubka halka ugu danbaysa. Yeedhiska alifbeetada

xarafka saxda ah waa la muujiyay. Way fiican tahay in la midabeeyo xarfaha saxda ah waayo si dhakhso ah ayaa loo sixi karaa. Layliska eray-akhrinta isagana jawaabta saxda ah waa la muujiyay. Erayada oo af-noorwiiji ku turjumani waxay ku hoos yaalliin erayada layliska (oppgaveordene).

Marka ardaydu qorayaan xarafka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya ama ay isku xidhayaan xarfahaba markaa erayada saxda ahi iyagaa is muujinaya oo iska soo muujinaya tilmaanta. Laakiin muuqaalka guud ee laylisyada “qorista xarafka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya” wuxuu ku yaallaa xagga danbe ee cutubka (kapitlet) si macallinku uu meel ugu haysan karo muuqaalkaas guud. Xarfaha sida maqluubka (speilvendt) ah u qoran waxaa la xisaabiyay inay khalad yihiin inkastoo ay caadi tahay in carruurtu ay xarfaha maqluub u qoraan milawga hore. Xarfaha aan saxda ahayn laakiin muujinaya in ardaydu ay yihiin kuwo maqalkooda dhawaaqa luqadu uu fiican yahay waxaa iyana halkan la xisaabiyay inay khalad yihiin. Tani waa yara cadaalad-darro waxaanay si gaar ah ugu dhacaysaa ardayda wax ku qora af-fiyatnaamiga iyo urduuga. Waxaa taas lagusii sharxay qaybtan soo socda iyo laylis (delprøve) kastaba.

Imtixaanadu (delprøvene) isku si uguma adka luqadaha oo dhan

Ogow in ay kala duwan tahay habka gaadhista darajada ee luqad kataaba. Taasina waxay sida ay u badan tahay ku timi kala duwanaanshaha hababka qorista. Laakiin la iskama indha tiri karo in ay kaloo ku tacaluqdo(laxidhiidho) inta saacadood ee ardayda loo siiyo waxbarasho qorista iyo akhriska ah, nooca waxbarsho ee ay helaan iyo fursada ay waalidku u leeyihiin inay taageeraan oo ka caawiyaan barashada akhriska. Si aan gaadhista darajooyinka ee ardayda si khaldan loogu fahmin waxaa muhiim ah in la ogaado sida habka qoristu (skriftsystemet) uu u raadaynayo sida ay ardaydu wax u akhriyayaan oo wax u qorayaan bilawga.

Qoraalada saafiga (waadix) ah iyo kuwa aan saafiga (waadix) ahayn (gjennomsiktige og ugjennomsiktige ortografier)

Qaar kamid ah hababka qoraallada waxaa jira xidhiidh toos ah oo ka dhexeeya xarafka iyo dhawaaqiisa¹⁷ ku xidhiidhsan xarafkaas. Waxaa tusaale fiican oo ah qoraal saafi ah inoo noqon kara af-turkiga. Hal xaraf ayaa inta badan loo akhriyayaa hal hab oo qudha. Tusaale xarafka ‘c’¹⁸. Af-turkiga xarafkan waxaa loo akhriyaa(loogu dhawaaqaa) isku si uun erayga ay doontaba haku jirtee. Mana jiro xaraf kale oo dhawaaq ahaan lala xidhiidhin karo af-turkiga dhawaaqa uu leeyahay ‘c’¹⁹ Laakiin af-noorwii jig wuu ka duwan yahay markaynu eegno ‘c’. Waxaa loogu dhawaaqi karaa sida ‘s’ markuu ku jiro magaca Cecilie ama sida ‘k’ markuu ku jiro magaca Carl. Ardaygu markaa wuxuu af-noorwii jiga qorayaa dhawaaqa ‘k’ isaga oon ogayn xarafka saxda ahi ka uu yahay, markaas oo uu kala dooran karo xarfaha ‘k’ iyo ‘c’. Sidaa

¹⁷ Si aan u muujinno dhawaaqa af-noorwii jiga waxaa la isku dayi karaa in lagu dhawaaqo magaca xarafka iyadoon lagu dhawaaqin shaqalka magacaas. Ku dhawaaqista xarafka ‘p’ wuxuu noqonayaa sida ‘pø’ oo kale oo loogu dhawaaqay shaqal gaaban ahaan.

¹⁸ Tilmaantan xarfaha, erayada iyo weedhahaba waxaa lagu qoraa badhtamaha calaamadahan ‘ ’marka iyaga laga hadlayo. Waana caadi marka lagu jiro cilmibaadhista luqadaha. Waxaa laga yaabaa inay u muuqato wax lagu dawakho marka lagu sameeyo xarfaha af-fiyadnaamiga waayo waxaa la isticmaalaa qoraalka af-fiyadnaamiga calaamado dheeraad ah oo shaqalladu leeyihiin iyo qaar ay leeyihiin habka dhawaaqistu. Doodda imtixaanka(delprøven) ee Yeedhiska xarfaha waxaa la isticmaalayaa xarfaha waawayn marka laga hadlayo xarfo, waayo waa tan ta lagu isticmaalayo layliskan(delprøven). Marka erayada af-noorwii jiga ahi ku dhex jiraan qaws lama isticmaalo calaamado waayo kani waa eray iyo inaan si aan si khaldan loogu fahmin. Erayada af-urduuga iyo xarfihiisuba ma calaamadsana qormadan af-noorwii jiga ah waayo waxay umuuqanaysaa wax lagu dawakho

¹⁹ Waxay isku dhawaaq yihiin magaca af-ingiriisiga ee George

daraadeed af-turkigu wuu ka fudud yahay, taas oo aan odhayno wuu ka saafisan yahay (waadixsan yahay) af-noorwiiijiga.

Ardayda wax ku qoraysa af-fiyadnaamiguna way leeyihiin taas ah uhaysashada laba xaraf ee dhawaaqa k-da. Xaaladan oo kale maaha mid saafi(toos) ah sida af-turkiga oo kale. Taa macdnaheedu waa in si fudud bilawga khalad loo qori karo, yacni kahor intii erayga marar badan la akhriyay ee lala qabsaday(labartay). Luqad laxisaabiyo inay tahay mid aan saafi(waadix) ahayn oo sidaa daraadeedna ay ku dhawaaqisteedu ku adagtahay ardayda baranaya akhriska iyo qoristu waa af-ingiriisiga. Farqiga u dhexeeya af-ingiriisiga iyo af-jarmalka ee dadka bilawga ah ayaa daraasad lagu sameeyay. Ardayda ku hadasha af-ingiriisiga ayaa khalad-akhrintoodu ka badan tahay kuwa af-jarmalka ku hadla. Urduuga laftiisu maaha mid waadix ah (yacni aan xarafku dhawaaq kale lahayn) waayo tusaale ahaan M woowga (vav) waxaa loo akhriyi karaa sida xarfaha *af-noorwiiijiga ee 'v', 'o' ama 'å', halka ya'da fl (choti-je) looga akhriyo sida 'j', 'i' ama 'e'. Taa waxaa dheer waliba in loo qori karo dhowr nooc xarfaha u dhigma kuwa dhawaaqa af-noorwiiijiga ee 'z-', 's-' iyo 't-'. Sababta shaqallada gaaban ee erayada aan loogu qorayn af-urduugu waxay tahay in eray qoran uu leeyahay siyaalo badan oo loo akhriyi karo. Af-urduuga waa in qofku inta badan uu fahmo weedhaha eraygu ku jiro si uu u fahmo eraygaasi kuu yahay.

Af-albaaniga iyo af-turkigu waa luqado qoraallo waadix (yacni aan xarafku dhawaaq kale lahayn ee hal dhawaaq leeyahay) ah leh oo xataa xarfahooda lammaanaha ah ee 'xh' iyo 'gj' ee albaanida Kosofo waxay u muuqdaan inay kuwaas isku dhawaaq yihiin. Af-fiyadnaamigu isagu aad waadix (yacni aan xarafku dhawaaq kale lahayn) uma aha. Xarfo door ah ayaa lagu xidhiidhin karaa hal nooc oo dhawaaq ah mana aha oo qudha 'k' iyo 'c' ee waliba 'i' iyo 'y'. Taa waxaa sii dheer in af-fiyadnaamigu leeyahay wax lagu magacaabo ku dhawaaqista labanlaabanta (dobbel artikulasjon). Macnuhu waa in tusaale ahaan xarfka 'c' marka uu ugu danbeeyo eray wata shaqallo cayiman loogu dhawaaqayo sida 'k' iyo 'p'²⁰ oo la isku daray. Waxaaba la odhan karaa marka dhinac laga eego xarfka 'c' wuxuu kaloo halkan matalayaa dhawaaqa 'p' kasakow dhawaaqa 'k'.

Af-somaaligu isaga marka kuwa kale loo eego waa waadix (yacnia aan xarafku dhawaaq kale lahayn ee hal dhawaaq leeyahay), laakiin macalimiintu af-soomaaliga waxay ogaan karaan in shaqal-kastaaba matalayo dhawaaqyo loo fahmi karo inay yihiin laba shaqal oo kala duwan. In badan oo af-soomaaliga ku hadasha iyo noorwiiijiga af-noorwiiiji oo qudha ku hadlaa waxay dhawaaqa 'oo' ee erayga 'maroodi' ugu muuqanayaan sida dhawaaqa af-noorwiiijiga ee 'ø' halka dhawaaqa 'oo' ee erayga 'roob' uu aad ugu eeg yahay dhawaaqa af-noorwiiijiga ee 'å'.

Heerka kalmadaha (erayada) ee ardayga (Elevenes ordforråd)

Imtixaanada waxaa hore loogu tijaabiyay arday badan kahor tijaabintii gu'gii 2000 iyo 2001. Waxaa sidaa loo sameeyay si loo hubiyo in ardaydu garanayaan erayada. Qaar badan oo ka mid ah erayada lagu isticmaalayo laylisyada eray-akhrinta waxaa kaloo lagu isticmaalay yeedhiska erayada iyo imtixaanada ay ardaydu qorayaan xarfka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya ee hal eray. Waxaa kaloo sidaa loo sameeyay in la hubiyo in erayada la garto (barto). Laakiin maadaama ay ardaydu ku sugan yihiin xaalad ay yihiin kuwo luqad ahaan laga tiro badan yahay way adag tahay in la hubiyo in ardayda oo dhami xaqiiqdii garanayaan erayada ku jira imtixaanada. Haddii aanay ardaydu garanayn erayada waxay imtixaanadu soo koobayaan (ururinayaan) heerka kalmadaha in kabadan kartidooda-akhriska *(Dersom elevene ikke kjenner ordene, kartlegger disse prøvene i større grad ordforråd enn leseferdighet). Waxaad kaloo

²⁰ Olav Husby (1991) ayaa tan wax kaga qoray garaamarkiisa af-fiyadnaamiga.

eegtaa faallooyinka ku yaalla tilmaanta imtixaannada fasalka saddexaad ee ku saabsan lahjadhaha iyo luqadda caadiga ah.

Dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) iyo dhibaatooyin khaas ah (gaar ah)

Imtixaannada waxaa loo sameeyay si ardayda ay mushkiladdu ka haysato akhriska iyo qorista loo heli karo (loo garto) oo ay wakhti hore caawimo u helaan. Hal nooc oo ka mid ah mushkiladaha akhriska iyo qorista waxaa lagu magacaabaa dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista). Waxa horta dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) yahay iyo ardayda ay yihiin kuwa ay haysato mushkiladani wali way ka doodaan cilmi-baadhayaasha iyo dadka takhasuska lehi. Laakiin waxaa maanta aad la isugu raacsan yahay in mushkiladan akhriska iyo qorista ee haysata arday badan inay ku saabsan tahay in ay mushkiladi ka haysato in kamid ah inaha ugu yar yar ee luqadda²¹.

Waxaana laga hadlayaa in ay mushkiladi ka jirto fahanka dhawaaqa-luqadeed iyo xaalad la xidhiidha dhawaaqyadan-luqadeed. Laakiin waxaa kaloo laga hadlayaa mushkilado ay lasocdaan habab-warbixineed guud iyo mushkilado ka jira wax ka qabashada (ka shaqaynta) aragtida maskaxda. In ay jirto mushkilad ah qoraalka iyo akhriska oo sababteedu tahay xaalad la xidhiidha habka samayska ee maskaxda oo mushkiladaasina tahay mid la iska dhaxli karo iyaduna waa mid si culus la isugu raacsan yahay. Qaar kamid ah dadka takhasuska leh waxay ka hadlayaan mushkilad akhriska iyo qorista ah oo khaas ah. Erayga 'khaas' (spesifikke) waxaa loo isticmaalay si loo kala saaro arrinta ah in ay mushkiladi ka jirto akhriska iyo qorista oo sababta mushkiladaasina tahay mid la xidhiidha xagga samayska qofka iyo isbarbardhigista mushkilado ay waxyaalo kale u sabab yihiin.

Caadi ayay noqotay in lagaga hadlo dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) meesha aanay ardayda haysan mushkilado dheeraad ahi. Laakiin xadidista noocan oo kale ah waxaa maanta ka dooda dadka takhasuska u leh. Baaxadda dhibaatooyinka iyo sida ay ugu dhacdo ardaygu maaha mid kulligood isku si ugu dhacda. Laakiin ta ugu muhiimsani waa in faa'iido laga gaadhayo in wax loo qabto ardayda ugu badan ee dhibaataadu ka haysato akhriska iyo qorista. Ka akhri qormooyinka ka hadlaya wax yaalaha la qaban karo cinwaanka Hawlgal (tiltak).

**Dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) - fonologiske vansker (adkaanta dhawaaqyada luqadeed, ordavkodingsvansker(eray-akhrin) iyo mushkilado ay qayb ahaani ku jirto isbedelka-qorista*

Waa caadi in loo arko akhriska iyo qorista kuwo isbedello mara. Marka ugu horraysa waa isbedelka horumarinta. Carruur badan ayaa hore u barata waxyaalaha ay qoraalada, buugaagta iyo qormooyinku ay ka warramayaan. Muddo kaddibna waxa kale oo ay carruur badani bartaan macnaha calaamadaha qoraalka. Mar labaadkana waxaa lagu xisaabtamayaa in marka qof wax akhriyayo ay waxa isla wakhtigaas dhacayaa yihiin isbadal qasan/fahnkiisu adag yahay (komplisert). Isbadalkani wuxuu bilaabmayaa isla marka ay ishu aragto qoraalka iyadoo joogaysa ilaa erayga ama erayada qoraalkaas ku jira korloo akhriyo ama uu niyada ka akhriyaa (qalbiga ka akhriyo). Shuruuda caadiga ah ee meesha taallaana waa in erayadu ay xoogaa noqdaan kuwo la fahmo si loogu magacaabo isbadalka mid akhris ah. Waxaa lagu xisaabtamayaa in ay badan yihiin waxyaalaha iskumarka dhacaya inta lagu jiro isbedelladan eray-akhrinta.

Hal nooc oo loo qeexi karo dyslektikere (kuwa ay ku adag tahay akhriska iyo qoristu) waa in la sheego in ay jiraan arday ay mushkiladi ka haysato eray-akhrintu. In la arko habka ay ardaydu u qorayaan erayada kali- kalida ah ayaa sidaa daraadeed noqonaysa mid muhiim ah. Waxa markaa laga fakarayaa in ay kala kulmi karaan mushkilad qayb

²¹ Høien (1999), Snowling iyo Nation (1997)

ahaan ama qaybo ka mid ah isbedelka eray-akhrinta²². Maadaama dhammaan dadka akhriska bilawga ku ahi - kuwaas oo had iyo goor mushkilado yar-yari ka qabsato marka hore ma fududa in ardayda akhriska iyo qoristu ku adag tahay (dyslektiske elever) iyo dadka akhriska bilawga ku ah lagu kala saaro eray-akhrin bilawga hore. Dhinaca kalena khaladaadka yar-yar ee ardaydu samaysaa waxay calaamad u noqan karaan horumar akhriska iyo qorista ah oo caadi ah. Laakiin tan meesha taallaa waa in ardayda leh dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) ay mushkiladi ka haysato akhriska iyo qorista inkastoo si isku mid ahna wax loogu dhigo una shaqeeyaan si adag oo la mid ah sida kuwa aanay mushkiladaasi haysan. Ardayda akhriska iyo qoristu ku adag tahay (dyslektiske elever) waxaa had iyo goor lagu gartaa in ay mar danbe la qabsadaan xagga horumarinta-akhriska marka loo eego ardayda kale, in ay u shaqeeyaan si ka gaabis-san kuwa kale iyo khaladaadkooda oo ka badan kuwa kale. Waxaa ku dheeraata dhibaataada ka haysata inay kala saaraan farqiga u dhexeeya dhawaaqa qaar xarfaha kamid ah, waxaa kaloo mushkiladi ka qabsataa inay xasuustaan sida ay isu leeyihiin xarfaha iyo dhaqaaqoodu iyo iyadoo mushkiladi ka qabsato in ay xasuustaan in dhawaaqa-xaraf ay ku xidhaan eray. Mushkiladaha dhawaaqa xarfaha waxaa lagu magacaabaa mushkiladaha adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske). Laakiin taa macnaheedu maaha in ardayda leh mushkiladaha adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske) aanay ku dhawaaqi karin hal dhawaaq. Ardaybaa odhan kara 'ayakbaki' halkii uu ka odhan lahaa 'ayakkabi' af-turkiga, ardaygaas oo gaadhsiisan da'da iskuulada. Laakiin ardaygan mushkiladi kama qabsanayso in uu ugu dhawaaqo dhawaaqyada ku jira eraygaas midba sidiisa. Waxaa la rumaysan yahay in ardaygu uu u odhan karo erayga si sax ah kaddib marka cid kale erayga ugu horrayn si deggen oo waadix ah ugu celceliso. Sababta ardayga noocan ahi uu erayga ugu dhawaaqay si khaldan waxay noqon kartaa in ay ku adkaatay fahanka habka uu u dhisan yahay kudhawaaqista eraygani. Ardayda qaar ayaa sidan oo kale ay mushkiladda kahaysata inay ku dhagaan erayada ad-adag oo ay ku celcelin karaani ay ka badan tahay tan haysata ardayda kale xataa haddii ay maqleen erayada dhowr jeer. Mushkiladda ka jirta in la fahmo oo la xasuusto erayada dhaadheer waxaa kaloo u sabab noqon kara in ay ardayga dhib ku tahay (marka loo eego sida caadiga ah) in uu iskumar ku dhago oo qabsado qaybo kamid ah luqadda. Waxaa laga hadlayaa markaa mushkilad (dhib) ka jirta xagga awooda xusuusasho ee luqad-ahaaneed iyo macluumaad (informasjon) kumeel gaadh ah. Hawlo laga soo dheegtay isbedellada adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske) ayaa qofku ka fakirayaa awoodan xusuusasho ee aynu soo sheegnay. Mushkiladaha noocan ah odhaahdeeda cilmiga ah waxaa lagu magacaabaa xusuusashada mushkiladaha shaqo (arbeidsminneproblemer). Waxaa marba marka ka sii danbaysa aad loogu sii fiirsaday in ardayda ay haysato mushkiladda akhriska iyo qoristu ay ku dhibtoon karaan inay kala soo baxaan erayada saxda ah xusuustooda (hukommelsen) iyo in ay si isku xig-xigta u muujiyaan erayadii ay iskood u barten. Noocan ugu danbeeya way adkaan kartaa in la maqlo in ay ardaydu ku dadaalayaan dhawaaqyada-luqadeed si waafaqsan sida ay wax u akhriyayaan ama wax u qarayaan. Waqti ad u gaabis ah ayay ku qaadataa marka ay ka shaqaynayaan akhriska iyo qorista. Qaar ka mid ah ardayda ay mushkiladu ka haysato akhriska iyo qorista waxay dhibi ka qabsataa in ay kalasaaraan oo ay fahmaan dhawaaqyo-luqadeed iyo in ay lasoo baxaan hababka-dhawaaqa ee erayga. Markaa waxaa laga hadlayaa mushkilad lababan-laaban (double deficit)²³.

²² Dabcan waxaa kaloo laga doodayaa noocyo akhriska ah. Wax fara badan ayay noqonaysaa in halkan taa laga guda galo laakiin eeg tusaale ahaan Oftedal (2000) iyo Bøyesen(2002).

²³ Elbro (1990)

Dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) iyo laba luqadood?

Ma dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) baa marka arday luqadiisa hooyo aanay ahayn af-noorwiiji ay mushkiladi ka qabsato in uu wax ku akhriyo oo wax ku qoro af-noorwiiji? Jawaabtu inta badan waa: “maya”. Wajiga hore way adag tahay inta badan in wax lagu akhriyo luqad aan erayadeeda la garanayn oo dhawaaqyadeeduna yihiin kuwo aan ahayn kuwa qofku isticmaalo. Akhrinta noocan oo kale ahi waxay durbadiiba noqon kartaa mid kala googo’an. Laakiin mushkiladani waa mid ku dhacda dhammaan dadka xaaladahaas kuwada sugan. Markaa xaaladda luqadda kale ayaa mushkiladda ah. Aqoonta af-noorwiijiga kalmadihiisa, garaamarkiisa (naxwihiisa), dhawaaqiisa-luqadeed iyo kuhadalkiisu waxay u dhawdahay inay caawiso. Sidaa darteed caawimada habka wax-baristu waa in halkan ay noqoto mushkilad kale oo aan ahayn in mushkiladu noqoto dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista). In ardaygu uu muddo wax ku qoro af-noorwiiji iyadoo ay raadaynayso luqadiisa hooyo sida tusaale ahaan ‘borormun’ halkii uu ka qori lahaa ‘broren min’ af-turkiga iyana maaha dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista). Waxaa la xisaabiyaa inay caadi tahay. Laakiin haddii aan habka qoristu marba marka ka danbaysa u sii dhawaan habka qorista ee af-noorwiijiga markaa waxaa imanaysa sabab loo walwalo. Haddii ardaygu uu dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) ku leeyahay luqadiisa hooyo markaa ardaygaas mushkilad miyay ka qabsanaysa akhriska iyo qorista af-noorwiijigana? Waayo-aragnimada iyo sharraxaadaha tiyoriga (teori) ahiba waxay sheegayaan (ku jawaabayaan): “haa, innta badan”, laakiin dysleksigu (adkaanta akhriska iyo qorista) wuxuu u iman karaa odhaah kale oo af-noorwiiji ahaan ka duwan afka hooyo. Waxay taasina ku xidhan tahay hab-qorista luqada afka hooyo iyo sida ay luqada afka hooyo u samaysan tahay oo la barbar dhigayo af-noorwiijiga. Waxaa kaloo la filayaa inay ku xidhan tahay sida uu ardaygu marba marka ka danbaysa ugu fiican yahay akhriska luqadda afka hooyo. Qayb ka mid ah kartida akhriska ayaa soo wareegi karta. Inta ay leeg tahayna cilmi-baadhayaashu way ka doodaan(doodayaan). Laakiin in badan oo luqadooda koowad tahay af-noorwiiji oo ah ardayda akhriska iyo qoristu ku adag tahay (dyslektiker) ayaa ku xiiqay oo bilawgiiba ku daalay wax akhriska iyo wax qorista sababtuna waxay tahay inay markii hore ku bilaabeen af-ingiriisi oo ah luqad ajnabi ah.

Macquulnimada in dysleksi (adkaanta akhriska iyo qoristu) uu iskasoo muujiyo labada luqadoodba ayaa aasaas u noqon karta in ay caawiso baadhitaanka ardayga ee ku saabsan kartidasa aqooneed ee akhriska ee af-noorwiijiga. Shuruudu waa in ardaydu ay ka yaqaanaan af-noorwiijiga inta ugu yar oo aanay u arag in ay tahay dib u dhac marka baadhitaan lagu samaynayso isna af-noorwiijigooda.

Maxaa larabaa in lagaga ogaado ardayda imtixaannada baadhitaanka?

Waxaa la rabaa in imtixaanada (delprøvene) lagu tijaabiyo in lagu miisaamo in ardaydu yaqaanaan wax la xidhiidha wax-qorista. Afartii imtixaan (delprøvene) ee ugu horreeyay ee fasalka labaad laguma dalbayo in ardaydu ay wax u qorto ama u akhrido si 100% sax ah (si aad u wanaagsan – flytende). Imtixaanadu (delprøvene) waxay cabbirayaan (miisaamayaan) in ardaydu ay dib u gartaan xarafaha iyo inay fahmaan dhawaaqyada erayada. Imtixaanadu (prøvene) waxay si wayn isugu dayayaan nay sharraxaan kartida aqooneed ee adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske). Laylisyada eray-akhrintu waxay cabbirayaan (miisaamayaan) heerka akhriska erayada keli-kelida ah ee ardaydu uu gaadhsiisan yahay.

Yeedhiska xarfahana laguma tijaabinayo in lagu baadho in ardaydu ay alifbeetada korka ka hayaan. Haweenay cilmibaadhis ku samaysay (Geva 2000) ayaa baadhay arday wax akhriska isku mar ku barata laba luqadood. Waxaanay heshay in ardayda alifbeeto hore yaqaanaa ay u muuqato in aqoontoodaasi ay sii gudubto iyadoo aanay

alifbeetada cusub korka ka qaybin. Sidaa daraadeed in aanay garan sida ay isugu xig-xigto alifbeeto cayimani maaha calaamad muujinaysa in ay dhibaato haysato ardayda labada luqadood isticmaala. Laakiin ardayda badidoodu marba marka ka danbaysa way gartaan xarfaha, magacyadooda iyo farqiga u dhaxeeya dhawaaq ahaan. Xarfaha ku jira imtixaanka waxaa loogu talagalay in ardayda lagu siro xarfo u eg xarafka macalinku sheegayo taas oo ah in xarfuhu muuqaal ahaan isu eeg yihiin ama isu dhawaaq eeg yihiin.

Marka la eego dhaqanka barashada akhriska ee noorwiijiga waxaa loo arkaa muhiim in ardayda laga dhigo kuwo yaqaana dhawaaqyada ku xidhiidhsan xarfaha. Waxaanay ku saabsan tahay hab-qoraallada ku dhisan dhawaaqyada sida farta laatiiniga iyo carabiga. Marka ardaydu dhagaysanayaan dhawaaqyada erayada waxaa larabaa inay kala gartaan siday isugu xig-xigaan iyo siday isugu dhex jiraan dhawaaqyadaasi. Marka ardaydu wax akhriyayso waxaa la xisaabiyaa in isku xidhista dhawaaqyada iyo erayadu ay tahay caawimo wayn.

Xidhiidh ayaa ka dhexeeya dhawaaqa xarafka iyo magaca xarafka. Muujinta dhawaaqyadu waxay ugu fudud yihiin xarfaha ay ku dhawaaqistoodu wakhti yara qaadata. Waxay khusaysaa shaqallada oo dhan. Shibanayaasha iyo xarfaha badh ahaani shaqalka yahay sida tusaale ahaan 'j', 'l', 's', 'f', 'm' iyo 'r' iyaguna muujintoodu way fudud yihiin. Af-albaaniga magacyada xarfuhu aad ayay ugu eg yihiin dhawaaqyadooda. Af-turkigana magacyada xarfuhu way ka waadixsan yihiin af-noorwiijiga. Xarfaha 'k', 'l', 'm', 'n' iyo 'r' waxaa layidhaahaa 'ke', 'le', 'me', 'ne', iyo 're', maaha 'kå', 'el', 'em', 'en' iyo 'er'. Haddii ardaygu kaddib marka uu helo waxbarsho bilow ah uu in door ah isku bad-badalo xarfaha dhawaaq ahaan isu eg waxaa taa lagu xidhiidhin karaa in in ardaygu leeyhay mushkilada adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske).

Labada imtixaan (delprøvene) ee ardaydu ay helayaan oo qorayaan xarafka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya ee eray lasiiyay waxaa larabaa in lagu cabiro (miisaamo) waxa lagu magacaabo fikrada adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologisk bevissthet) ama horumar xaga dhawaaqa ah. Sida ay luqadi u dhisan tahay xaga ku dhawaaqista waxaa lagu garan karaa sida ay ugu sahlanaato ardaydu inay fahmaan dhawaaqa erayada. Af-turkiga shibanuha ugu danbeeyaa higaadintu waa muhiim waayo halka ugu danbaysa ee higaadinta ayaa ah barta xasuusta. Shibanahu halkan wuu isbadali karaa markay ku xidhiidhsan tahay dhamaadka erayga. Taasina waxay noqon kartaa sababta ay carruurta turkigu ugu muuqdaan inay ka fahmi ogyihiin xagga ku-dhawaaqista erayga ugu danbeeya carruurta af-ingiriisiga ku hadasha.

Guud ahaan waxaa la xisaabiyaa in horumarka adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske) uu yahay mid ka bilaabma fahanka halka ugu horraysa, dabadeetana halka ugu danbaysa iyo markaa kadibna dhawaaqyada/xarfaha ee badhtanka hal eray²⁴. Tani waxay go'aamisay sida ay imtixaanadu (delprøvene) isugu xig xigaan. Heerkan adkaantu wuxuu kaloo umuqdaa inuu sax ku yahy sida ay ardaydu u garteen laylisyada. Eray-akhrinta waxaa la keenay eray ugu bilaabmaya uguna dhamaanaya si lamid ah erayga saxa ah. Haddii ay ardaydu erayadan isu eg oo kale isku talaab ku dhigaan (calaamadiyaan) waxaa loo qaadanayaa in ardaydu ay fahmayaan dhawaaqa halka ugu horraysa ee erayga, laakiin laga yaabee in aanay fahmayn halka ugu danbaysa iyo halka ugu dhaxaysa. Imtixaanka baadhitanka ee af-noorwiijiga ah ee ay soo saartay haya'dda Læringssentret (xarunta waxbarista) gaar ahaan (Kartlegging av leseferdighet, 2. klasse, 2000 Baadhitaanka heerka kartida aqooneed ee akhriska ee fasalka 2aad ee sannadka 2000) yeedhisyada erayadu waxay u dhigmaan imtixaanada

²⁴ Ehri (1998)

qorista xarafka ugu horreeya iyo kan ugu danbeeya ee hal eray. Laakiin yeedhiska af-noorwiiijiga ahi guud ahaan wuu kaga sii adag yahay ardayda waayo waxaa la dalbayaa in ardaydu ay erayga oo dhan si sax ah u qoraan si laylisku u noqdo mid sax ah.

Imtixaanada fasalka saddexaad waxaa lagu tijaabinayaa in lagu cabiro(qiyaaso) heerka akhriska qoraallada ee ardaydu uu gaadhsiisan yahay. Fasalka saddexaad waxaa kaloo loogu daray imtixaan lagu cabirayo heerka akhriska iyo fahanka ee erayada keli-kelida ah ee ardaydu uu gaadhsiisan yahay. Waa layliska erayada xidhiidhsan.

Heerkeebuu gaadhsiisan yahay hubinta imtixaanada iyo xuduudaha ee ardayda laba-luqadlayd ah? (sikre grenser)

Dhamaan inta isticmaalysa imtixaanadani waa in ay ogaadaan in uu kani yahay mid talo-bixin ah ee aanu ahayn wax la xaddiday oo ku dhisan xulid meel ku jihaysan. Waa marka hore ee ardayda si nasiib ah loolama soo bixin. Waa lasoo dooray hadba sidii ay u suuro gashay. Suuragal ma aha in la xaqiijiyo in ardaydani ay matalaan dhammaan ardayda laba-luqadlayda ah ee wax ku barta shantii luqadood ee aynu soo sheegnay. Waa ta labaade dhinaca kalena arday aad u yar ayaa ka qayb qaadanaysa baadhitaanka. Taasi waxay khusaysaa ardayda af-soomaaliga ku hadasha gaar ahaan fasalka saddexaad. Waa ta saddexaade waxay su'aali ka taagan tahay in imtixaanadu ay koobayaan wixii loogu tala galay. Waxay khusaysaa kartida aqooneed ee akhriska iyo ardayda ay mushkiladuhu haystaan. Maadaama haddaba ay imtixaannadu ku dhisan yihiin imtixaanadii af-noorwiiijiga ayaa waxay u muuqataa in ay in badan cabirayaan (qiyaasayaan/miisaamayaan) kartida aqooneed ee akhriska. Macallimiinta laba-luqadlayda ah iyaguna waxay sheegeen sida ay la tahay in ay ardaydu wax u akhriyaan, natiijadii ay sheegeenna waxay noqotay mid sax ah. Tan adagise waa in la xuso in imtixaanadu ay soo saarayaan ardayda ay mushkiladuhu haystaan.

Xuduudahana waxaa loo dhigay si ku meelgaadh ahaan ah. Waxaana lagu baadhayaa in dhammaan ardayda ka qayb galaysa imtixaamistu ee ay u muuqato in uu walwal ka jiro aad loosii baadho. Qiimaynta macallimiinta laba-luqadlayda ah, qiimaynta iskuulka/dugsiga, hawlgaladdii kalee suuragal ah iyo wixii walwal ahee ay qabaan waalidiintu intaba waxaa labarbar dhigayaa natiijooyinka ardayda ee imtixaanada baadhitaanka ee afka-hooyo iyo haddii ay suuragal noqoto af-noorwiiijigaba.

Kuwani waa ardayda laba-luqadlayda ah oo markaa waa muhiim in la ogaado sida ay ardaydu u akhriyayaan iyo sida ay u gaadhayaan darajada ee waliba af-noorwiiijigana. Xaaladaha qaar ayaa ardaydu gaadhaan darajooyin imtixaanada af-noorwiiijiga ah ee ka sarreeya xuduudaha halista²⁵ ah ee halkaa yaalla. Markaa ma jirayso sabab looga walwalo in ardadu ay caadiyan leeyihiin mushkilado xagga akhriska iyo qorista ah. Laakiin ardayda qaar darajo-gaadhistooda imtixaannada baadhitanka ee labada luqadoodba way hoosaysaa. Ardayda qaarna waxay soo gaadheen meel hoose oo aan lagu talinayn inay galaan imtixanka af-noorwiiijiga ah. Waa la qaaday imtixaanada afka hooyo, qaar ardaydan kamid ahina darajooyinka ay ka gaadheen imtixaanada afka hooyo way hooseeyaan. Labadan kooxood ee ugu danbeeya ee ah ardayda darajooyinkoodu ay hoosayso waxaa lala xidhiidhay iskuuladooda/ dugsiadooda. Darajooyinka hooseeya macnaheedu waa isbedel ah hal ama wax kabadan oo kamid ah imtixaanada (delprøvene) afka hooyo. Waxay u muuqataa inay si fiican isu

²⁵ Waxay ku taallaa xuduudaha 'halista' ahee imtixaanada baadhitaanka. Laakiin Liv Engen oo iyadu mas'uuliyad wayn ka haysay imtixaanada baadhitaanka ee af-noorwiiijiga ee fasallada bilawga ah ayaa iyaduna xuduudaha ku magacawday xuduudaha walwalka leh. Sababtu waa in erayga halis ('kritisk') uu u muuqdo mid khatar ah. Erayga 'walwal / bekymring' wuxuu sheegayaa inuu qofku noqdo qof diyaar ah oo wax la socda.

waafaqsanyihiin walwarka iskuulka/dugsiga iyo macalimiinta iyo kan isbedelka ee imtixaanada. Tan aan ku jirini waa isbedelka qudha ee imtixaanada kelikelida ah ee arday tiro yar.

Ardayda qaar darajooyinka af-noorwiiigiga waxay noqon karaan kuwo ka hooseeya kuwa afka hooyo marka loo eego xuduudaha loo dhigay. Markaa iskuulka/dugsiga ayaa u malaynaya in horumarka luqada ee af-noorwiiigiga uu yahay kan adag ee u baahan dadaalka dheeraadka ah ee aanay ahayn akhriska iyo qorista. Ardayda qaar ayaa lagu baadhay (tijaabiyay) imtixaanno kale. Waxaana loogu tala galay si loo caddeeyo in ay jirto sabab loo walwala. Illaa hadda waxay u muuqataa inay si fiican isu waafaqsan yihiin oo imtixaanadana lagu isticmaali karo si loo ogaado ardayda walwarka leh iyadoo lagu eegayso xuduudaha loo dhigay. Shuruuddu waa xaqiiqdii in macalinku uu raaco talooyinka iyo tilmaamaha.

Goorma ayaa sabab loo walwalo oo akhriska ahi ka jirtaa arday cayiman?

Heerkeebay dhab ahaan gaadhsiisan yihiin xuduudaha hoose? Ma in ardaygu uu gaadhsiisnaadaabaa xuduuda hoose meel ka hoosaysa ee mid ama imtixaanno badan oo afka hooyo ah kahor intaan laga hadlin?

Jawaabtu waxay tahay mid ku xidhan imtixaanku kuu yahay iyo sida ardaygu u gaadhayo darajada. Ardayda qaar ayaa ah qaar la qalin daaray ama si khaldan u fahmay laylisyada, laakiin ah kuwo inta kale ugaran lahaa si lagu qanci karo. Waxaa kaloo dhici karta in ardaydu ay daalaan kama dambaysta oo ay markaa si aan fiicnayn uga shaqeeyaan imtixaanka (delprøven) ugu danbeeya. Inta laylisyada tijaabada ah aan laguda gelin waxaa jira arday badan oo iyana larumaysan yahay in ay si khaldan u xisaabiyeen wakhtiga layliska iskuxidhka. Ardayad ka mid ah ardayda ka qayb qaadatay imtixaamista ayaa sida la rumaysan yahay si khaldan u fahantay imtixaanka (delprøve) 4aad waxaanay iyadu qabtaa in aan iskuulku/dugsigu walwalsanayn. Ardayda natiijooyinkooda imtixaano badani (flere delprøver) ay gaadhsiisan yihiin meel ka hoosaysa xuduuda loo dhigay waxaa la rumayn karaa in ardayga mushkiladi haysato. Haddii loo malaynayo in mushkiladaha xidhiidh ka dhexeeyo, tusaale ahaan nooca dhawaaq-luqadeed ee isbedbedela waxaa la rumayn karaa in la ogaado mushkilad (dhibaato jirta). In natiijooyinka ardayda ee hal imtixaan oo keli ah la qiimeeyaana maaha mid habboon. Mahabboona iyana in laga fasirto (in laga xukumo heerka uu gaadhsiisan yahay ardaygu) natiijooyinka ardayda ee hal imtixaan oo keli ah. Imtixaanka halkan ugu khatarsani waa imtixaanka (delprøve) 3aad. Waana ka ka kooban iskuxidhista xarfaha waaweyn iyo kuwa yaryar ama xaraf keli u taagan oo lasocda xarfka ugu horreeya ee erayga. Kani aad uguma xidhiidhsana imtixaanada kale. Ardayda laga walwalsanyahay waxay halkan gaadhi karaan (heli karaan) darajooyin sar-sare iyo kuwo hoos-hooseba. Imtixaanada kale iyaga waxaa ka dhexeeya xidhiidh wayn. Laakiin waa in guud ahaan laga taxadaraa in loo fasirto natiijooyinku inay yihiin kuwo kama dambays ah. Sababtuna waa in xuduudaha loo dhigay si tilmaamis ahaan ah oo aan ahayn imtixaanno iskuwada heer ah.

Natiijadda ardayga imtixannada ukuur gelidda ee af-soorwiiigiga ahi waxay xaawin karaan turjumaadda (fasiraada) (norsk hjelpe til)

Maadaama ardaydu yihiin laba luqadod-lay waa in macalimiintu kawada shaqeeyaan qiimaynta natiijooyinka ardayga ee akhrinta af-noorwiiigiga iyo luqada afka hooyaba. Erayada tirada yar ee uu ardaygu ku yaqaano afkiisa hooyo ayaa keeni karta in ardayga uu imtixaanka afka hooyo ku adkaado iyada oo aan laga hadal mushkilado gaar ah. Si kastaba ha ahaatee maaha in macalimiintu ay imtixaanada ukuurgelidda ee af-noorwiiigiga ah oo qudha ugu qaataan farsamo ahaan (ku eegaan) ardayda laba

luqadlayda ah. Haddii ardaydu yihiin kuwo imika uun dalka yimi ama sababo kale dartood uu u yaraaday horumarkooda xagga af-noorwiijigu markaa farsamada ukuurgelidaasi waxay ardayda u keenaysaa uun niyadjab iyada oo aanu qofku wax badan ka ogaan kartidooda aqooneed ee akhriska. Laakiin ardayda qaarbaa af-noorwiijigana wax ku akhriyi kara. Marka ay bartaan in ay luqadooda hooyo wax ku akhriyaan waxay kartidooda aqooneed ee akhrintu u gudbi kartaa inay af-noorwiijigana akhriyaan. Qaarbaa labada luqadoodba si isbarbar socota loogu dhigi karaa fasalka 2aad. Ardayda laba luqadod-layda ah ee fasalka 3aad badidoodu waxay kaloo dhigteen waxbarasho akhriska ah oo af-noorwiiji ah. Markaa way habboon tahay in af-noorwiiigana loogu kuurgalo(lagu baadho) kartidiisa aqooneed ee akhriska Haddii aanu ardaygu wax saamayn ah ku lahayn imtixaanada u kuurgelista(baadhistu) ee af-noorwiijiga ah ee uu ku leeyahay oo qudha kuwa afkiisa hooyo markaa sida aan hore u magacawnayba ma jirto wax sabab ah oo lagu aamino in ardaygu leeyahay dysleksi (adkaanta akhriska iyo qorista) ama mushkilad khaas ah oo xagga akhriska iyo qorista ah. Si toos ah la isuma barbar dhigi karo darajooyinka uu ardaygu ka gaadho imtixaanada af-noorwiijiga ah iyo kuwa afka hooyo. Xaqiiqdii imtixaanada isku qaab(hab) ayaa loo sameeyay, laakiin ardayda laba luqadlayda ah darajooyinkooda celceliska ah iyo xuduudahooduba way hooseeyaan. Taas sababteeduna waxay noqon kartaa in ardayda laba luqadlayda ahi ay heleen kutababarasho yar oo xagga luqadda ah. Sidoo kalena ardayda af-noorwiijiga ku hadasha erayada ku jira imtixaanada afka hooyo way kaga adkaan karaan erayada af-noorwiijiga ah. Farta(hab-qoraalka) iyo luqadaha waxaa la xisaabiyaa in ay dadka qaar aad ugu adag yihiin marka loo eego qaar kale. Markaa waxa la sugaa waa in ardaydu aanay meel dheer gaadhayn. Lamana hayo wax garantii ah in ay ardayda imtixaanada ku gashay af-noorwiiji ay lamid yihiin kuwa kugalay afkooda hooyo. Dhinaca kalena waxaa loo arkaa in kuwa ka qayb galay imtixaamistu yihiin kuwo aad xarfaan u ah. Sababtuna waxay noqon kartaa in ay laba luqadood isticmaalaan oo ay markaa kartidaooda aqooneed ee adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske) ee hal luqad u gudbiyaan ta kale. Lakiin way jiri karaan arday badan oo laba-luqadlay ah oo intani dhibaato ku tahay marka la barbar dhigo inta imtixaamada af-noorwiijiga ah. Waxaanay tani kusii xidhiidh sanaan kartaa qofka uu yahay kan loosoo xulay inuu helo waxbarasho akhriska ah oo luqadiisa koowad ah. Waana mid laga rabo in xaalada ay ku sugan yihiin ardaydu ee ah in luqad ahaan laga tiro badan yahay, tirada xiisadaha ee ardaydu ay waxbarasho akhriska iyo qorista ah u helaan, nooca waxbarasho ee ay helaan iyo heerka ay suura gal tahay in waalidku ay ka tageeri karaan oo ka caawin karaan waxbarashada akhriska iyo qorista, intuba waa kuwo wax ka sheegaya sida ardaydu wax u akhriyayaan.

Doodda imtixaanka baadhitaanka ee fasalka 2aad

Imtixaanka (Delprøve) 1aad – Yeedhiska xarafka

In la eego in ardaydu ay dib u gartaan, arkaan oo maqlaan farqiga u dhexeeya xarfaha

Kani wuxuu u muuqdaa inuu yahay imtixaan (delprøve) soo saaraya ardayda mushkiladuhu haystaan. Waxaa laga arkaa natiijooyinka kumeel gaadhka ah in imtixaanku u muuqdo in uu u fudud yahay ardayda badidooda dhammaan luqadaha oo dhan. Qiyaastii 17% ardayda faslka labaad way garteen laylisyada. Darajada celceliska ahi waa 16 iyo 17 xaraf. Marka ugu horraysa way jiri kartaa sabab loo walwala haddii ardaygu uu wax badan isku khaldo wax badanna khaldo layliskan(deloppgiven). Waxay kaloo u muuqataa in uu jiri karto sabab loo walwalo haddii ardaygu uu siyaalo kala duwan ugu dhawaaqo xarfaha.

Laakiin waa muhiim in la qiimeeyo nooca ay yihiin waxyaalaha uu isku khalday. Haddii uu macallinku isticmaalo dhawaaqa xarafka meeshii uu ka isticmaali lahaa magaca xarafka marka uu yeedhinayo markaa si fudud ayay ardaydu isugu khal-khaldi karaan xarfaha dhawaaqaas leh. Markaa af-fiyadnaamiga waxay ardaydu isku khal-khaldi karaan ‘x’ iyo ‘s’, ‘d’ iyo ‘gi’, ‘c’ iyo ‘k’, ‘i’ iyo ‘y’. Isku khal-khaladkani waa calaamad muujinaysa in ardaygu uu dhagaysanayo dhawaaqa xarafka, mana aha markaa in uu walwal ka jiro horumarka wax akhriska ee ardayga.

Xarfaha ay aad u fududahay in la isku khaldo

Arday badan oo isku luqad ah ayay xarfaha qaar u fududahay in la isku khaldo. Af-urduuga waxay khusaysaa xarfahan ک (kaf) iyo ق (qaf). Illaa kalabadh ardayda bartay inay akhriyaan af-urduugu way isku khal-khaldeen labadan xaraf. Waxaa la rumaysan yahay in sababtu tahay in labadan xaraf aad isugu dhawaaq eeg yihiin. Si isku mida ayay u samaysmaan, halka lagaga dhawaaqayo ee afka dhexdiisuna aad ayay isugu dhaw yihiin. Afar meeloodoow meel kamid ah ardayda af-urduuga bartay ayaa iyana isku khalday گ (gaf) iyo ک (kaf). Tanna waxaa la rumaysan yahay inay sababteedu tahay in ay xarfahani muuqaal ahaan isu egyihiin laakiin aanu dhawaaqoodu aad isugu eekayn. Sida kale se 2% kamid ah ardayda fasalka 2aad ee wax ku akhriya luqadahii aynu soo sheegnay ayaa yeedhiska xarfaha isku khalday xarfaha ‘g’ iyo ‘k’. Laba kamid ah xarfaha dhawaaqyada ‘z’, ز (zoe) iyo ض (zoad) iyana arday badan ayaa af-urduuga isku khaladay iyadoo aanay tani calaamad u ahayn mushkilad adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske) ah. Lakiin waxay u muuqataa in sababta ugu wayn ee isku khal-khalad kaasi tahay isu ekaanta xarfaha ee aanay ahayn dhawaaqyada xarfaha. Waayo hal arday oo qudha ayaa isku khalday ض (zoad) iyo ز (ze) af-urduuga.

13% oo ka mid ah ardayda helay waxbarasho akhris ah oo af-soomaali ah ayaa iyana isku khalday ‘k’ iyo ‘q’. Kuwani waa xarfo dhawaaqoodu u dhigmo kuwa urduuga ²⁶. Inay kala gartaan farqiga u dhexeeya shaqalka gaaban iyo ka dheer ayaa ah mid ku adag arday badan oo da’doodu tahay 8 jir luqaday doontaba ha ahaatee. Sidanoo kale ayay u muuqataa inay yihiin ardayda iyana wax ku akhriya af-soomaaligu. In ka badan inta ay mushkiladuhu haystaan ayaa isku khalda ‘a’ iyo ‘aa’, iyo ‘i’ iyo ‘ii’. 13% ardayda afsoomaaliga akhridaa waxay kaloo isku haldeen ‘q’ iyo ‘kh’. Xarfaha dhawaaqyadani waxay ku samaysmaan isku meel (afka gudihiisa), laakiin ‘kh’-du way ka yar culustahay/jiidantaa (lages med mer friksjon). 13% kamid ah ardayda af-soomaaliga akhrida waxay isku khaldeen oo kale ‘kh’ iyo ‘x’. Labadan dhawaaq isku si ayay u samaysmaan laakiin laba meelood oo yar kala duwan ayay ka samaysmaan (afka gudihiisa). Isku khaladkani ma keenayo sabab loo walwalo.

Sidoo kale uma aha suura gal ardayda reer Kosofo inay kala gartaan dhawaaqa ‘gi’ iyo ‘xh’. Xarfahan waxaa isku khalday 40% oo ardayda ka mid ah. Ma foga jaaniska lagu khaladi karo marka la maleeyo labada xaraf ka saxda ah.

Ardayda leh wax barasho akhris ah oo af-turki ah waxay u muuqdaan in shan meeloodoow meel (22%) ay ku adag tahay inay kala saaraan farqiga u dhexeeya ‘ç’ iyo ‘c’. Ardayda sidooda kale u muuqda inay si fiican wax u gartaan iyaga laftoodu way isku khaldeen xarfahan. Farqiga u dhexeeya dhawaaqyadani waa in ‘ç’-du ay tahay mid cod ahaan loo muujiyo ‘c’-duna ay tahay mi aan cod ahaan loo muujin. Ardayda af-fiyadnaamiga akhrida waxay u muuqan kartaa in shaqallada ‘â’ iyo ‘ä’ ay yihiin kuwo si fudud la isugu khaldi karo iyadoo aanay jirir sabab loo walwala. 16% oo kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga akhrida way isku khaldeen kuwaas. ‘gi’

²⁶ iyo af-carabiga. Tilmaamista akhriska ee A.M. Hauges leseverk waa isbarbardhig ka kooban af-noorwiiiga, shantii luqadood ee baadhitaanku ku socday iyo afcarabigaba..

iyo ‘d’ dhawaaqoodu wuu isku dhow yahay sidaa daraadeedna 19% oo kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga akhridaa way isku khaldeen labadan.

Saamynta af-noorwiiijiga?

Waxa ay wadaagaan ardayda akhrida af-albaaniga, af-soomaaliga, af-turkiga iyo af-fiyadnaamigu in 18% iyaga ka mid ahi ay isku talaab ku dhigeen (calaamadiyeen) xarafka ‘o’ marka macalinku sheego magaca xarafka ‘u’ luqadooda afka-hooyo. Waxaa la rumaysan yahay inay tani tahay saamayn ka timi af-noorwiiijiga. Af-soomaaliga waxay kaloo saamaysay in ardaygu qoro ‘j’ meeshii uu ka qori lahaa ‘y’. Sidoo kale qiyaastii saddex daloolow hal dalool oo kamid ah ardayda af-albaaniga akhridaa waxay qoreen ‘u’ meeshii ay ka qori lahaayeen ‘y’ af-albaaniga. Dhawaaqa xarafka af-albaaniga ah ee ‘y’ wuxuu u eeg yahay kan af-faransiiska ee ‘u’. Wuxuu ka samaysmaa xagga danbe ee carrabka, waxaanu dhawaaqaasi yahay mid u dhigma meel u dhaxaysa dhawaaqyada xarfaha af-noorwiiijiga ee ‘u’ iyo ‘y’. Sidoo kale 17% oo kamid ah ardayda af-turkiga akhridaa waxay isku-talaab ku dhigeen (calaamadiyeen) ‘u’ iyagoo u jeeda ‘ü’. 11% oo kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga akhridaa waxay isku tallaab ku dhigeen (calaamadiyeen) ‘d’ iyagoo u jeeda ‘đ’.

Arday tiro yar oo ah kuwa ay u muuqato inaan laga walwal sanayn ayaa ka tagay xarfaha waqtiyada naadirka ah la isticmaalo nidaamka-qoraalka. Waxay ku saabsan tahay ‘j’ ee af-turkiga iyo xarafka dhawaaq ahaan u dhigma ee af-urduuga oo ah ج.

Isku khalad ay sameeyaan oo qudha ardayda mushkiladaha adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske)?

Maaha caadi in la helo farqi wayn oo ku jira khalad-eegista ardayda mushkiladaha leh iyo kuwa aan mushkiladaha lahayn. Illaa hadda waxay u muuqataa in ardayda laga walwalsan yahay ee imtixaamistani ay iyana isku khaldaan wixii isku khalad-koodu uu fudud yahay, laakiin waxaa taa u dheer inay leeyihiin isku khal-khal did kale. Isku khal-khal didaasina waa kuwo kala duduwan. Laakiin isku khal dista shibana-yaasha lammaanaha ah ee loogu dhawaaqo cod ahaan iyo kuwa aan loogu dhawaaqin cod ahaan ee ‘k’ iyo ‘g’, ‘f’ iyo ‘v’, ‘b’ iyo ‘p’ waxaa sameeya oo qudha boqolkiiba hal ama laba kamid ah ardayda fartoodu laatiiniga tahay. 85 - 100% oo kuwaas ka mid ahi waxay u muuqataa in walwal ka jiro. Tani waxay noqon kartaa caalamad muujinaysa mushkilad. Laakiin guud ahaan lama odhan karo ardayda laga walwalsan yahay oo qudha ayay mushkiladi ka haysataa kala saarista shibanaha loogu dhawaaqo cod ahaan iyo kan aan loogu dhawaaqin cod ahaan. Sida aan kor kusoo sheegnayba way ku adkaan kartaa ardayda akhrida af-turkiga ee fasalka labaad inay kala saraan shibanaha loogu dhawaaqo cod ahaan iyo ka aan loogu dhawaaqin cod ahaan: ‘ç’ iyo ‘c’, iyadoo aanay tani keenayn sabab loo walwalo.

Imtxaanka (Delprøve) 2aad – Qorista xarafka ugu horreeya ee hal eray

Kani waaimtixaan(delprøve) u muuqda inuu u fudud yahay sida kii aynu soo dhaafnay. Qiyaastii 17% kamid ah ardayda oo dhan ayaa gartay laylisyada halkan oo dhan. Qiimayaasha celcelisku waxay gaadhsiisan yihiin inta u dhaxaysa 8 iyo 10 xaraf oo sax ah. Marka ugu horraysa waxaa taalla sabab loo walwalo haddii ardaygu uu imtixaankanna khalad badan sameeyo. Sidoo kale waxaa muhiim ah in la eego (ogaado) kuwa ay yihiin xarfaha uu isku khal-khal day imtixaankan (delprøven).

Isku khal did xarfo dhawaaqoodu isku mid yahay

Isku khal dida qaar ayaan macno lahayn markaynu ka hadlayno mushkilado akhriska iyo qoraalka ah. Waxay ku saabsan tahay gaar ahaan xarfaha dhawaaqoodu isku midka yahay. Marka ardaydu ay khaladaad noocan oo kale ah sameeyaan bilawgooda wax-qorista waxay taasi muujinaysaa in ardaydaasi ay meel iska fiican soo gaadheen. Taa macneheedu wuxuu noqon karaa in ay maqleen oo fahmeen dhawaaqa saxda ah.

Af-urduuga waxaa 12 % ka mid ah fasalka labaad ay qoreen xarafka ث (se) meeshii ay ka qori lahaayeen س (sin) ee erayga ساپكل (saikl). Eraygan macnihiisu af-noorwiiijiga waa 'sykkel'. Ardaydu waxay markaa isticmaaleen dhawaaqa 's' ee ugu caadi-san lakiin sababtu waxay noqon kartaa in ث (se) ay ku jirto halka ugu horraysa ee alifbeetada af-urduuga. Waxay noqon kartaa xarafka ardaydu ay ugu horraynba ka fakirayaan.

Af-albaaniga waxaa 7% kamid ah ardaydu qortay 'gj' meeshii ay ka qori lahaayeen 'xh' erayga 'xhep'. Sida horeba loo magacaabay waa in ardaydu ogaato in ay tahay 'xh' ee aanay ahayn 'gh'.

Af-fiyadnaamiga xarfo kasii badan ayaa leh dhawaaq isku mid ah. 25% ka mid ah ardaydu waxay qoreen 'k' meeshii ay ka qori lahaayeen 'c' erayga 'cây' iyo 'ca', 8% ayaa qoray 'r' meeshii ay ka qori lahaayeen 'gh' erayga 'ghê' (stol), 5% ayaa qoray 'x' meeshii ay ka qori lahaayeen 's' erayga 'sûra' (melk) iyo 3% oo qoray 'gi' halkii 'd' erayga dao. Wixii kale eeg Husby (1991) si loo helo muuqaal guud oo ah xarfaha af-fiyadnaamiga wadaaga hal dhawaaq.

Noocyo khalad ah oo ay wadaagaan imtixaanada(delprøve) 1aad iyo imtixaanada (delprøve) 2aad?

Sida kale se waxay u muuqataa in xarfaha ardayda qaar ku adag qaybta yeedhiska xarfahu ay ku adkayd imtixaan kanna. Qiyaastii afar dalooloow dalool kamid ah ardayda af-urduuga akhridaa waxay isku khaldeen xarfaha ک (kaf) iyo ق (qaf) ee erayga 'kursi' (stol). Sida lagu xusay dooddii imtixaanka xagga sare ku xusanba waxaa larumaysan yahay in sababtu tahay in labadan xaraf dhawaaqoodu ay u samaysmaan si isku mid ah meel isku mid ah (afka gudihiisa). Isku khal-khaladkaas waxaa sameeyay in aad uga badan inta u muuqata in mushkilado haystaan.

Dhawaaqa 'xh' wuu ku adkaaday 17% kamid ah ardayda af-albaaniga ku hadasha taas oo ah mid ka badan kuwa darajadoodu hoosayso imtixankan (delprøven). Ardayda ku hadasha af-turkigu dhawaaqa 'ç' wuxuu ku adkaaday 19%. Ta ugu adagina waxay ahayd in xarfakaas lagu badalo 'c' ama lagu dhawaaqi karo. Sidakale se waa u caadi ardayda af-turkiga ku hadashaa inay qoraan 'u'.

Ardayda qaadatay waxbarasho akhriska ah oo af-fiyadnaamiga ah wuxuu imtixaankani (delprøven) muujiyay inay iyana mushkiladi ka haysato inay kala saaran 'd' iyo 'đ'. 12% oo kamid ah ardaydu waxay qoreen 'd' halkii ay ka qori lahaayeen 'đ' erayga 'đen', (lampe) halka 2% kamid ah ardaydu ay isugu khaldayaan dhinaca kale (yacni 'd' iyo 'đ'). Waxay qorayeen 'đ' halkii 'd' erayga 'dao' (kniv). Isku khaladka labadan xaraf waxay muujinaysaa sidaan kor kusoo sheegnayba saamayn ka timi af-noorwiiijiga.

Xarfo khaas ah iyo dhawaaqyo

Ardayda af-soomaaliga ku hadasha ta ugu adagi waxay noqotay in ay qoraan xarafka ugu horreeya ee erayga 'calan'. 'C'-du kumay jirin yeedhiska xarfaha. 33% ayaan garanin. Ardaydan badankoodu waxay badalkii 'C' -da qoreen xarafka 'a ama aa'. Waxay muujinaysaa inaanay maqlin halka (afka) dhawaaqa xarafka 'c'-du kasoo baxo oo ah xagga danbe ee hunguriga. Qaar kamid ah ardayda af-soomaaliga ku hadasha ayaa qoray 'q' halkii ay ka qori lahaayeen 'c'. Waa malayn wanaagsan waayo dhawaaqa xarfakaas isna wuxuu ka soo baxaa meel danbe oo afka ah. Sida kale se xarafka 'q' ee erayga 'qalin'(blyant) wuu ku adkaaday arday badan oo ah kuwa af-soomaaliga ku hadla kuwaas oo guud ahaan kabadan kuwa darajadoodu hoosayso. 26% ayaa ku dhawaaqay xarfaan ama wax kale qoray.

Imtixaanka (Delprøve) 3aad – Isku xidhista xarfaha waawayn iyo kuwa yaryar ama in xarfaha u samysan qaab xidhan in lagu xidho xarfaha ugu horreeya eray

Sida hore loo xusayba imtixaankani (delprøven) waa ka sida ugu yar u waafaqsan imtixaanada kale. Sidaa daraadeed waxaa lagu xisaabtamayaa in uu soo saarayo wax kale.

Waxaa shaxda laga arkaa in uu kani yahay imtixaan uu muuqda unuu u fudud yahay ardayda badidooda. Laakiin in yar ayaa laylisyada oo dhan wada gartay. Qaarbaa isticmaalay wakhti dheer oo sidaa daraadeedna aan meel dheer gaadhin. Qaarbaan iyagu ogaanin in laylisyadu ku yaalliin saddex bog inkastoo ay u muuqato in ay fiicnaatay kaddib markii layliska tijaabada ah la sameeyay. Qaar ka mid ah macallimiinta noorwiiiga ayaan iyana qaadan (reagert) in qayb kamid ah waxbarashada bilawga ahi maanta ay ku socoto oo qudha xarfaha waawayn. Markaa waa in macallimiinta og in aanay ardaydu waayo- argnimo u lahayn xuruufta yar-yari ay maanka tan ku hayaan. Natiijooyinka imtixaamista waxaa laga arkaa in ay u muuqato in ay taallo sabab loo walwalo haddii ardaygu uu u shaqeeyo si gaabis ah oo uu sidaa daraadeedna imtixaankan (delprøven) ka gaadhi-waayo meel dheer. Isku khalidida layliskan (delprøven) ku jiraa aad ayay u yar yihiin dhammaan luqadaha oo dhan. Markaa haddii ardaygu uu leeyahay isku khal-khalad fara badan waxay taasi keeni kartaa sabab loo walwalo. Laakiin qaar isku khaladka ka mid ahi waa iska caadi. Qiyaastii 40 % oo ka mid ah dhammaan ardayda akhrida far laatiinigu waxay isku khaladeen ‘L’²⁷-da yar iyo tan wayn. Isku khaldid kale oo caadi ah lalyiskani(deloppgiven) waa isku khaladka xarfaha ‘b’ iyo ‘d’, haddii ay yihiin xaraf yar iyo mid wayn labadaba. Ardayda gaadhay meel fiican iyo meel aan fiicnayn labadaba imtixaanada (delprøver) labaad waxay u muuqdaan kuwo isku khaldaya ‘b’ og ‘d’.

Imtixaanka (Delprøve) 4aad – Qorista xarafka ugu danbeeya ee eray cayiman

Imtixaankan (delprøven)farqiga u dhexeeya luqaduhu waa mid la yaab leh. Kuwa ay ugu fududayd waa ardayda af-turkiga ku hadasha. 29% oo kamid ah ardayda af-turkiga ku hadasha ayaa imtixaankan (delprøven) wada saxay, halka hal arday oo qudha oo lamid ah markaa wax ka yar boqolkiiba hal oo kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga ku hadashaa uu wada saxay. Waxay noqon kartaa wax laga walwalo mar haddii uu hal arday gartay laylisyada halkan tiro ahaan yar. Taa macnaheedu waa in la is barbardhigo ardayda isku luqada ah.

Af-fiyadnaamiga ardaydu waxay halkan sameeyaan isku khaldid ay wali cadaalad darro ku jirto in la xisaabiyo khalad ahaan. Farta (hob qoraalka) fiyadnaamigu waxay u muuqataa inay iyadu keenayso isku khaladka xarfaha matalaya dhawaaqa isku midka ah. ‘i’ iyo ‘y’ labaduba waxay matalayaan dhawaaqa ‘i’-da af-fiyadnaamiga. 23% oo kamid ah ardaydu waxay qoreen ‘i’ halkii ay ka qori lahaayeen ‘y’ erayka ‘cay’. Ku dhawaaqista laban-laaban ee dhamaadka erayga ‘tóc’ iyana waxay keentay wax aad u suurto gelinaya isku khaldid. Qaar ka mid ah isku khaldidan waa in loo arko calaamad muujinaysa horumar wanagsan oo luqada ah. Mid kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga ku hadasha ayaa ugu horraynba isku dayay xarafka ‘g’, dabadeedna ‘p’, iyo ugu danbayntii oo uu qoray ‘k’ halkii uu ka qori lahaa ‘c’ erayga ‘tóc’. Imtixaamistani waxay muujinaysaa in fasalkan uu ardaygaasi yahay mid kusoo xoogaysanaya horumarkiisa adkaanta dhawaaqyada luqadeed (fonologiske). Wuxuu

²⁷ Fonten på vietnamesisk er en serif-font, altså med småtverrstreker på bokstavene. Det kan ha hjulpet de vietnamesisktalende elevene til i mindre grad å forveksle stor og liten L. Det er bare 11% av dem som har gjort denne forvekslingen.

qoray hindise si fiican ugu sax ah oo ugu haboon dhawaaqyada uu leeyahay eraygaasi. Dhawaaqa halka ugu danbaysa ee erayga ‘tóc’ waa dhawaaq ah ‘k’ kaas oo lagula dhawaaqo dhawaaqa ‘p’. Ku dhawaaqistan isku marka ah ayaa la yidhaahdaa dhawaaqista labanlaaban. Af-fiyadnaamiga dhawaaqistan labanlaaban²⁸ waxaa la qoraa oo qudha shibanayaasha mid ahaanuun. 10% kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga ku hadashaa waxay qoreen ‘p’ halkii ‘c’-da erayga ‘tóc’. Kan waa in fasalka labaad loo arko khalad fiican.

Af-fiyadnaamiga dhawaaqa ‘P’-du waa mid aan dillaacin marka lagaga halka danbe ee erayga (Husby, 1991). Hawada ayaa kusii hadhaysa afka gudihiisa. Markaa dhawaaquna wuxuu noqonayaa mid fahankiisu sii adkaado. Waxaanay noqon kartaa sababta ay 32% kamid ah ardayda af-fiyadnaamiga ku hadashaa u qortay xarafka ‘m’ halkii ‘p’ dhamaadka erayada ‘dép’ iyo ‘náp’. Nasalen (neselyden – san-ka dhawaaqida) ‘m’ wuxuu ku samysmaa meel lamid ah ‘p’ (afka gudihiisa). Marka aan hawada dibada loola soo saarin neefsasho yar oo ah dhawaaqa ‘p’ ma jirayso farqi sidaas ahoo u dhexeeya dhawaaqa ‘p’ iyo ‘m’ af-fiyadnaamiga.

Af-albaaniga 11% kamid ah ardayda ayaa qortay ‘s’ halkii ‘z’ erayga ‘dredhéz’ (jordbær). Tani waxay noqon kartaa saamayn ka timi af-noorwiiijiga ama dhib ka jirta fahanka farqiga u dhexeeya dhawaaqyada labadan xaraf. In ku dhow intaa hore (10%) oo ka mid ah ardayda af-albaaniga ku hadasha ayaa qoray ‘u’ halkii ‘y’ erayga ‘sy’ (øye). Tanna waxay noqon kartaa saamayn ka timi af-noorwiiijiga.

Af-turkiga 14% kamid ah ardaydu waxay qoreen ‘o’ halkii ‘u’ erayga ‘havlu’ (håndkle). Sida ku taalla yeedhiska xarfahaba waxaa loo malaynayaa in tanina tahay saamayn ka timi af-noorwiiijiga. Xarafka ugu danbeeya ee erayga ‘taç’ wuxuu mushkilad u keenay 14% oo kamid ah ardayda. 8% ayaa ka tagay xarafka halka intooda kale qoreen ‘c’²⁹ ama ‘ş’. Isku khaldidan ugu danbaysaa waa mid aad u macquul ah waayo ‘ç’ waxaa loogu dhawaaqaa isku dhaf ka kooban t iyo ‘ş’.

Af-soomaaliga waxay u muuqataa in dhawaaqyada qaar ay ku adag tahay in kabadan inta aan caadiyan meel dheer gaadhin. 13% waxay qoreen ‘h’ halkii ‘x’ erayga ‘ubax’ (blomst), halka in intaa lamid ahi ay xarafkaas ku dhawaaqeen.

Af-urduuga 25% kamid ah ardayda fasalka labaad waxay qoreen ر (re) halkii ژ (re.). Xarafka ugu danbeeyaa wuxuu ku samaysmaa halka danbe ee afka oo lagu qabto caarada hore ee carrabka (retrofleks). Umay fududaan karayn ardayda baratay akhriska af-urduuga in la kala saaro labadan dhawaaq marka ay ugu danbeeyaan erayga گُر (gur.). Sida kale se 18% iyaga kamid ah ayaa qoray ل (lam) halkii ا (alif) erayga چولہا (chulha). Isku khaldidani waxay noqon kartaa calaamad muujinaysa horumar wanaagsan. Waxaa laga yaabaa inay ardaydu u fahmeen dhawaaqa a-da ee erayga چولہا (chula) mid gaaban (shaqal gaaban) oo aanay maqlin dhawaaqa h-da. Marka la eego farta urduuga waa macquul in erayga lagu dhameeyo shibane uu qofku maqlo marka shaqalka ugu danbeeyaa uu yahay shaqal gaaban sida ل (lam). Laakiin qorista ” (lam) waxay kaloo noqon kartaa in si maqluub ah loo qoray ا (alif). 12% oo kamid ah ardaydu isku khaldidaas way sameeyeen yeedhiska xarfaha. Laakiin in ka badan inta isku khaladay xarfaha/dhawaaqyada ayaa qoray ” (lam) erayga چولہا (chulha). 3% kaliyaata oo kamid ah ardayda ayaa isku khal-khalday ama si maqluub ah u qoray ل (lam) erayga لڑکی (lar.ki) markii ay rabeen inay qoraan xarafka ugu horreeya ee erayga. Markaa way adag tahay in la sharxo dhammaan isku khaladka-maqluub u qorista.

²⁸ Olav Husby (1991) skriver mer om dette i sin vietnamesiske grammatikk.

²⁹ På arabisk, kurdisk og urdu er uttalen som om ordet skulle bli skrevet med ‘c’. Det er mulig ‘tac’ for noen tyrkisktalende elever ville være en dialektform.

Imtixaanka (delprøve) 5aad – Layliska eray-akhrinta - in isku tallaab lagu dul-dhigo sawirka ku habboon eray qoran

Ogsoonoo in laylisyada eray-akhrintu yihiin kuwa ugu adag. In qiimayaasha celceliska ee imtixaanka (delprøve) 5aad ay ugu darajo hooseeyaan af-fiyadnaamiga iyo af-urduugu waxay ku xidhiidhsan tahay sida la rumaysan yahay farta afafkaasi oo ah mid aan waadix ahayn oo sidaa daraadeedna ay kusii adkaanayso kuwa akhriska bilawga ku ah.

Waxaa kaloo loo baahan yahay in la ogaado in jaaniska sax lagu helayo marka la maleeyo iyadoon la akhriyin erayada iyo marka isku talaabta si degdeg ah loo qorayoba in gaadhista darajooyinka ee ardaydu ay noqon karto mid aad u sarraysa oo ah inay ka gudbaan xuduuda halista ah. Haddii ardaygu uu saddex khalad oo isku xiga sameeyo waxay noqon kartaa inuu maleeyay. Makraa waxaa loo baahan yahay in macalinku uu qiimeeyo (eego) sida ardaygu uu uga shaqeeyay imtixaanada kalana iyo sida uu macalinka laftiisu u malaynayso in ardaygu uu ku yahay eray akhrinta.

Imtixaanka (delprøve) 6aad - Layliska eray-akhrinta - in isku tallaab lagu dul-dhigo erayga ku habboon sawir la sawiray

Wixii khuseeya imtixaanka (delprøve) 5aad wuxuu kaloo khuseeyaa imtixaanka (delprøve) 6aad. Ardaydu way malayn karaan oo markaa si bakhtiyaa nasiib ah u heli karaan jawaabta saxda ah haddii ay isku talaabta iskaga dhig-dhigaan uun iyagoo dheeraynaya oo aan akhriyayn.

Calaamadda hab-dhawaaqa iyo calaamadaha kale ee af-fiyadnaamiga

Imtixaankan (delprøven) celceliska darajo-gaadhistu wuxuu ugu hooseeyaa af-fiyadnaamga. Calaamadaha hab-dhawaaqu waa mid muhiim u ah farta fiyadnaamiga, erayada af-fiyadnaamiguna waa kuwo gaagaaban (koob-kooban). Sidaa daraadeed ayaa loo sameeyay qasid (yacni laba eray oo isu eeg oo hadana isku xiga sida fisk iyo frisk) kuwaas oo ka duwan calaamadaha hab-dhawaaqa uun imtixaankan (delprøven). Laakiin waxay noqon kartaa in layliskan (deloppgaven) 6aad uu aad ugu adkaaday kuwa akhriska ku cusub. Kala garashada iyo ogaanshaha farqiga u dhexeeya ereyada leh hab-dhawaaq kala duwani waxay noqon kartaa wax hadhow marka lagu jiro horumarka wax akhriska iyo qorista sifiican loo barto (loola qabsado). Waxay u muuqataa in badiba ardayda af-iyadnaamiga ku hadashaa ay bilawga iskuulkaba/dugdsigaba³⁰ kala gartaan (maqal ahaan) farqiga u dhexeeya hab-dhawaaqyada. Laakiin inay qoraal ahaan ku kala gataan farqigaasi waxay qaadataa wakhti ka dheer kay ku qaadatao inay maqal ahaan ku kala gartaan. Tan waxaa laga yaabaa in la barbardhigi karo si fiican u barashada shaqallada dhaadheer iyo kuwa gaagaaban ee af-noorwiiijiga (qoraal ahaan). Macallimiinta noorwiiijiga ah iyo macallimiinta waxbarista takhasuska gaarka ah u lihiba waxaa dhaqan u ahayd inay ku xisaabtamaan in ardayda noorwiiijiga ah badidoodu aanay si fiican u garan shibanayaasha laban-laaban ee af-noorwiiijiga kahor inta aanay muddo laba sano ah qaadan waxbarashada akhriska. In maqal ahaan lakala garto farqiga u dhexeeya shaqallada gaagaaban iyo kuwa dhaadheer iyo hab-dhawaaqyo kala duwan oo af-noorwiiijiga ahi waxay u muuqataa in ardayda luqadoodu ay af-noorwiiijiga tahayba gartaan bilawga iskuulka/dugsiga. Erayada wata calaamadaha hab-dhawaaqa ee ay ardaydu isku khal-khaladay af-fiyadnaamiga waa: ‘cho’ halkii ‘chó’, ‘đen’ halkii ‘‘đen’ iyo ‘lurói’ halkii ‘lurói’³¹.

³⁰ Forutsetningen er at elevene også kan vietnamesisk. Men hvor flytende de da skal være i vietnamesisk, er vanskelig å si.

³¹ Prosentene er henholdsvis 18, 15 og 6, men ikke alle elevene har rukket å prøve seg på alle ordene, så prosentantallene med forveksling blir ikke helt sammenlignbare.

Ta taas kasii yara adagi waa in la sharxo sababta ay ardayda af-fiyadnaamiga ku hadasha 27% ay isugu khaldeen ereyada ‘máy’ iyo ‘mây’. Labadan shaqal sida laga soo xigtay Husby may ahayn inay ku yaallaan meel aad isugu dhow taas oo keeni karta in si fudud la isugu khaladi karo. Ma noqon kartaa in sifiican u garashada calaamadaha xarfaha laraaciyo (diakritiske tegnene) ay iyana qaataan wakhti ka dheer kan lagu qaato xarfaha?

Isku khalidida erayo muuqaal ahaan isu eg?

Isku khalidida erayo badan waxaa lagu sharxi karaa inay keentay ardayda oo isku dayaysa inay erayga oo dhan wada akhriyaan iyaga oon wali si fiican u baran muuqaalka erayga. Waxay isku tallabta ku dhigayaan(calaamadinayaan) erayo isu eg. Isku khalaldida noocan ah ee ardayda fasalladani waxay u muuqataa in ay qayb ka tahay horumarka wax akhriska ee caadiga ah. Af-albaaniga 11% iyo in kabadan inta darajadoodu hoosayso ayaa isku tallaab ku dhigay(calaamadiyay) ‘tigër’ halkii ‘thikë’. Erayadani muuqaal ahaan ayay isu egyihiin waayo waxaa ku jira 3 xaraf oo isu eg. Xagga dhawaaqa isuma eka sidaa darteed waxaa loo fasirtay in ay tani ku timi in ardaydu isku dayday inay erayga oo dhan hal mar wada akhriyaan laakiin aanay si fiican ugu guulaysan taas. Af-turkiga erayga ‘kutu’ wuu noqon karaa mid adag. Laakiin halkan lafteeda waxaa meesha soo galay erayo si kaamil ah ugu dhow, waayo erayda ay ku khaldeen ayaa ahaa ‘kutlu’, ‘kuyo’ iyo ‘kuzu’. Af-soomaaliga isagana waa laga helayaa isku khaldid noocaas oo kale ah sida: ‘far’ iyo ‘faras’, ‘miis’ iyo ‘muus’. Af-urduugana waa laga helayaa isku khaldid noocaas oo kale ah oo fara badan sida: ناک (nak) iyo ناگ (nag), پروس (paros) ama پر (par) iyo پرس (pars).

Doodda imtixaanka baadhitaanka ee fasalka 3aad

Imtixaanadan (delprøvene) arday kasta waxaa loo tirinayaa inta uu saxo. Khaladka tijaabada ah lagama doodayo imtixaan kasta (hver delprøve) laakiin laylisyada waxaa loo sameeyay si loogu sahlo ardayga aan si wada-sax ah wax u akhriyin oo loogu siri karo jawaabo uu kala dooran karo. Ardayga si gaabis ah wax u akhiyaa meel sidaa usii dheer ma gaadhayo.

Jawaabata saxa ahi iyadaa isu muujinaysa qofka akhriyi kara af-urduuga laakiin waxaa la sameeyay meel jawaabta saxda ah laga eegi karo si macalimiinta noorwijiga ah ee wada shaqaynta la leh macalimiinta laba-luqadlayda ah iyana ay u heli karaan meel ay kala socdaan.

Shaxda halkanna waxaa la dhigay qiimayaasha celceliska iyo standardavvik (heer lagu qiyaaso inta ay leegtahay farqiga u dhexeeya natiijooyinka ardaydau).

Habka loo sameeyay imtixaanadu(delprøven) waa hab looga jeeday inuu isugu xigxigo si marba marka ka dabaysa uu sii adkaanayo. Qoraaladu imtixaan kasta(hver delprøve) way sii dheeraanayaan. Laakiin qoraalku heerka badnida wuxuu imtixaannadoo(delprøven) dhan ugu badan yahay “Gåter - Halxidhaalayaal”. Waxay sharaxaad u noqon kartaa sababta ay ardayda af-urduuga akhridaa ay u yihiin kuwa ugu hooseeya xagga darajada celceliska ee imtixaanka(delprøven) “Gåter - Halxidhaalayaal”. Imtixaanada(prøvene) 3aad iyo 4aad waxay u muuqataa in ay taqriiban (omtrent) isku si ugu adag yihiin ardayda luqadaha kalena. Waxay sidoo kale umuuqdaan inay akhriska dhinacyo yara kala duwan ka cabirayaan. Is-waafaq-sanaanta u dhaxaysaana waa mid sarraysa laakiin maaha ta ugu sarraysa ee u dhaxaysa imtixaanada kala duwan.

Imtixaanka (Delprøve) 1aad - Layliska erayada taxan(isku xidhiidhsan)

Imtixaankani (delprøven) wuxuu ahaa mid cusub oo illaa hadda looma samayn qiimayaal celcelis ah iyo standardavvik(heer lagu qiyaaso inta ay leegtahay farqiga u dhexeeya natiijooyinka ardaydau). Jawaabuhu in badan ayay kala duwanaayeen

markaa waxaa larabaa in la sameeyo hal mar oo kale oo imtixaamis ah. Waxaa kaloo la sameeyay meel laga eego jawaaha saxda ah.

Imtixaanka (delprøve) 2aad – Akhrinta weedhaha

Waxaa shaxda lagu dhigay celcelis iyo standardavvik (heer lagu qiyaaso inta ay leegtahay farqiga u dhexeeya natiijooyinka ardaydau). Laylisyada waxaa loo sameeyay hab ah inay xagga gabagabada usii adkaanayaan. Ardayda muslimiinta ah waxaa laga yaabaa inay sawirka shaneemada ku khaldi karaan sawirka masaajidka. Markaa meesha ay ku sir-mayaan waa sawirka ee maaha khalad akhriska ah.

Imtixaanka (delprøve) 3aad – Hal-xidhaalayaal

Hadii ardaydu ay isku tallaab ku dhigeen halkii ay xarriijin ka jeexi lahaayeen sababtuna ay tahay maclinka oo aan aad u raacin tilmaantu markaa surtagal ma noqonayso in la saxo imtixaankan.

Laylisyadan iyagana waxaa loo sameeyay hab ah inay xagga gabagabada usii adkaanayaan. Laakiin qaar ayaa ku sirmi kara layliska 5aad. Tamaandhada waxa loo keenay in lagu waswaasi karo marka loo eego muuska oo isagu noqon kara hurdi ama akhtar. Marka la eego noorwiijiga waxa la isticmaalaa tamaandhada kuwa ugu cas-cas. Laakiin waa iska suura gal in ardayda qaar ay la tahay in tamaandhada iyadoo wali akhtar ah la cuni karo oo markaa ay isku talaab ku dhigeen tamaandho. Way adagtahay in la ogaado tan iyada oo aan ardayda la waydiin waayo way dhici kartaa inay iska doortaan uun sawirka ugu dhow iyaga oo aan aad u akhriyin.

Imtixaanka (delprøve) 4aad – Midabaynta

Imtixaankan (delprøven) waxaa ugu adag weedha ku dhex jirta qormada. Sidaa daraadeed waa in lagu tala galo in arday badani aanay fahmin in dharka mid ka mid ah hablaha ay isku midab yihiin cabitaanka inanka. In la fahmo in karoonka iyo sandhalkaba (kabo) la midabaynayo iyana waxay u muuqataa in ay ku adagtahay arday badan. Macalinku waa inuu ogaadaa in ay u muuqato in ay aad u fududahay in ay ardaydu yara daymo-daymoon karaan ardayda kale ee imtixaankan (delprøven).

Ordliste

Distraktor (Hawl-ka-jeedin) Noe eller noen som forstyrrer. I denne sammenhengen kan en si “lure-ord” eller “feller”. Det er laget ord som har en del bokstaver felles med de riktige ordene i oppgavene, og det er laget bilder som viser deler av teksten. Elever som ikke leser hele ordet eller hele teksten, kan bli “lurt” og oppdaget.

Dobbeltartikulasjon (Dhawaaqista labanlaabanta) To lyder uttales på én gang.

Dysleksi (Adkaanta akhriska iyo qorista/Haraf-gad) Et fagord for det å ha spesielle problemer med å lese og skrive. Denne betegnelsen kommer fra gresk. ‘Dys’ (gresk: ‘dus’) betyr noe som ikke er som det skal, mens ‘leksis’ betyr ‘lesning’. Verbet som denne formen er dannet av, kan bety både ‘lese’ og ‘snakke’. ‘Leksi’ betyr også ‘ord’ på gresk. Så leseren kan møte både forklaringen ‘vansker med å lese’, ‘vansker med å snakke’ og ‘vansker med ord’. En trodde tidlig at ‘dysleksi’ hadde noe med synet å gjøre. Derfor ble dyslektikere også kalt ‘ordblinde’. I dag regner mange fagfolk at dysleksi skyldes et fonologisk problem (se fonologisk). I denne veiledningen er dette lese- og skriveproblemet diskutert spesielt.

Fenomen (Hab wax u muuqdan/ u dhacaan/ u qabsoomaan) Noe som viser seg og opptrer. Det er gjerne noe mennesker kan observere. Det er slike ting som forskere studerer. Det kan være sykdom, lys på himmelen, forurensning, eller lignende.

Flytende (Fasiix ah) Rennende, går av seg selv. En elev kan snakke eller lese flytende.

Fonologisk (Hab-dhawaaq-eray/luqadeed) Noe som har med de minste enhetene (fonemene) i språket å gjøre. I denne veiledningen er betegnelsen ‘språklyder’ brukt fordi dette regnes som et kjent ord. Men noen språkforskere (Lieberman, 1997) snakker også om artikulatoriske *bevegelser*, som griper inn i og delvis dekker hverandre, som de minste språklige enhetene. Slike sammensmeltete enheter av bevegelse og lyd er det ikke lett å høre, eller få tak i for begynnerlesere. Her er det lagt vekt på at språklyder ikke er helt det samme som bokstaver. I ordet ‘hvem’ på norsk, er det fire bokstaver men bare tre språklyder fordi ‘h’-en er stum. På albansk er bokstaven ‘ë’ ofte ikke knyttet til noen egen språklyd, men gjør at vokalen foran den, i det samme ordet, blir lang. På den samme måten forlenger yumufljak g (€) ofte vokalen foran i ordet på tyrkisk. Slik kan det bli flere bokstaver enn lyder også i albanske og tyrkiske ord. På urdu droppes korte vokaler i skrift, så for mange ord blir det færre bokstaver enn lyder på urdu. Innen språkforskning har en enda finere skiller mellom begrepene, men det blir ikke diskutert her.

Fonologisk bevissthet (Bayaamin dhawaaq eray/luqadeed) Bevissthet om

1. at språklydene i ord kan være like eller forskjellige
2. at ord kan deles inn i mindre enheter: *stavelser*, *opptakt og rim* og *språklyder* (*fonemer*). Ordet ‘stave’ har to stavelser: /sta-ve/, én opptakt og ett rim: /st-ave/, og fem språklyder /s-t-a-v-e/.
3. at språklyder kan forenes (føres sammen, syntetiseres) til stavelser og ord

Forskerne diskuterer hvor mye fonologisk bevissthet elevene må ha for at de skal greie å lære å lese, og hvor mye bevissthet elevene utvikler underveis, mens de lærer å lese. I en alfabetisk skrift er det også viktig at elevene har forstått det en kaller det alfabetiske prinsipp og har det mange kaller ortografisk bevissthet:

- at bokstaver kan representere språklyder og ord

Hukommelse (Xusuus/Dib-u-xusuusasho) Minne. Det å huske. En kan dele hukommelsen inn i et langtids- og et korttidsminne. Fra det ene henter vi fram informasjon, mens vi bruker det andre til å ta inn, eller jobbe med, informasjon i øyeblikket. Ting som læres, går fra korttids- til langtidsminnet. Mange psykologer snakker om *arbeidsminnet* istedenfor korttidsminnet.

Kartlegging (Ukuurgelista/bayaaminta) Å finne ut av et terreng eller landskap. Kartlegging av leseferdighet betyr å finne ut av elevenes leseutvikling. Det engelske ordet er “screening”. Det er en første undersøkelse av en elev eller elevgruppe for å fange opp dem en mistenker kan ha problemer. *Testing og diagnostisering* er mer omfattende undersøkelser og gjelder stort sett én elev om gangen. Tester er ofte standardiserte (se dette). Lærerne kartlegger, mens spesialpedagoger og rådgivere i Pedagogisk psykologisk rådgivningstjeneste pleier å diagnostisere og eventuelt teste.

Korrelasjon (Waafaqsanaan) Et statistisk mål som sier noe om sammenheng mellom resultater. Når det er korrelasjon mellom to delprøver vil elever som har høye skårer på den ene delprøven også har høye skårer på den andre, mens elever med lave skårer på den ene, vil ha lave skårer også på den andre. En regner at delprøvene da måler noe av det samme.

Ortografi (Hab qoraal) Opprinnelig betyr ordet rettskrivning og stavemåte.

Prøve (Imtixaanada) Et ord som dekker mange måter å få tak i elevenes kunnskaper på. Her brukes ordet ‘prøve’ om kartleggingsmaterialet. Det er én prøve for hvert trinn, mens hver prøve er delt inn i seks eller fire **delprøver** (qayb imtixaano/ imtixaano). Hver delprøve har flere **oppgaver** (layliska). Første kommer et par **øveoppgaver** (laylisyada kutababarashada/tijaabada ahi). Én øveoppgave står ikke som ledd i en spesiell delprøve, men kommer foran delprøver med begrenset tid. Den øveoppgaven skal gi elevene en følelse av hvor lenge ett minutt varer.

Rettemal Mønster eller modell som viser læreren hva som er riktige svar på oppgavene. For den som kan førstespråket, vil svarene stort sett gi seg selv, bortsett fra svarene på bokstavediktaten.

Standardavvik (Caadikga ah. Heer lagu qiyaaso inta ay le’egtahay farqiga u dhexeeya natiijooyinka ardaydau) Et statistisk mål som sier noe om hvor stor spredning eller forskjell det er på elevenes resultater.

Standardisering (Kawada dhigista/ caadaynta) Noe en gjør ut fra teorier i statistikk for å kvalitetssikre prøvene. En standarisering innebærer at man kan sammenligne elever som tar prøven, med de elevene som først har vært med i utarbeidingen av den. En sier at de elevene som er valgt først, i det en kaller utvalget, representerer de elevene som skal prøves eller testes etterpå. Det er for at elevene i utvalget ikke skal være spesielle (ekstra rike, ekstra fattige, ekstra ukonsentrerte osv). Er elevene i utvalget for spesielle, kaller en utvalget skeivt. Vanligvis skal elevene i utvalget velges ut på en statistisk riktig måte (tilfeldig). Det bør også være mange nok elever i utvalget. Kartleggingsprøvene på norsk (Læringssentret, 1997 og 2001) er standardiserte.

Spesifikk (‘Khaas’) Særegen (som ikke henger sammen med andre ting).

Tabell (Shaxda) En tabell er en presentasjon av resultater i tallform. En får vist fram mange elevers resultater på én gang.

Tiltak (Hawlgal) Er definert i heftet: Tiltak og idéer. Det handler om det en kan gjøre, eller gjør, for å hjelpe elevene. ‘Å taka til’ betyr ‘å begynne’ på norsk.

Fasiter (rettemaler), Trinn 2

Delprøve 1. Bokstavediktat

1	B	T	G	D
2	K	Q	G	X
3	F	S	SH	B
4	B	D	T	F
5	M	B	N	T
6	E	U	O	C
7	D	L	R	J
8	Q	H	X	KH
9	T	DH	D	N
10	H	A	C	AA
11	W	J	Y	O
12	M	W	N	UU
13	D	R	DH	L
14	I	J	Y	II
15	X	C	K	KH
16	UU	N	W	M
17	OO	UU	EE	II
18	DH	J	SH	S
19	KH	C	X	H
20	F	SH	X	F

Delprøve 2. Å skrive den første bokstaven³² i et ord

- il (fl tall. indho) **i**
- baal **b**
- kab **k**
- wiil **w**
- geri **g**
- diiq/diig **d**
- nayl (baraar) **n**
- calan **c**
- saacad **s**
- rooti **r**
- qalin **q**
- shimbir **s/h³³**

Delprøve 4. Å skrive den siste bokstaven³⁴ i et ord

- muus **s**
- liin **n**
- dab **b**
- sac **c**
- geed **d**
- guri **i**
- ilig **g**
- ubax **x**
- baraf **f**
- boqor **r**
- hooyo **o**
- wadne **e**

³² Om eleven skriver store bokstaver og ikke små, regnes også det som rett.

³³ Det blir spurt etter første bokstav og ikke første lyd, så 's' er strengt tatt den første bokstaven i 'shimbir'. Å skrive 's' her regnes derfor som rett for andreklassingene. Om elevene skriver digrafen (dobbel-bokstaven) 'sh' regnes selvfølgelig også dette som rett.

³⁴ Om eleven skriver store bokstaver og ikke små, regnes også det som rett.

Delprøve 5. Ord til bilde

Øveoppgavene:

ul stokk	lug fot/legg	ul stokk	ookiyaalayaal muurayad/ briller	muraayad speil
roob regn	qorrax sol	roob regn	rooti brød	mind kniv

Oppgavene:

1. af munn	kursi stol	baraf snø	af munn	dayax nese
2. buug bok	boqer konge	buug bok	qalin blyant eller kulepenn	bisad, muku- laal/yaanyuur katt
3. sac ku	san nese	sac ku	dameer esel	kubbad ball
4. miis bord	miis bord	kursi stol	mind kniv	qorrax sol
5. ubax bloms	ukun egg	ubax blomst	tufaax eple	weelka ubaxa vase
6. hooyo mor	huuri robåt	wiil gutt	qorrax sol	hooyo mor
7. ciddi negl	ciddi negl	ilig tann	cirbad nål	tre geed
8. maqas saks	madax hode	warqad papir	guri hus	maqas saks
9. galaas glass	dallad paraply	dhalo flaske	kab sko	galaas glass
10. sariir seng	sacaad klokke	sariir seng	kursi stol	sarwaal/ sarweel bukse
11. carrab tunge	canab/cinab drue	san/sanka nese	carrab tunge	xiddig stjerne

12. shaag hjul	shanlo kam	waddo vei	mawjad bølge	shaag hjul
13. tareen tog	tareen tog	taleefoon telefon	diyaarad fly	caaro/ caaracaaro edderkopp
14. xarig/ xadhig tau	xarig/ xadhig tau	xiddig stjerne	xadiid strykejern	doon båt
15. shimbir fugl	buul shimbereed reir	shimbir fugl	gees (hoonka baabuurka) horn	shinni bie
16. iskuul/ dugsi skole	suxul/xuxul albue	isbataal sykehus	iskuul/dugsi skole	shabeel tiger
17. maroodi elefant	macallin lærer	maroodi elefant	geel kamel	shaaati skjorte
18. saacad klokke	albaab dør	jaranjaaro trapp	saacad klokke	yaxaas krokodille
19. durbaan trommer	turumbo trompet	muraayad speil	dhulka kjøttbein/knokkel	durbaan trommer
20. bakayle kanin	bakayle kanin	saikel/ buskuleeti sykkel	kaabash kålhode	daba case gulrot (røtter)
21. talee fishin TV	teleefoon telefon	taleefishin televisjon	qallin qor blyantspisser	daaqad/ dariishad vindu

Delprøve 6. Bilde til ord

Øveoppgavene:

liin appelsin	liin appelsin	il øye	lib seier	lix seks (tallet)
af mun	laf bein	af mun	afo kone/hustru	far finger

Oppgavene:

1. ul stokk	luul perle	lug legg	lulo søvning	ul stokk
2. ey /eey hund	ey / eey hund	eeg se/syn	yey / yeey ulv	erey ord
3. muus banan	miis bord	muusik musikk	muus banan	mas slange
4. ilig tann	il øye	ilmo barn	ilig tann	iyo også
5. guri hus	gaari bil	gidar vegg/mur?	geri sjiraff	guri hus
6. faras hest	far finger	faras hest	fure nøkkel	raad spor
7. dheg øre	dheg øre	diiq hane	geel kamel	dhalo flaske
8. doon båt	bog	doob ønske	doon båt	dolshe kake
9. rooti brød	oorso bjørn	raad spor	roob regn	rooti brød
10. nayl lam	nayl lam	nambar tall/nummer	naag kvinne	nal lampe

11. timo hår	tigidh billett	tegid reise sin vei	timo hår	tifiq prikk/dråpe
12. albaab dør	aabba far	aalad instrument	alwaax ved	albaab dør
13. caano melk	caano melk	caarab tunge	calan flagg	carsaanyo krabbe
14. dayax måne	dhagax stein	dayax (bil) måne	sannad år	dacas tøffel
15. kubbad ball	kaabash kål	kab sko	kubbad ball	bakayle kanin
16. lacag penger	libaax løve	lacag penger	lawga kne	laxaad størrelse(om- fang)
17. saabuun såpe	san nese	saabuun såpe	saxan tallerken	barafuun parfyme
18. baraf snø	baraf snø	bariis ris	xaraf bokstav	basbaas paprika
19. fargeeto gaffel	afargees firkant	fargeeto gaffel	faras hest	fadhiiso sitt ned
20. warqad papir	mawjad bølge	wax noe	waddo vei	warqad papir
21. diyaarad/ dayuurad fly	diirran oppvarmet	digaagad høne	diyaarad/ dayuurad fly	yanan liten

Rettemaler 3. klasse

Delprøve 1. Ordkjeder

Somali ordkjede

norsk oversettelse

- fure galab jeeb
- dheer ul uskag
- kursi san diiq

nøkkel ettermiddag lomme
lang stakk møkkete
stol nese hane

Oppgavene

1. guri rooti sax	hus brød riktig/rett
2. wanaag sac toon	god ku hvitløk
3. beer lix orod	dyrke seks løp
4. jirro shaag ilig	syk hjul tann
5. boqor il albaab	konge øye dør
6. liin ama cun	appelsin men spis
7. weli dameer seef	likevel esel sverd
8. shanlo geel war	hår kamel nyhet
9. tiri miro kab	telle bær sko
10. habeen aad af	natt veldig munn
11. shinni miis tus	bie bord vis ¹
12. wadne hal ubax	hjerne en blomst
13. maqas afo keen	saks kone/hustru bringe/ta med
14. koofi adag lug	hatt vanskelig legg
15. hawo sug buug	luft vent bok
16. durbaan labo sir	tromme to hemmelig
17. hooyo weyn nin	mor liten mann
18. gado webi timir	kjøp elv dadler
19. timo sare baraf	hår høy snø
20. hees afar mas	sang fire slange
21. yar inan ur	lille/små gutt/jente lukt
22. gaari furan eeg	bil åpen se
23. caano kulul wiil	melk varm gutt
24. akhri dab bad	lese bål/ild sjø

¹på engelsk 'show'

Delprøve 2. Setninger

Norsk oversettelse

A Cabdi tegner.

B Her ser du to mus.

- 1 Fadumo løper.
- 2 Cali skriver i en bok.
- 3 Her er tre epler.
- 4 Naadiya³⁵ sitter på en sykkel.
- 5 I butikken er det mange fugler.
- 6 Dette er to fine fisker.
- 7 Skoen er ødelagt.
- 8 Amal hjelper far med å bake en kake.
- 9 Xasan takker for en fin presang.
- 10 Det er morgen og alle elevene går til skolen.
- 11 Axmed kom aller først til bussen.
- 12 Samiira liker å spise når hun kommer hjem fra skolen.
- 13 Fuglene fløy tvers over vannet.
- 14 Hunden hoppet høyt opp i lufta.
- 15 Det kom så mye regn at det ble en elv i gaten.
- Alle elevene i klassen fikk hver sin iskrem.

Delprøve 3. Gåter

A Jeg vokser på bakken. Jeg har grønne blader. Jeg er en....

- 1 Jeg liker å være ute om natten. Jeg kan fange mus. Jeg er en ...
- 2 Alle som bruker meg, må være forsiktige. Jeg brukes til å skjære ting med. Jeg er en
- 3 Du kan bruke meg når det regner. Jeg er en
- 4 Fargen min er gul eller grønn. Du kan spise meg, men ikke skallet mitt. Jeg er en
- 5 Barn kan sitte på meg. Hvis noen dytter meg, kan jeg svinge fram og tilbake. Jeg er en
- 6 Jeg viser filmer og nyheter. Du kan slå meg av eller på. Jeg er en
- Når folk skal ut og reise, kan de bruke meg. Jeg kjører på veien. Jeg er en..
- Du kan lese i meg. Jeg blir kastet når alle er ferdig med meg. Jeg er en
- Når det er natt, kan du ofte se meg. Jeg lyser og kan bli stor og rund eller smal og tynn. Jeg er en

Delprøve 4. Instruksjonsoppgave. Fargelegging

Selma spiser en kake. Kjolen hennes er blå, og hatten hennes rød.

Ali drikker grønn brus og har gul hatt. Buksa hans er blå. Ayfle har på seg en bukse-drakt med den samme fargen som brusen til Ali. Kronen på hodet hennes er rød, akkurat som skoene hennes.

En ballong ser ut som et hjerte og er gul. En annen ballong ser ut som en måne og er blå. Den runde ballongen har grønn farge.

³⁵ I teksten står Nadiyi fordi jentenavn som slutter på a, får endelsen i når de står som subjekt i setningen (dvs i nominativ).

Registreringskjema for enkeltelev, 2. trinn somali

Skjemaet er til bruk der læreren eller ressurslæreren ønsker en mer detaljert analyse av elevens skårer. *Grense* er foreløpig bekymringsgrense og elevens *skåre*, er antall rette eleven har på delprøven. *Feiltyper og forvekslinger* er for eksempel når eleven har krysset av for O istedenfor U på bokstavediktaten. Under drøfting av svarene på delprøvene i denne veiledningen står det nærmere beskrevet hvilke feil en kan forvente at noen elever gjør.

Elevens navn:

Trinn:

Skole:

	Antall mulige	Grense	Elevens skåre
Bokstavediktat	20	13	
feiltyper:			
Skrive første bokstav	12	5	
feiltyper:			
Koble store og små bokstaver	16	7	
feil/forvekslinger			
Skrive siste bokstav	12	4	
feil/forvekslinger:			
Ordlesing, ord til bilde	21	4	
forvekslinger			
Ordlesing, bilde til ord	21	3	
forvekslinger:			
Vurdering av arbeidet med prøven:	blid ☐	nøytral ☐	sur ☐

Eventuelle kommentarer

Registreringsskjema for enkeltelev, 3. trinn somali

Navn:

Trinn:

Delprøver	antall oppgaver	bekymringsgrense	elevens skåre
Ordkjeder	24		
Setninger	16	6	
Gåter	9	1	
Fargelegging	9	1	
Elevens vurdering av arbeidet	blid ☐	nøytral ☐	sur ☐

Registreringsskjema for en elevgruppe, 2 klasse.

Elevens navn/nr	Bokstav diktat	Skrive første bokstav	Koble bok-staver	Skrive siste bokstav	Ord til bilde	Bilde til ord	Elevens vurdering

Registreringsskjema for en elevgruppe, 3 klasse.

Elevens navn/nr	Ordkjeder	Setnings-lesing	Gåter	Farge-legging	Elevens vurdering

Veiledende grenser for språkene i kartleggingsprøvene

Som nevnt er grensene bare veiledende, og de må ikke brukes mekanisk. Læreren bør i tillegg til kartleggingsprøvene også bruke skjønn i forhold til hva som er rimelig å forvente av en med elevens bakgrunn og undervisningserfaringer. Resultatene på kartleggingsprøvene bør også settes i sammenheng med andre eksempler på og erfaringer med elevens lesing og skriving på morsmålet. Etter hvert bør denne tilnærmingen gjelde elevens ferdigheter på majoritetsspråket og resultatene på begge språk vurderes opp mot hverandre.

De veiledende grensene er beholdt for å sikre at ikke ferdighetene til flerspråklige elever som har vært en stund i innvandringslandet, blir overvurdert. Det er verd å merke seg at selv for elever som tilhører språkgrupper som er kommet relativt nylig, men har fått leseopplæring i innvandringslandet, skårer ikke elevene gjennomsnittlig like høyt som de majoritetsspråklige elevene gjør på tilsvarende prøver på sitt morsmål. Det er trolig fordi de flerspråklige elevene får færre timer med leseopplæring og mindre stimulering på morsmålet enn majoritets elevene. Samtidig må en være klar over at om elevene nettopp har innvandret, og har fått leseopplæring på morsmålet sitt i hjemlandet, er det rimeligere å tenke seg høyere bekymringsgrenser på morsmålsprøvene. De bør da settes omtrent som grensene for tilsvarende prøver for majoritets elevene.

Når det gjelder de veiledende grensene som er satt for disse prøvene, har utgangspunktet vært å forsøke å lage prøver tilsvarende dem som finnes for majoritetsspråket norsk. Lesesenteret i Stavanger har laget slike prøver, og de ansvarlige der satte i sin tid en grense på 20% for å kunne gå videre og fange opp elever som kanskje har problemer med lesning og skriving.¹ De norske prøvene har imidlertid representative utvalg der en kan stole på at elever som skårer under grensene, virkelig tilhører de 20% som skårer lavest. Prøvene på morsmål er ikke prøvd ut på representative utvalg. Utvalgene er mindre, og de er ikke trukket tilfeldig. Små utvalg gir ofte større spredning, i tillegg til at morsmålsferdigheter også ser ut til å variere mer blant flerspråklige elever enn enspråklige i innvandringslandet. De 5 første språkene, albansk, somali, tyrkisk, urdu og vietnamesisk, har imidlertid relativt store utvalg, og resultatene hadde tilnærmet en normalfordeling, så her er det satt veiledende grenser ut fra fordelingene av resultater. For senere språk med stor spredning og store standardavvik, er standardavviket justert ut fra øvrige standardavvik, og for språk med tilsvarende skrift. Spredningen i resultater for språk som arabisk, persisk og sorani har vært stor, så her er standardavviket for urdu brukt som justering.

Flere forhold kan forklare variasjonen i elevresultater. For det første er det hvor lenge elevene har vært i innvandringslandet. Elever som har vært med på utprøving i første omgang var i stor grad født her, mens elever som har vært med på utprøving eller pilotering senere, ikke i samme grad var født her. For det andre spiller antallet timer elevene får til leseopplæring på morsmålet inn. For eksempel har gruppene med tamil og tyrkisk i dette utvalget fått relativt mange timer med leseopplæring. De førstnevnte har fått privatundervisning i tillegg til den offentlige. For det tredje spiller det en rolle hvor stabile elevenes språkmiljø er. I noen byer er det flere som bruker det samme språket og gir en større anledning til å bruke språket, enn i andre byer. For det fjerde spiller lærerkompetansen inn og, for det femte, elev- og foreldre-bakgrunnen. Elevene kan ha fått god stimulering på førstespråket og ha startet en skolegang i hjemlandet, for eksempel dem med polsk som morsmål. Når det gjelder foreldrene, spiller det en rolle om familien har kommet som flyktninger eller som arbeidsmigranter. Er de flyktninger, kan elevene ha vært uten skolegang og med traumatiske opplevelser bak seg. Dette kan gjelde for elever med somali, kurdisk og arabisk som skriftspråk. Elevene kan også ha et morsmål som bare har vært brukt muntlig, eller skriftspråket kan være relativt nytt og ikke standardisert, slik som kurdisk. Alt dette slår sannsynligvis ut på resultatene for språkgruppene. Andre forhold gjelder som tidligere nevnt, hvordan skrivesystemene og språkene er bygget opp. Et lydrett rettskrivningssystem gjør det lettere både å lese og å skrive korrekt tidlig, mens det motsatte forsinker utviklingen noe. Dette siste ser ut til å slå ut for thai, vietnamesisk og språkene med arabisk skrift.

¹ Det statistiske utgangspunktet er at om en har en normalfordeling av resultater, vil ca 68% av resultatene ligge innenfor et standardavviks avstand fra gjennomsnittet. Det innebærer at 15% av resultatene ligger utenfor på hver side av gjennomsnittet. For prøvene på morsmål kan en ikke i samme grad være trygg for at en har funnet de elevene som utgjør 15% av dem som skårer lavest.

Bekymringsgrenser, angitt som antall riktig svar for språkgruppene på delprøvene for andre trinn

Språk/Delprøver	Bokstavdikat maksimum 20 rette	Skriv første bokstav maksimum 12 rette	Koble tegn maksimum 16 rette	Skriv siste bokstav maksimum 12 rette	Ord til bilde maksimum ca 20 rette	Bilde til ord maksimum ca 20 rette
albansk	13	6	8	5	5	4
arabisk	13	5	7	2	1	3
badini/kurmanci	13	7	10	5	8	8
persisk	13	5	7	3	6	3
polsk	16	7	10	6	12	11
russisk	16	7	12	4	10	3
somali	13	5	7	4	4	3
sorani	13	5	7	2	3	3
spansk	14	6	7	6	8	9
tamil	16	7	9	5	10	8
thai	15	5	9	1	2	2
tyrkisk	13	7	10	5	8	8
urdu	13	5	7	2	2	2
vietnamesisk	15	6	10	3	3	3

Språk med latinsk skrift	Bokstavdik	Skriv f b	Koble tegn	Skriv s b	Ord til b	Bilde til o
albansk	13	6	8	5	5	4
badini/kurmanci	13	7	10	5	8	8
polsk	16	7	10	6	12	11
somali	13	5	7	4	4	3
spansk	14	6	7	6	8	9
tyrkisk	13	7	10	5	8	8
vietnamesisk	15	6	10	3	3	3

Språk med kyrillisk skrift	Bokstavdik	Skriv f b	Koble tegn	Skriv s b	Ord til b	Bilde til o
russisk	16	7	12	4	10	3

Språk med arabisk skrift	Bokstavdik	Skriv f b	Koble tegn	Skriv s b	Ord til b	Bilde til o
arabisk	13	5	7	2	1	3
persisk	13	5	7	3	6	3
sorani	13	5	7	2	3	3
urdu	13	5	7	2	2	2

Språk med abugidaer	Bokstavdik	Skriv f b	Koble tegn	Skriv s b	Ord til b	Bilde til o
tamil	16	7	9	5	10	8
thai	15	5	9	1	2	2

Bekymringsgrenser, angitt som antall riktig svar for språkgruppene på delprøvene for tredje trinn

Språk/delprøver	Ordkjeder maksimum 16 eller 24 rette	Setninger maksimum 16 rette	Gåter maksimum 9 rette	Instruksjonsoppgave maksimum 9 rette
albansk		9	1	2
arabisk		5	1	1
badini/kurmanci		5	1	2
persisk		6	3	3
polsk	10	12	5	6
russisk	10	12	4	4
somali		6	1	1
sorani		5	1	1
spansk		9	3	3
tamil	7	7	3	3
thai		7	3	3
tyrkisk		11	4	4
urdu		5	1	1
vietnamesisk		8	2	2

Språk med latinsk skrift	ordkjeder	setninger	gåter	Instruksjon
albansk		9	1	2
badini/kurmanci		5	1	2
polsk	10	12	5	6
somali		6	1	1
spansk		9	3	3
tyrkisk		11	4	4
vietnamesisk		8	2	2

Språk med kyrillisk skrift	ordkjeder	setninger	gåter	Instruksjon
russisk	10	12	4	4

Språk med arabisk skrift	ordkjeder	setninger	gåter	Instruksjon
arabisk		5	1	1
persisk		6	3	3
sorani		5	1	1
urdu		5	1	1

Språk skrevet med abugidaer	ordkjeder	setninger	gåter	Instruksjon
tamil	7	7	3	3
thai		7	3	3

En kan også slå sammen resultatene for de forskjellige språkgruppene med felles skriftsystem. Da får en grenseområder som inkluderer de høyeste og de laveste grenseverdiene innen hver gruppe. Det kan kalles for flytende grenser, for å markere at grensene ikke er absolutte. Dette er gjort under her.

Flytende bekymringsgrenser for prøven for andre trinn

Delprøver	Bokstavdiktat	Skriv første bokstav	Koble tegn	Skriv siste bokstav	Ord til bilde	Bilde til ord
for alle elever	13-16	5-7	7-12	1-6	1-12	2-11
for elever med språk med latinsk skrift	13-16	5-7	7-10	3-6	3-12	3-11
for e. med språk med kyrillisk skrift	16	7	12	4	10	3
for e. med språk med arabisk skrift	13	5	7	2-3	1-6	2-3
for elever med språk med abugidaer	15-16	5-7	9	5-1	2-10	2-8

Flytende bekymringsgrenser for prøven for tredje trinn

Språk	ordkjeder	setninger	gåter	instruksjon
for alle elever		5-12	1-5	1-6
for elever med språk med latinsk skrift		5-12	1-5	1-6
for e. med språk med kyrillisk skrift	10	12	4	4
for e. med språk med arabisk skrift		5-6	1-3	1-3
for elever med språk med abugidaer		7	3	3

Litteratur

- Kartlegging av leseferdighet 2.klasse. Læringssenteret 2001.
- Kartlegging av leseferdighet 3.klasse. Læringssenteret 1997.
- Kartlegging av leseferdighet. Lærerveiledning for 2.klasse. Lærerveiledning for 3.klasse. Idéhefte for 2. og 3. klasse. Læringssenteret 2001.
- Bøyesen, L. 1999: En kort oversikt over albansk, arabisk, somali, tyrkisk, urdu og vietnamesisk. I: Hauge, A. M.: Lærerveiledning småskolen. Generell del. Norsk som andrespråk for språklige minoriteter. Oslo: Cappelen.
- Bøyesen, L. 2001: Tosprogede elever og dysleksi. Nyt om ordblindhed nr. 29 december 2001. Artikkel på <http://www.dvo.dk/> under lenken: Hva laver vi og så: Nyhedsbrev.
- Bøyesen, L. 2002: Kartleggingsprøver på forskjellige minoritetsspråk i Norge. Artikkel på Skolenettet under Flerkulturell opplæring (se anvisning til denne lenken under nettadresser).
- Bøyesen, L. 2003: Lesing på to språk. En undersøkelse av tyrkisk-norske grunnskoleelevers lesing det siste året av mellomtrinnet. HiO rapport 2003 nr 24, kan bestilles via HiOs nettbokhandel.
- Bøyesen, L. 2004. Begynneropplæring i lesing og skriving for minoritetselever. Noa-nett, Cappelen; <http://noa.cappelen.no/>
- Bøyesen, L. 2005: Lese- og skriveopplæring når norsk er andrespråk. I: Leik og Læring. Grunnleggjande lese- og skriveopplæring på 1. trinn. Lesesenteret. Universitetet i Stavanger.
- Bøyesen, L. 2006a: Flerspråkighet och läs- och skrivsvårigheter. I: Bjar, L. (red.): Det hänger på språket! Lärande och utveckling i grundskolan. Lund: Studentlitteratur.
- Bøyesen, L. 2006b: Kartlegging og utredning - sikring eller marginalisering? I: Brock-Utne, B og Bøyesen, L (red.): Å greie seg i utdanningssystemet i nord og i sør. Innføring i flerkulturell og komparativ pedagogikk samt området utdanning – utvikling. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bøyesen, L. 2008a: Flerspråklighet og lese- og skrivevansker. I: Bjar, L. (red.): Det er språket som bestemmer! Læring og språkutvikling i grunnskolen. Landslaget for norskundervisning: Fagbokforlaget.
- Bøyesen, L. 2008b: Lesing og leseproblemer innen forskjellige ortografier. Kartlegging og vurdering av flerspråklige elever. I: NOA Norsk som andrespråk nr 1. Oslo: NOVUS.
- Bøyesen, L. 2009: *Mangfold i språk og tekst*. Lesesenteret. kan bestilles fra Lesesenteret og ligger på nettet:
http://lesesenteret.uis.no/kurs_og_boeker/boeker_og_hefter/article16947-588.html
- Bøyesen, L. 2013. Lesing og tekst – samarbeid mellom foreldre og skole. I: Aamodt, S. og Hauge, A.M: Snakk med oss. Samarbeid mellom foreldre, barnehage og skole i et flerkulturelt perspektiv. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ehri, L. 1998: Research on reading to read and spell: A personal-historical perspective. Scientific studies of reading, 2 (2), 97-114.
- Elbro, C. 1990: *Differences in Dyslexia*. Copenhagen: Munksgaard.
- Geva, E. & Siegel, L. S. 2000: Orthographic and cognitive factors in the concurrent development of basic reading skills in two languages. I: *Reading and Writing. An interdisciplinary journal*. Vol 12. Dordrecht: Kluwer. s. 1-30.
- Hauge, AM: 2004. *Den felleskulturelle skolen. Om arbeid i språklig og kulturelt mangfold*. Universitetsforlaget.

- Husby, O. 1991: *Vietnamesisk grammatikk*. En innføring i vietnamesisk grammatikk sett med norske øyne. Friundervisningen forlag.
- Husby, O. 2001: *En kort innføring i somali*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Høien, T. 1999: Theories of Deficits in Dyslexia. I: Lundberg, I., Tønnesen, F. E. og Austad, I. (red): *Dyslexia: Advances in Theory and Practice*. Neuropsychology and Cognition. Vol 16. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Høien, T. og Lundberg, I. (red) 2000: *Dyslexia: From Theory to Intervention*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Liberman, A. M. 1997: How Theories of Speech Affect Research in Reading and Writing. I: Blachman, B. A. (red): **Foundations of Reading Acquisition and Dyslexia**. Implications for Early Intervention. N. J: Lawrence Erlbaum Ass.
- LS og SLF 2002: Veiledning for prøvene "Kartlegging av leseferdighet" brukt overfor elever med norsk som andrespråk 2. 3. 5. og 7. trinn: <http://ressursbanken.ls.no/kartlegging/>
- Oftedal, M. P. 2000: Diagnostisering av ordavkodingsvansker: En prosessanalytisk tilnærmingstype. Avhandling fremlagt for dr. philos-graden ved Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Snowling, M. & Nation, K. 1997: Language, Phonology and Learning to Read. I: Snowling, M. og Hulme, C. (red): *Dyslexia: Biology, Cognition and Intervention*. London: Whurr.
- Zorc, R. David and Osman, Madina M. 1993: *Somali-English Dictionary*. With English Index. Third Edition, Kensington, Dunwoody Press.

Noen aktuelle nettadresser:

NAFO ligger under Høgskolen i Oslo og Akershus: <http://www.hioa.no/nafo>

Tilknyttet denne siden er nettstedet **Tema morsmål** for flerspråklige elever, foreldre og tospråklige lærere: <http://morsmal.no/index.php/no/>

Utdanningsdirektoratet: www.udir.no har generell informasjon om sine aktiviteter, rapporter, konferanser og materiell.

Deichmanske bibliotek har eget søkested for litteratur og lenke til det flerspråklige bibliotek <http://www.dfb.deichman.no/>

En spennende nettadresse med oppslag om morsmålsundervisning i Sverige:

<http://modersmal.skolutveckling.se/pamodersmal/>